

MUSIEĆ (5804) *vb impf*

musieć (1667), **musić** (59), *musieć a. musić* (4078); *musić MetrKor* (2), *BierEz* (3), *OpecŻyw* (6), *PatKaz II* (2), *PatKaz III* (3), *BielŻyw*, *GlabGad*, *MiechGlab*, *BierRozm*, *KlerWes*, *WróbŻoItGlab*, *LibLeg* (2), *RejPs*, *LibMal* (2), *RejRozm*, *RejKup*, *MurzHist* (2), *MurzNT*, *Diar*, *BielKom*, *LubPs*, *KrowObr*, *RejWiz* (3), *BielKron* (7), *MycPrz* (5), *WierKróc*, *CzechRozm*, *PaprPan* (3), *ArtKanc* (2), *GostGospSieb*,

inf musi(e)ć (1) *CzechEp* 68. $\diamond$ *praes 1 sg muszę* (372) [*w tym: -e* (26), *-ą* (2), *-a* (1)]. $\diamond$ *2 sg musisz* (347) [*w tym: -ż* (4): *przed spółgłoską dźwięczną* (1), *przed bezdźwięczną* (3), *-z(1) przed spółgłoską dźwięczną*, *-ś* (1) *przed spółgłoską miękką*]. $\diamond$ *3 sg musi* (2295). $\diamond$ *1 pl musimy* (143), *musim* (74), *musiemy* (54), *musiem* (20), *musime* (1) *ListRzeż w. 13*; *-imy OpecŻyw* (2), *PatKaz III*, *RejRozpr*, *HistAl*, *KromRozm I*, *KromRozm II*, *KromRozm III* (7), *Prot*, *GórnDworz* (2), *RejPos* (21), *RejPosWiecz²*, *RejPosWiecz³*, *BiałKat*, *RejZwierc* (28), *WujJudConf* (4), *BudNT*, *StryjKron*, *BielRozm*, *PaprUp* (2), *KochFrag*, *LatHar* (2), *WysKaz*, *VotSzl*, *GosłCast*; *-im SeklKat* (2), *GliczKsiąż* (3), *RejZwierz*, *MycPrz* (4), *KochOdpr* (2), *KochFr*, *WisznTr*, *BielSen* (2), *KochPij*, *OrzJan*, *WyprPl*, *KmitaSpit*, *SkarKaz* (10), *PaxLiz*, *SkarKazSej* (3), *KlonFlis*, *KlonWor* (2); *-émy RejKup* (3), *KrowObr* (2), *Leop*, *OrzList*, *BibRadz* (7), *KwiatKsiąż*, *KochTr*, *CzechEp* (2), *KlonŻal*, *ReszPrz*, *ReszList*, *KochPieś*, *PudłFr*, *KochProp*, *ActReg*; *-em BielŻywGlab*, *MurzHist*, *MurzNT* (2), *DiarDop*; *-imy* : *-im* : *-émy* : *-em BierEz* (1 : 1 : - : -), *RejPs* (1 : - : 2 : -), *RejJóz* (3 : 1 : 2 : -), *Diar* (3 : - : 5 : 1), *BielKom* (1 : 3 : 1 : -), *LubPs* (- : 1 : 1 : -), *RejWiz* (9 : 1 : - : -), *OrzRozm* (5 : - : 1 : -), *BielKron* (3 : 9 : 1 : 1), *GrzegRóżn* (- : - : 2 : 1), *Mącz* (1 : 1 : 3 : -), *OrzQuin* (1 : - : 1 : -), *SarnUzn* (1 : 3 : - : -), *RejAp* (1 : - : 1 : -), *HistRzym* (- : 2 : - : 1), *BielSat* (1 : 2 : - : -), *KuczbKat* (10 : 2 : - : -), *WujJud* (2 : 1 : - : 2), *CzechRozm* (1 : - : 2 : -), *KarnNap* (2 : - : 1 : -), *ModrzBaz* (4 : 1 : - : -), *Oczko* (- : - : 1 : 2), *KochPs* (- : - : 1 : 1), *SkarŻyw* (- : 1 : - : 4), *NiemObr* (2 : - : 3 : -), *KochMarsz* (- : 2 : - : 1), *BielSjem* (2 : 2 : - : -), *ArtKanc* (1 : 3 : - : -) *WujNT* (3 : - : 1 : 1), *SarnStat* (1 : 1 : - : -); $\sim$ *-émy* (4), *-emy* (4), *-emy* (2), *-em* (3), *-ém* (2), *-em MurzNT* (2), *-(e)my* (44), *-(e)m* (13); *-émy Oczko*, *KochPieś*, *KochProp*, *też RejKup*; *-emy OrzQuin*, *KochPs*, *KochTr*, *PudłFr*; *-em MurzHist*, *KochPs*; *-emy ActReg*; *-ém KochMarsz*; *-em* : *-ém Oczko* (1 : 1); *-emy* : *-(e)my NiemObr* (1 : 2). $\diamond$ *2 pl musicie* (64). $\diamond$ *3 pl muszą* (676) [*w tym: -a* (6)]. $\diamond$ *1 du musiwa* (2) *BierEz* O, R. $\diamond$ *2 du musita* (1) *OrzQuin Tv*. $\diamond$ *praet 1 sg m musiałem*, *-em*, *-m musiał* (58), *-m musiałem* (2), *-ech*, *-ch musiał* (2), *-m musiał* (1) *LibLeg*; *musiałem*, *-em*, *-m musiał*: *-m musiałem* : *-ech*, *-ch musiał* *SienLek* (2 : 1 : 2), *ActReg* (4 : 1 : -). *f -em musiała* (1). $\diamond$ *2 sg m musiałeś*, *-eś*, *-ś musiał* (11). $\diamond$ *3 sg m musiał* (464) [*w tym: -ął* (1)], *musiał* (23); *-ił OpecŻyw* (4), *PatKaz III* (2), *LibLeg*, *MurzHist* (2), *MurzNT*, *BielKom*; *-iał* : *-ił BierEz* (6 : 2), *PatKaz II* (1 : 2), *BierRozm* (1 : 1), *LibMal* (2 : 1), *BielKron* (88; 3), *PaprPan* (2 : 1), *ArtKanc* (3 : 2). *f musiała* (71), *musiała* (3); *-iła KrowObr*, *RejWiz*; *-ała* : *-iła BielKron* (10 : 1). *n musiało* (82), *musiło* (4); *-iło MetrKor*, *PaprPan*; *-ało* : *-iło LubPs* (1 : 1), *BielKron* (2 : 1). $\diamond$ *1 pl m pers musielismy*, *-smy*, *-esmy musieli* (13), *musielichmy*, *-chmy*, *-echmy musieli* (5); *-smy LibLeg* (3), *KrowObr*, *BielKron* (3), *Mącz*, *SkarŻyw*, *StryjKron*, *KochCz*; *-chmy RejPs*, *KochOdpr*; *-smy* : *-chmy BibRadz* (1 : 2), *ActReg* (1 : 1); $\sim$ *-smy* (7), *-śmy* (1) *BibRadz*, *-zmy* (1) *KochCz*, *-(s)my* (4). $\diamond$ *2 pl m pers musielicie* (1). $\diamond$ *3 pl m pers musieli* (253), *musili* (9); *-ili OpecŻyw*, *MiechGlab*, *KlerWes*,

Wrób *ŻółtGlab*, *LibMal*, *RejRozm*, *MycPrz*, *WierKróc*; -eli: -ili *CzechRozm* (9 : 1). *m an* musieli [psi] (1) *HistLan*, musiały [inochodnik, wielbłądy] (1) *BielKron*. *subst* musiały (39), musieli (5) [w tym: *m* (1), *f* (1), *n* (1), *miasto i urząd* (1)]; -eli *LibLeg*; -ały : -eli *BielKron* (5 : 1), *RejAp* (1 : 1), *RejZwierc* (3 : 1), *SkarKaz* (1 : 1). ◇ *plusq 3 sg m* musiał był (6), był musiał (1) *GórnDworz*. ◇ *fut 1 sg m* będę musiał (3). ◇ *2 sg m* będziesz musiał (3). ◇ *3 sg m* będzie musiał (19). *f* będzie musiała (2). *n* będzie musiało (5). ◇ *1 pl m pers* będziemy musi(e)ć (1) *Diar*, będziemy musieli (1) *ReszList*. ◇ *3 pl m pers* będą musieli (5). *subst* będą musiały (1). ◇ *con 1 sg m* musiałbym, bych musiał, bych musiał (29), musiałbym, bym musiał (13); bych *MetrKor*, *BierEz*, *ForCnR*, *BielŻyw* (2), *RejPs* (2), *RejJóz* (3), *RejKup*, *DiarDop*, *KrowObr*, *OrzList* (2), *RejFig* (2), *BielKron* (2), *Mącz* (3), *GórnDworz* (2), *HistRzym*, *RejPos*, *ModrzBaz*, *NiemObr*, *PaprUp*; bym *OrzRozm*, *CzechRozm*, *PaprPan*, *CzechEp* (4), *ReszList*, *ActReg* (2), *GostGospSieb*, *Phil*, *WyprPl*; ~ -ął (37), -ił (5); -ił *MetrKor*, *BierEz*, *RejKup*; -ął: -ił *BielŻyw* (1 : 1), *RejPs* (1 : 1). *f* musiałabych, bych musiała (2). ◇ *2 sg m* musiałbyś, byś musiał (28), musiałby, by musiał, musiałby (4) *BielKron*, *Strum*, *KarnNap*, *KochTarn*; ~ -ął (35), -ił (1) *BielKron*. *f* musiałabyś, byś musiała (2) *GórnTroas*, *ZbylPrzyg*, *ty by musiała* (1) *KochMon*. ◇ *3 sg m* musiałby, by musiał (205), by musiał (1); -ął: -ił *PaprPan* (4 : 1). *f* musiałaby, by musiała (60), by musiała (2); -iała *OpecŻyw*; -ała : -iała *RejWiz* (1 : 1). *n* musiałoby, by musiało (80), by musiało (1); -ało : -iło *RejWiz* (2 : 1). ◇ *1 pl m pers* musielibysmy, bysmy musieli, by musielismy, musilibysmy, bysmy musili, by musilibysmy (37), musielibychmy, bychmy musieli (7), bych musieli (1) *MurzNT*; bychmy *RejKup*, *RejZwierc*, *KarnNap*; bysmy : bychmy *RejPos* (1 : 4); ~ -smy (34), -śmy (1) *BiałKaz*, -(s)my (2); ~ -eli (40), -ili (5) *PatKaz III*, *MycPrz* (4). ◇ *2 pl m pers* musielibyście, byście musieli (5). ◇ *3 pl m pers* musieliby, by musieli (61). *m an* musiałyby [ptacy] (1). *subst* musiałyby, by musiały (40). ◇ *con praet 3 sg m* by był musiał (8), by musiał był (3), musiałby był, musiałby był (3); by był musiał *KrowObr*, *WujJud*, *CzechRozm*, *PowodPr*; by musiał był *RejZwierc*; by był musiał: by musiał był: musiałby był, musiałby był *BielKron* (1 : - : 1), *CzechEp* (2 : 2 : 1), *PaprUp* (1 : - : 1); ~ -ął (13), -ił (1); -ął : -ił *BielKron* (1 : 1); ~ był (12), b(e)ł *PaprUp* (2). *f* by musiała była (1). *n* by było musiało (1). ◇ *1 pl m pers* bychmy byli musieli, bysmy byli musieli (3), bychmy musieli byli (1), musielibysmy byli (1) *KrowObr*, [musielibychom byli]; bychmy byli musieli *WujJud*; bychmy byli musieli, bysmy byli musieli: bychmy musieli byli *RejPos* (2 : 1); ~ -chmy (3), -smy (2); -chmy *WujJud*; -smy *KrowObr*; -chmy : -smy *RejPos* (2 : 1). ◇ *3 pl m pers* musieliby byli (2) *BielKron*, *WujJud*, by musieli byli (1) *KochPs*. ◇ *impers* musi się (31). ◇ *praet* musiano (14), musiało się (2) *LubPs*, *WujNT*. ◇ *con* by się musiało (6), by musiano (1) *SkarŻyw*.

W funkcji modalnej typ „nie + musieć” (110) [w tym: w konstrukcjach typu „aby nie musiał” (71), w pytaniach retorycznych (33)].

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

I. W funkcji gramatycznej modalnej [w tym: *cum inf* (5719)] (5802) :

1. Być zmuszonym do czego, czynić co lub stawać się jakim wbrew swoim zamiarom albo niezgodnie ze swoją naturą lub przeznaczeniem pod wpływem czyjejs woli albo niesprzyjających okoliczności; „X musiał uczynić” = zachowanie X-a zostało wymuszone działaniem jakiejś siły; X (u)czynił wbrew swej

woli; *cogi BartBydg, Vulg, PolAnt, Mącz, Cn; compelli Vulg; necesse est Mącz; flagitari Cn* [w tym: *praet (740), praes (661)*] (1500) :

a. Z podmiotem osobowym (lub nieosobowym użytym metonimicznie albo antropomorficznie) (1434) ; *PowUrb +; MetrKor 37/4; Idąc tedy brzuch go rużył/ By go vlżyć vsięć muśił. BierEz D3v; A bych nie miał teras gości/ Kazałbych ftlucz w tobie kości: Mużęc teras tego niechác/ Przedsię cię dam vkátowác. BierEz E2, A4, D3v, K2, M2v, R2v, Sv, S2; a tak nienalazłfy łobie z fwym oblubieńce^m gofpody/ mufilij wniłtz pod łłopę polpolitą *OpecŻyw 15, 1v, 20v, 107v, 150v; BartBydg 29; FalZioł +2, IV 56b; BielŻyw 55; GlabGad L; iż cztyrze Windelici krolowie poimani, na wietłza lekkoć, mufile [ferebant] kothły y garnce miedziane v niego do kuchni nofić gdy było w świeto MiechGlab 45; BierRozm 14, 15, 25; LibLeg 7/9, 10/62, 151v, 11/10, 42v (18); RejPs 59, 66 [2 r.], 100, 180, 194v; powyiedz ktho rzeczi the vkradl theda czye pułczymy A yelly nyepowyelz łfam wthym zołtacz mvllyłch LibMal 1552/167, 1543/68, 1548/142v; RejRozpr C2, E2 [2 r.], E2v, F2, G4v, I3v; SeklWyzn 4; Mam ia czo z łobą czynić niź walze gżła fułzyć Ale gdys łie napařła iuź łie mużęc rużzyć RejJóz D7; Prz y [!] tym łtoię czom mowił Bo acz bych odmienić chciała Nie będe łto mowy miała Bych miała łtraćić y dułżę Iuź tak łnadz miłować mużęc RejJóz E3; Gdy mię małz łlugę łwego iuź y włzytci łludzy Czo kolwiek ich ielł przy mnie mużać łluzyc drudzy RejJóz Q3, F5, I6v, K2, M5v, P4v; RejKup b3, b5, g3, g4v, h8v, t2; RejKupSekl a6v; HistAl H5, K3; MurzHist E3, V2v; Diar 22, 23, 29, 47, 57 (10); DiarDop 114 [2 r.]; BielKom Ev, E2, G2, G4v, G5; GliczKsiqż B2v, D8, K3v, N3v, N5, Qv; LubPs M2v, S4v, bb2v, bb4v, hh6v; GroicPorz 13v, f4; myłmy nic niewinni miły Pánie: Abowiemelmy to pod kłątwańi tżynić mufileli/ co vłtawił y wymyłlił Zołymus Rzymłki Papielz. KrowObr 88v; Człłtho łie kroć przydawa Krolom y wielkim Pánom/ iż mużą nie ieść alź do nocy KrowObr 140, 6, 32, 33v, 37v [2 r.], 39, 179, 193; RejWiz 13, 18, 50, 56v, 60v (20); Leop Ex 36/4, 2.Reg 15/20; OrzList dv; KochZuz A5; RejFig Aa7v, Bb8, Dd, Dd5v; Siłnac teź Woł bełtia/ á niewielki Wilczek/ A wżdy kędy rołkaże/ muśi łkákác Byczek. RejZwierz 62v, 16v, 22v, 32v, 41v, 102v, 108v, 143; nie kocham łię w karaniu twoim/ ále dla twoiey odpornołci łiebie łrełłác mużęc. BibRadz I 458c marg, *4v, *5v, Ex 1/11, 6/1, 2.Reg 24/4 (10); OrzRozm F4; A gdy [Giges] przyłzedł/ rzekłá mu [krolowa]/ widzylaś mię nága? Rzekł/ mułiałem widzycę gdym rołkazanie miał. BielKron 100v; Krol widzác wody gwałtowne/ mułiał łie wroćić ku domu z wołkiem łwym áby nie pływál. BielKron 179; ielłi niewroćicie máiętnołci iego/ naydzie ten obyczay/ iáko wroćić mułicie. BielKron 221v; muśis vczynić coć każęc/ poniewáz ielłheś teraz w ręku v mnie. BielKron 458v, 21v, 31, 43, 47v, 48 (130); GrzegRóżn Cv [2 r.]; KochSat [C2]v; KochZg A3v; KwiatKsiqż F; Periculum mihi est ab eo, quem ipse armavi, Mużęc łie łtrzedz a łchronić/ tego/ łtóregom łam włpomogł. Mącz 16b; Faciundum fuit, Mułiało łák być Mułiałem łák vczinić. Mącz 113d; Cum propter paupertatem sues pasceret, Gdy dla vbołtwá łwĩnskĩm pálturzem być mułiał. Mącz 282c, 42c, 57d, 77c, 97c, [273]c [2 r.] (17); OrzQuin I3v, X3; á przeto co on łiał/ nieprzebierájąc/ [...] thom ia dopiero poźawłzy/ przebierác mułiał/ Aby niebyłá płzenicá/ żyto/ groch/ Soczewicá/ y inne zboże łák welpoł. SienLek 44v, a4v, 2v, 113v, 195; LeovPrzep a3v; zá pokuť mułiał ná ręku á ná nogach przyłeść iáko pyes do łtołu pod nogi Klimuntá łrzeciego RejAp 114, 23, 31v, 60v, 199v, Ff2v; Záprawde niemiálaby łie łá łák czylłtha rzecz páná Kriłkiego przeriwác/ iedno iż mnie tego**

bárzo potrzebá/ przeto páná trofzkę zádzierzeć/ y o nieco fpytać muřę. *GórnDworz* E4; A Pátricius co fie miał gniewáć/ to fie muřiał okrutnie fmiác. *GórnDworz* P2; on przed nimi [gořćmi]/ począł fie vbierać w boty/ á gdy go pytáli/ czemuby tho czynił/ gdyż wy práwi odemnie niechcecie/ muřę ia od was iecháć. *GórnDworz* R7; Iedno mię w. m. draźniř/ á chczelř wywołáć wilká z láfá/ bo iáko fie imę/ muřifř W. M. czály then dzień/ chwał białychgłow fłucháć *GórnDworz* Z5v, C3, C3v, C6, D8, F3v (33); O tychby mówię przyřřło tu piřáć/ iákoby ié mierzyć: ále vgadzáiác tym ktorzy czytáć máią ty Křiąřki/ ná ten czás to opuřćić muřę *GrzepGeom* N2v; *HistRzym* 63v, 133; á rzekę temu idř/ tedy poydzye: rzekę drugyemu przyřř łám/ á tedy przyřřye: A rzekę fłudze fwemu vczynř to/ á tedy vczynić muři. *RejPos* 45v; A iáko zářię záloř a fmeřek máią duchowie dobrzy [...] pátrząc ná ony obłędliwe bráćifřki fwoie/ [...] iř fie vnieřli á obłędzili fie od Páná fwoiego/ iř fie dáli zwieřć fprzećivnikom fwym. A Pan teř muřiał ie opuřćić á odstápić od nich/ gdyż teř oni odstápiřli od niego. *RejPos* 115v; ktorzy fobie zámierzáią/ ábo im řá zámierzone poniewolne modlitwy/ á máło ich drugi nie s płáczem mowi / gdyby wolał řpáć ábo co inřzego czynić/ á wřzákoř nádáremne muři bráć imię Páná Bogá fwego. *RejPos* 214, 12v, 18v, 19, 29, 32v (43); *BiałKat* 21, 93v, 168v; *BielSat* C2v, C4v [2 r.], D4v, E, Ev, L4; *KuczbKat* 200, 350, 415; *RejZwierc* 1v, 25v, 26, 35, 38v (52); Puřzkarze z Niemiec máią/ [...] kthorych z řiemie nie wypuřczá/ muři tám iuř zořtáć *BielSpr* 66v, 15v, 37v, 38, 38v [2 r.]; *WujJud* A4, 11v, 13v, 41 v, 47v, 183v, 262; *WujJudConf* 181; *RejPosWstaw* [41⁴], 44v, [110²]v; A tak choć to cięřkie brzemię byłó/ przedřię muřiałem ie iáko mogáć/ nieřć/ poniewář tak ochotnemu a zbořnemu onego zacnego męřa řądaniu nielza řię byłó wymowić. *BudBib* Bv, B3v, C2; *BudBibKaw* A2v; *MycPrz* II A4v, B4, B4v, C; Abowiém ielřcze nie máią do tego z potrzebę Tarłifř/ Stawków rozmáitych/ iáko ná Słářku/ y w then obyczay muřá dłuřéy Rokiem dźierzeć niřli ná Słářku. *Strum* P4, E4, M, N3, O2; *WierKřóć* Av; *BudNT przedm* b7v, Ff6 [3 r.]; choć s řtráchem piřáć/ z mdłey Minerwy moiey/ Muřę będác pobudzon chęćią k řławie twoiey. *StryjWjaz* A2; Acř bym tu miał był ielřcze o co pytáć: ále iř noc nádchodzi/ tedy tego zániecháć muřę *CzechRozm* 10v; Ták ielř/ ia to wyznáć muřę. *CzechRozm* 78v, 52v, 65, 136, 138v, 144 (16); Wierř mi lepřř porřádek onby řpráwił w Ruři/ Tylko ře zá řtářřzemi on iuř czeřkáć muři/ Od ktorych nieporřádku nawięřřze fie dzyeię *PaprPan* N2v, I2, L2v, Aav, Ff3; *KarnNap ktv*, A2, E2; y chęć dobrych řłdři obrařa/ ktorzi z tego zálořni być muřá [qui non possunt non dolere]/ gdy widzá/ áno ozdoby fwoie řpolne máią z temi/ ktorzi ich ielřcze męřtwem áłbo godnořćią niezářřzyřli *ModrzBaz* 51v; w ktorey [rzeczyřopolitej] tenře ielř řywotá twego y řmierći twey Pan/ á ty boięć řię řmierći/ muřifř [cogeris] řřkody y řromoty áłbo řáiánie od niego ćierpieć. *ModrzBaz* 71; Ielři řię ztobá ná drodze řpotka/ tedy ábo mu z drogi zřtápić/ ábo znim o řywot řęká czynić muřifř [oportet]. *ModrzBaz* 84v, 12v [2 r.], 25v, 31v, 33v, 34v (30); *SkarJedn* 86, 97, 169, 170, 308 (8); *KochOdpr* A2, B, Cv, D3; *KochPs* 55, 99, 103, 207; To mu byłó nácięřey/ iřř gdy w puř nocy wedle zwyczáiü (ktorego y w ták zły czás nie opuřczáł) modlitwy czynić miał/ iřř muřiał onego towarzyřzá obudzić. Co mu řię zdáło przećiw miłóři bliřniego *Skarřyw* 75; dwa męřowie Anielřcy po bokách Papieřkich z mieczmi řtali grořác mi řmierćią/ ielřlibych nieuczynił woley y rořkázánia kářłaná Bořego: muřiałem ná wřřytko zezwolić. *Skarřyw* 318; potkał dziewkę v wody bárzo nárzekáięćią y płáczáćą. pytał iey coć řię dzieie? powie: řábekem máłce piorác zdářłá/ boięć řię gniewu iey/ y vćiekáć gdzie mię oczy niořá/ muřę. *Skarřyw*

411; izali przeciw mnie/ á nieráczey przeciw Bogu iest ízembranie wálze? á com ia iest grzełzny człek/
ktory to czynić mułzę/ co mi wálz Pan Bog kazał [!] ílz íe burzyćie przeciw mnie? *SkarŻyw* 483, 14,
26, 36 [2 r.], 47 [2 r.], 57 (55); *KochTr* 4, 17 [2 r.]; żołnierze Krolewcy [...] od wielkości Niemcow
y Anglikow przemożeni/ mufieli nážad ku Wilnowi wftępować *StryjKron* 487, 26, 66, 225, 245, 275
(25); Iáko íię X. K. wierći, gdy też kiedy muśi słowo Boże wfpominác *CzechEp* 109 *marg*, 46 [2
r.], 68, 104, 105, 109 (16); *NiemObr* 9, 13, 26, 37, 41 (18); MEglewki ná mą dułzę/ Závždy íię
rośmiác mułzę/ Wfpomniawłzy ná náłżęgo Gołpodarzá dobręgo. *KochFr* 47, 42, 68 [2 r.], 70; *KochBr*
152; *KochMarsz* 153 [2 r.]; *KochWz* 141; *ReszPrz* 48; *ReszList* 143, 144, 152, 166; *WerGośc* 224,
250; *WisznTr* 15, 17, 19, 24, 26; *BielSen* 10, 14; *BielSjem* 24, 33; *KochPam* 87 [2 r.]; *KochPieś* 19,
29, 52; *KochSob* 67; Y déłcz leie by cébrem/ [...] A ia przedśię miłością by pętem ípętány/ Mułzę
trwác v drzwi miłęy *PudłFr* 50, 34, 68, 70; *ArtKanc* C16v, Kv; *BielRozm* 6, 11, 19, 22 [2 r.], 32 [2
r.], 33; Lecz tu opák íię dzieie/ winny buia po świećie/ á tęń ćierpieć muśi/ kto vkrzywdzon iest
GórnRozm I3v; Tu on możny vczyni o co prołżá/ ále zá to ow [ubogi szlachcic] też vczynić muśi/
co kaza. *GórnRozm* I3v, B4v, E4, E4v, F, F2 (22); Krzyżacy przedśię z nowu íwego íczęścia kułżá/
Lecz zá páńką pomocą wftępowác mułżá. *KochProp* 11; *KochWr* 29; *PaprUp* I3v; *ZawJeft* 5, 27; Izem
niesam zswego podobania ale zroskazania ICesarskíey M iechac y słuzyc musiał *ActReg* 159, 14,
15, 48, 96, 125 (10); *Calep* 371a [2 r.]; *GostGosp* 6, 18, 106; *GrochKal* 6; *Phil* E2, F; Czyli tám
nas záprowódzą/ Gdzie żadnéy woli nie dádzá? Gdzie názbýt połłuzni práwá/ Ná káždą rzecz iest
wftáwá/ Cicho muśi siedzieć w gmáchu Człek/ nie zię chlebá bez ítráchu. *GórnTroas* 56; Achilles cie
żoná chce mieć ná onym świećie/ Y ták gárło dáć muśíłz/ w twoim młodym lećie. *GórnTroas* 62,
21, 39; *GrabowSet* M2; Táczem íá wiele íczęściu przewiniłá? Ze temu gwóli bydz niebogá mułzę/
Który íáko grzech mierzi moię dułżę. *KochFrag* 24, 21; *OrzJan* 41, 43, 44, 82, 98, 126; *LatHar* +8v,
3, 250, 317; *RybGęśli* A2, D; Częgo íektarze dzieśieyłzy baczyć niechcá: áby nie muśieli wyznác/ íz
Piotr ś. był w Rzymie *WujNT* 808, *przedm* 20 [2 r.], s. 68, 299, 305, 404 (14); *WysKaz* 29, 33, 41;
JanNKar C2; *SarnStat* *6, 123, 127, 299, 432 (11); *SiebRozmyśl* D4; *ZapMaz II* G 97/90, 90v [2 r.];
KlonKr Av, C4v, Ev, E4; *KmitaSpit* C2v, C5v, C6; *PowodPr* 16, 26 [2 r.], 53, 82; Drudzy dzieśięćinę
od nich íobie biorá/ á plebanowi íey nie dáią: y muśi ich y połługi ich duchowney pleban gdy nie
ma co íeść/ odbieżeć. *SkarKaz* 422a, 43a, 44b, 314b, 488a [2 r.], 635b; *VotSzl* D2v; *CiekPotr* 35
[2 r.], 71; *CzahTr* C2v, E4v; *GostCast* 50; *SkarKazSej* 684a, 690a, 694b, 703b; *KlonFlis* Bv, C3, D,
H2v; Iełli kto w dobrej íukni y z bogátym trzołem: Náđ tym dłuęo [kościelny] ízermuie dzwonkiem
y kutafem. [...] Muśi co dáć zá wftýdem/ nie chćieli [!] z íwey chući. *KlonWor* 48, 10, 39, 52, 60,
74, 77, 78; *PudłDydo* A4, B, B2v, [B6]; *SzarzRyt* B4v, Dv.

Z elipsą bezokolicznika [w tym: w przeciwstawieniu do: nie chcieć (7), nierad (5); z elipsą
bezokolicznika „iść”, „udać się” itp. (przy określeniach kierunku lub celu) (29)] (64): *BierEz* E4v, H3,
M4, N2v, P, S3v; *FalZioł* V 57; *RejRozpr* F; *RejRozm* 405; *RejKup* 16, Aav; *KromRozm III* N7; *Diar*
29; *BielKom* D4; Do ciebie w tródnosciách náłłych muśiemy o pomoc/ Bo niłkąd rátkunku íwego
ználeść nie możemy *LubPs* M3v; Poydzye [nędznik] tám gđzye tym władną v drzwi íe náłstawłzy/
Vzyębnáwłzy muśi precz *RejWiz* 122, 68v, 69v, 71v, 146v, 176; *RejFig* Bb5v; Przeto íełliby íe
tráfiło/ ízby krol moy pan podpárł íe o mię/ á kłániał íe modłom w kościele Remmon/ íabych też

muśniał wedle iego/ pros Pána Bogá aby mi to odpuścił. *BielKron* [85³]; Ale gdy głód ná nie przyłzedł á niedołathek łpize/ muśniał do Hifzpániey/ zołtawiłszy dziełięć mężow ná zamku *BielKron* 443, 56, 56v, 108, 169v, 187v (13); Iesli niechciał uftąpić/ muśniał poniewoli. *KochSat* B2; Nihil facit nisi malo coactus, Nie nie czini yedno po nie woley/ álbo áliż yulfz muśi / áliż go dopędziłz yáko wołu do yármá. *Mącz* 205b, 468b, 482b; *OrzQuin* S2v; *SienLek* 157v; *GórnDworz* Q; *RejPos* 7v marg, 138v; Bo tego co ielt nam łprzećiwno nigdy z dobrá wolá nie požádamy áż muśimy. *RejZwierc* 152, 72; *BielSpr* 38; *Paprpán* Tv; Skąd gdy Perfy Heráklus Cefarz poráził/ ilz náząd muśieli *SkarŻyw* 74; grozbámi iá łtráfzyc począł/ mowiac: byś dobrze niechciała/ tedy muśilz. *SkarŻyw* 487, 413; *KochTr* 4, 23; *StryjKron* 472; *KochMarsz* 153; *WisznTr* 8; *GórnRozm* A3; á kto pod práwem żyć niechce/ ten pod Tyránnem muśi *KochWr* 31; *ActReg* 87; *WyprPl* C; *GosłCast* 25, 45; Gdy ták złoczyńcá będzie ćierpliwy w tym boiu: Iuż tu muśi do ognia/ iuż muśi do łoiu. *KlonWor* 39, 39.

W wypowiedzeniach uwydatniających niezwykłość sytuacji [w tym: z „i” uwydatniającym (18)] (30): *WróbŻółtGlab* A4v; *KromRozm III* N5v; *LubPs* Rv marg; ábowiem tráfił ná ty czáły/ w ktorzych y dobrzy muśieli przy złych złymi być. *BielKron* 172v; *GórnDworz* G6v; iz przed kilkiem łlowek prawdy/ oni doktorowie/ oni thák vczeni ludzye/ muśieli zániemieć/ á nie vmieli otworzyć gęby łwoiey. *RejPos* 227, 81, 296v, 316v; *RejZwierc* 100, 257v, 260; y náłpráwiedliłszy człowiek muśi mowić: Odpuść nam náłze winy. *WujJud* 64v; *CzechRozm* 192, 244; *Paprpán* T3v; Co gdy czynili/ był tákı płacz/ wzdychanie/ y łykanie włzytkich ludzi/ ilz y ná twardłzy plákác muśieli *SkarŻyw* 309; *CzechEp* 282; *NiemObr* 143; *KochFrag* 44; Co zá moc oná byłá? gdzie fie wzięła/ że Turczyná lámégo człęto do tego przywodziłá/ iz pokoiu prośić muśiał? *OrzJan* 16; Muśiał też y Krol robic/ y Krolowa iego/ Iesli nie vmiála łzyć/ álbo też on częgo. *KmitaSpit* C6; *PowodPr* 70; *SkarKaz* 40b, 205b, 207a, 418b, 516a; Co y łam miftrz narodu ich [*Luter*]/ pierwłzy odłstepnik łzátáńłki/ rad nie rad wyznác w iednym kazániu łwym píłányim muśiał. *SkarKazSej* 688a, 692a.

W wypowiedzeniu podrzędnyim skutkowym (228): *BierEz* L3; yłz yey włzelky uczyneł a moua byłá łalky takyey pelna/ yłz kozdy rzecz mułłyl/ yłz tu bog/ ná yázyku łyedzy *PatKaz III* 149v; *FalZiol* I 42c, V 72; *MiechGlab* 66, 77; *RejPs* 26; *RejRozpr* E2; *RejKup* h5v; *MurzHist* Kv; *MurzNT* 21, 121 marg; *KromRozm III* K3v; rozpustność sama a náłog zły [...] łacno przywiedzie ku łupom, ku najazdom, gwałtom, tak, że zamieszac się sami będziemy musieć, bronic się jeden drugiemu a ty arma nasze obrocic *Diar* 67; *GliczKsiąż* D8v; *LubPs* Rv marg; *KrowObr* 28; *RejWiz* 69v; *RejZwierc* 21, 102v; *BibRadz Lev* 26/29, 2.Reg 17/2, 4.Reg 3/24, *Ps* 68/5, 2.*Mach* 8/24; *OrzRozm* N2v; Ktorego gdy niechćieli przyiac Prázánie/ przełtráfzyl ich Cefarz iz muśieli przyiac. *BielKron* 325; Theż y pány ktorzy byli przećiwko iemu łrogośćią karano/ thák iz fie mu włzytcy poddác w połłuszeńłtwo muśieli. *BielKron* 366v, 20v, 29, 57v, 58v, 61 (58); *Mącz* 230c, 458c; *LeovPrzep* A3, A4; *RejAp* 58v, 64, 74v, 132v, 134v, 159v, 166; ták dlugo prośi/ ták dlugo vsłiue/ iz/ by ktho iáko żyw łuku w ręku niemiał/ muśi iemu kwoli łtrzelác. *GórnDworz* K, G6v, P3, P5, S4, T2 (10); *GrzepGeom* Bv; *RejPos* 6, 13v, 19, 45v, 65 (16); *HistLan* B4v, D4; *RejZwierc* 79, 86, 120, 178v, 200 (11); vderzyli w bębnı włtráfzylı konie ich/ áż im muśieli oczy záłłániác y włzy zátykác. *BielSpr* 44v, 21, 21v, 32, 49, 59v (9); *WujJud* 134v; *RejPosWstaw* [41⁴]v; pułzcza Bog táką niepogodę że ludzie mułzą wdomiech łiedzieć by ie Więć zámknął *BudBib* I 289a, 2.*Par* 6/22; *MycPrz* II B[3]; *BiałKaz* Mv; *CzechRozm* 132, 190v,

192, 253v; Maćie tedy o to łtáranie czynić/ áby miłtrzym słuźne zapłáty były náznáczóné: ták/ żeby oni niemuśieli [ne... cogantur] łobie poźywiená tákíemi łpołoby łzukác/ ktoreby ich od náuk odrywály. *ModrzBaz* 134, 75, 118; *SkarJedn* 374; *KochOdpr* C; *KochPs* 162, 166; *SkarŻyw* 15, 30, 47, 59, 74 (35); w Amsterdamie [...] ták wyłoko wodá wylałá/ że po włzytkich vlicach ná czołniech ieździć mułieli. *StryjKron* 26, 170, 472, 697; Miłował íą łerdecznie: y ták chodźil o tym/ Ze muśiáłá być íego poślubioná potym. *KochFr* 87; *KlonŻal* Bv; *KochBr* 152; Folgować dármo. bo ták Krolá duśi/ Ze mu rad nie rad Krol wziác gárdło muśi. *KochSz* C3v; *KochWz* 138; *WerGośc* 225; *WerKaz* 299; Náłzy kmiećie dawáli nieznośne pobory/ A muśiáł náń drugi zbyć y wołu z obory *BielSjem* 27; *KochPieś* 22; *GrochKal* 12; *KochFrag* 43; *OrzJan* 80; *WujNT* 392, Act 7/19; *WysKaz* 39; *SarnStat* 1051; *KmitaSpit* B4, C5v; *PowodPr* 65, 70; *SkarKaz* 83a, 418b, 516a, 609a; *CzahTr* D4, Fv; *ZbyłPrzyg* A4; *SzarcRyt* B3v.

W wypowiedzeniach typu: „przywieść kogo k temu, iż musi...” [w tym: przywieść (16), przypędzić (5), przycisnąć (3), przymusić (3), wycisnąć (3), zniewolić (3)] (44): *RejJóz* D3; *LibLeg* 11/159; *LibMal* 1546/122; Ktemuś mye przywyodł/ iżći mułfę pozwolić/ iż łye nyeco błędow wtey to noweý náuce závádzá *KromRozm I* K2v; *KromRozm II* r4; iż ich to barzo dolega, że tak srogá groźbę krolewską odnoszą, która je dotyskuje, aby musieli to czynić, co krol każe sine lege. *Diar* 61; *KrowObr* 118; á gdy łie krol gniewał/ vchodźilá go łágodnołćiá/ mułiáł łie íednáć. *BielKron* 116, 28, 154v, 169v, 174v, 232, 347, 356v; Niechay pokażá coby Bog z námi vczyńil okrom Pośrzedniká/ ktory íełt Bog z Bogá/ A tedy nas zwyciężá że mułiem o Bogu mowić okrom Pośrzedniká. *GrzegRóżn* C; *Mącz* 459c; *RejAp* 39, 115v; *GórnDworz* S7, Y, Dd3, Ff6; Then Zamek Schwed gwałtownym łturmowánim/ y łtrzelanim przymuśil/ íłz łie muśiáł poddáć. *KwiatOpis* B3; *RejZwierc* 44, 53, 194; Włzakoź cne vrodzenie ciągnie ich [*Bydłowskich*] ku temu/ Ze łie tym báwić mułzá co przyłtoi cnemu/ Ale drudzy nie z mułu lecz tho czyniá s chęći *PaprpPan* L2v; Lecź íełfize powabiony/ niewołą przypędzony/ muśi [cogitur] łie bronić/ moźe mieć wymowkę práwem przyrodzenia/ ktore moc mocá odeprzeć dopułzcza. *ModrzBaz* 63; ták prawdá łćiśniony píłác y wyznác muśiáł *SkarJedn* 133; *Oczko* A2v; *SkarŻyw* 142; *StryjKron* 380, 617; *CzechEp* 128; *NiemObr* 167, 169; *WerGośc* 248; *BielSen* 15; *Phil* E; *GrabowSet* N2; *OrzJan* 16; *SkarKaz* 40b; *CiekPotr* 10.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie chcieć” (15), „nie mieć po swej woli” (1) (16): Aleć ták Pan Bog záváłze zwykl łudzi niewdźiętne kárác/ iż kiedy łudzie niechcá prawdy Boźey miłowác y przyimowác/ tedy mułzá máłáctwu wierzyć *KrowObr* 193, 193; Obliczá łie s káletá nie chce rełpndowác/ Muśi íey dáć ná kwity gdy nie máłz co łchowác. *RejWiz* 16v; Bo kto łobie myłł zwiáże to niewolnik práwy/ Gdyź po łwey woli nie ma nigdy żadney łpráwy. Íedno gdzye czás przytoczy tu łie tułác muśi *RejWiz* 88, 135, 155v; Potym poiman [*papieź Paschalis*] [...] iż niechciáł łwięćić bíkupow odłzczepieńcow wedłóg íego woley/ gdzye go niechciáł puśćić áź íe mułiáł poświęćić *BielKron* 177v, 334; *KwiatKsiąź* G; *LeovPrzep* A4; *GórnDworz* K7; *SkarJedn* 364; *SkarŻyw* A4; *KochTr* 4; *GórnRozm* Kv; *SkarKazSej* 693a.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie moc” (58) „trudno” (9), „prozo” (8), „nie lza” (2), „nie szło” (1) (78): A nam przed tymi łłomoki/ Zgináią łie záváłdy boki: Muśimy íednáko nośić/ Abowiem ich niełza vlzyć. *BierEz* Bv, P, Q2, R3v; *BierRozm* 15, 24; *LibLeg* 10/68; *RejPs* 148v;

SeklWyzn 4v; *RejJóz* N3v; *RejKup* Aav; *KromRozm III* I, P5v; *BielKom* C7, C8v, G2; *LubPs* M3v; Iuż iáko głuch ná drugie mušíz pálcem kiwác/ Bo iuż tám [*na biesiadzie*] trudno łufzney rozmowy wzywác. *RejWiz* 16v, 24, 59v, 147v; *RejFig* Bb5v; nieprzyłóżyli fie pilno ktemu/ ták iz prozne łtárání bylo Woiewodzine. Y mufiál do Budzyniá ná zad do Krolá iáchác łkárząc fie ná niepołufzeństwo *BielKron* 306; wćiekác mu bylo prozno mufiál fie bronic chocia nie rowno. *BielKron* 406v, 104, 315v, 338v, 442, 454; *KochSat* C; Non possum sine stomacho legere, Nie mogę fie nie gniewác/ czytájąc mużę fie gniewác. *Mqcz* 420a, 453a; *OrzQuin* C3v; Chorey máchárzynie ty znáki łá/ łowiek nie moze ieść/ á częłto rzygác muší *SienLek* 119v; O tużenie moię wielkie/ że mi zábic pánnę thák piékná [...] ále poniewáz fie to nie moze inák łtác/ muší ták byc á mużę iá zábic. *HistRzym* 19v; *RejPos* 139v, 163v, 227, 233v, 338v; *KochMon* 25; *Strum* K2v; *CzechRozm* 190v, 244; z Piłmá łwiętego ładnego rozłádku łámi dáć niemogli/ powieściam cudzym wierzyć mufieli [*cogebantur*] *ModrzBaz* 17, 75, 80v, 96v, 138v; y ze włzytkich zachodnych krolełtw [...] ciágnęli: Grekowie wielce im przełzkadzáli. Bo niemogác Cárogradu minác/ przez Greckie páńłtwá ciágnác mušieli. *SkarJedn* 254, 277, 284; Słucháczew iego kołcioły Padewłkie/ obiác niemogły/ mušiał znimi w pole w połt wielki wychodźic. *SkarŻyw* 544, 151, 472, 527, 596; *StryjKron* 502; *CzechEp* 198, 234; *NiemObr* 145; *KochFr* 6, 82, 101; *WerGołc* 228; On nieborak *creditor* zdumiał fie począł powiedác/ iz iáko żyw tego *bannita* nie zna: nie łzło mu to/ mušiał fie o *sublatiq* łtárác *GórnRozm* F2v, C2, I2v; *ActReg* 87; *GórnTroas* 32; *GrabowSet* V3; *OrzJan* 117; *RybGęłli* B4; *CiekPotr* 7; *CzahTr* Lv; *KlonWor* 10, 39; Iednoć łámá w tey izbie muší Więc táncowác/ Z tákim długim ogonem trudno połkákowác *ZbylPrzyg* A4v.

W przeciwstawieniach: »chciec (7), po dobrej woli, rad... musiec« (9); *RejWiz* 71v; Tobie łye Pan rodził/ mnie łye nie rodził: tego ty Páná małz/ kłóregoł miec mušiał: iá Polak/ tego Królá mam/ kłóregom miec chćiał *OrzQuin* Q4; *RejPos* 138v; *RejZwierc* 72; Człowiek vrodziłwłzy łye zásiadł w práwle tákim/ Ze ma byc iáko célem przygodom włzelákim: Z tego trudno łye zdziérác: pocznimy co chcemy: Iełli po dobrej woli niepóydziem: mušiemy. *KochTr* 23; Y my ná okázýá mušim łye gotowác. Mušim? czy rádzi czynim? *KochMarsz* 153; *KochPieł* 9; *GórnRozm* A3; *LatHar* 603.

W charakterystycznych połączeniach: *ńędzni(cze)k musi itp.* (5), *nieboga* (3), *niebora(cze)k* (11); *musi itp. się bać* (11), *(u)ci(e)rpi(e)ć* (12), *(u)czynić* (41), *(u)czynić dosyc* (9), *da(wa)ć* (15), *gar(d)ło dać* (15), *dań dawać (postąpić)* (8), *iść* (11), *się (po-, z)jednać* (12), *(z)mieszkać* (9), *(za)placić* (8), *(za)plakać* (13), *umrzeć* (11), *(nazad, precz) ustępić (ustępować)* (29), *(do domu, nazad) się wrocić* (14), *się (za)wstydzic ((za)wstydać)* (14), *wyzna(wa)ć* (10).

Przyslowie: Nierádácby łzłá ná targ/ ále muší/ kozá. *WyprPl* C.

Frazy: »inaczej (a, inak) (by) nie mogłó (a. moze) byc, (jedno żeby) musiał itp....« (3); Chriłtus ku Pawłowi mowj. Pawle jnak byoż niemoze Mułys ydż náłwiath nieboze *RejKup* o2; A iełli inaczeyby nie mogłó bydź/ iedno żebyłmy mušieli złtępić/ tedy zá náłzym náłładem y pieniádzmi kázemy żywnołci/ y potrzeby inné łobie gotowác. *SarnStat* 64 [*idem*] 884.

»nie lza (już bylo) jedno (iz) musi(ał) itp. ...« (10); *RejAp* 81 v; widzác onę łrogał odmiennołc łudu onego/ tedy nielza iedno iz mufiáło złzy wylewác łwięte człowieczeństwo ie⁸⁰ *RejPos* 350v, 102v, 159v, 205v, 239, 240, 265v, 335v; Tedy włzyłcy nielza iedno mu tego pozwolíc mufieli. *RejZwierc* 177v.

»rad (i) nierad, (acz, by, choc(by)) nierad, choćby nie chciał, choć nie z dobrej woli, musi(ał) itp, ...« [szyk zmienny] (29 : 11 : 4 : 1): *KromRozm III* N5v; *KrowObr* 34, 132; *RejZwierz* 31v; kto tak od niego iest oświeconym iż musi wiedzieć prawdę Bożą chociażby niechciał *BibRadz II* 133b *marg*, I 91a *marg*, b *marg*; *OrzRozm* Q4v; *Mącz* 173d; *OrzQuin* H3; Wfzák mnie iuz Miłościwy pánie przeštát będzie wolno. Powiedział pan Boiánowfki. Musifz w.m. przeštát chociabyś też niechciał/ bo więcej rzeczy w.m. niesítaie. *GórnDworz* Z5v; *RejPos* 253v; *RejZwierc* 72, 136, 194; *BiałKaz* H4; *CzechRozm* 100v, 129v; *PapPan* Tv, Gg3v; *SkarŻyw* 570; Bo máiac zránioną dużę/ Rad y nie rad płákác mużę *KochTr* 18; *NiemObr* ktv; Iż fię nie mogę zobopólną mową Vmáwiác ztobą/ rad y nie rad mużę Zlécić to piému *KochFr* 101, 29; *KochSz* C3v; *KochPieś* 5; *BielRozm* 7; chceli íam nie bydź zábit/ musi o tym myślic nie rad/ íakoby onego zuchwálcá pożył. *GórnRozm* B3v; á nie mogác czynić przez niedostatek/ bo fię rychło práwo íkończyć nie może/ rád nie rad ziednáć fię musi *GórnRozm* C2, A, D, H4v; *ActReg* 104, 159; *GrochKal* 12; przeciw ktorým áby godności íwey y vrzędu íwego obronił/ ácz nie rad chwalić fię musi z prac y z mák íwoich *WujNT* 622, 841; *WysKaz* 39; *CiekPotr* 50; *GosłCast* 25, 33; *PaxLiz* B4; *SkarKazSej* 688a; Więc też ziemiá ináczey íwá lichwę odpráwia Ináczey człowiek: Bo ten y dobrá záftáwia Chcąc fię íścić: y musi rad nie rad záplácić Lichwiarzowi/ niechceli wízytkiego vtrácić. *KlonWor* 79.

Zwoty: »z bojaźni (a. strachu), za (a. przed) bojaźnią musieć« (3 : 2): *BierEz* M4; Sługá theż zá Pánem świádczyć niema/ dla tego íze zá boiáźnią Pána íwego/ częftokróć prawdy zámilczec musi. *GroicPorz* xv; *GórnDworz* Y5 [2 r.]; *RejZwierc* 13.

»musieć przez dzięki« [szyk zmienny] (5): A gdy Cefarz wiechał/ vczynił Syem álbo Synod v Láteranu/ gdzye záfię odwołał wízytki íwe ordynácyie/ ktore przezdzyęki Cefárzowi k woli muíal czynić *BielKron* 177v, 169v, 304v; *GórnDworz* T8v; *WujJud* 65v.

»z musu musieć« (1): Kmieć áby nic z muífu nie czynił: bo kto čás pufzcza/ tedy z muífu czynić musi: á mus ízkodę rodzi káždemu *GostGosp* 30.

»musieć z niechęcią« (1): Abo nigdy/ álbo bárzo rzadko/ íam [*dworzanin*] zá íobą páná ni ocz niechay nie prósi: áby pan niechcąc íego tym obrázić/ kiedyby dla niego nie vczynił/ nie muíal czáfem z niechęcią tego pozwolić/ o czo by go on prósił. *GórnDworz* K7.

»poniewoli, poniewolnie musieć« [szyk zmienny] (11 : 1): *LibLeg* 11/48, 168v; *RejJóz* E3; *KrowObr* 149v; *KochSat* B2; Bo ten co s ítráchu á poniewoli musi dobrym być/ iuz iest niewolnikiem *RejZwierc* 13, 188; *WujJud* 217v; Więc Práwá báć fię niechcecie/ á bálnitow czći odíádzonych/ zuchwálczow/ poniewoli bac fię muíicie. *GórnRozm* Kv, K2; *GórnTroas* 42; Chcę myślá fię nád wízyftkie rzeczy ziemfkie podnieść/ á po niewoli mużę ciálá niego potrzebom íłużyć. *LatHar* 603.

»za niewolą, z niewolej musieć« (3 : 2): Wífytki mężnie pokarał/ że íie vfkromili Drudzy íie zá niewolą/ poiednáć muíili. *KlerWes* Av; *BielKron* 353; *RejZwierc* 221v; *BudBib* Bv; Pomni o oney bogoboyney Hefter/ gdy zniewoley w małżeńftwo pogániná Monárchi świátá íść muíiáá *SkarŻyw* 153.

»z posłuszeństwa musieć« (1): gdy z poíłuszeńftwá ná íedną trudną Queftýą odpowíádác muíial *SkarŻyw* 201.

»z potrzeby, za wielką potrzebą musieć« (2 : 1): *KuczbKat* 215; *CzechEpPORz* *4; ná rozmáité częstokroć mieyfcá od ziem przereczonych dálekié z potrzeby mušímy [*necesse est JanStat* 902] odiéždźác *SarnStat* 1119.

»za (przy)muszeni(e)m, z przymuszenia, przez przypędzenie musieć« [*szyk zmienny*] (3 : 3 : 1): Wíchakze tha Collacia nyedofchla bo ono profzyá za przimvíchenym od pan a lyenartha mvffyal wrocnicz *LibMal* 1547/133; Tedy Zydowie ktorzy z przymufzenia z nim idź mušíeli [*ob necessitatem sequentibus*]/ powiedźieli mu żeby fię thák okrutnie á nie ludzkie nie froyźł *BibRadz* 2.*Mach* 15/2; thák iż fię miałtá wízędzie dobrowolnie dawáły/ á drugie przez przypędzenie mufiáły. *BielKron* 339v; á nowothni poimáni wypufzczáni byli wolno/ bo cí zá muśzenim walczyć mufieli. *BielKron* 384v; *BudBib* 2.*Mach* 15/2; *SkarŻyw* 291; *StryjKron* 587.

»k woli [*komu*] musieć« [*szyk zmienny*] (8): *BielKron* 109v, 177v; *GórnDworz* K; *ModrzBaz* 44v; *KochTr* 15; *StryjKron* 51; wiele ich między onymi Oycy/ nie fzczyrze/ ále k woli Konftántynufowi Celárzowi [...] przyzwolić mušíeli. *NiemObr* 127; *WerGośc* 236.

»nad swoją wolą musieć« (1): Przethož ono Alexánder wielki [...] zápaliwfyzy fię muzyką/ wftác więc nád fwoię wolą od biełiády mufiáł/ á bieżeć do zbroie *GórnDworz* 112.

»(acz) z (wielką) żáłością musieć« (11): *LubPs* M2 *marg*; *RejWiz* 173v; *BibRadz* *5; Tu go iuż możefz nie rozumieć okrutnym fędzią/ á z wielką żáłością będzie mufiáł rościágnąc frogá sentenciá nád niewiernemi fwemi *RejPos* 7v, 7v, 106v, 198v, 342v; *SkarŻyw* 536; *CzechEp* 420; *NiemObr* 135.

Szereg: »chcieć albo (a) musieć« (2): Do ktorey yáko do głowy/ wísfyfcy bifkupowe/ wedle wftaw ápoftolfkich y namyátkow ich/ ktorzy chcá albo muffá/ vcyekác fye y odzywác máyá *KromRozm III* N7; *RejPos* 198v. [*Ponadto w przeciwstawieniach 7 r.*].

Szereg, który w jednym czlonie ma formę osobową czasownika, a w drugim „musieć” + infinitivus tegoż czasownika (7): gdziem Thvrkowy y bałszom vyele dał y yełcze dacz mvsche dokvpuyacz thego abich bil hořpodarem zyemy swey *LibLeg* 10/152, 10/64; *CzechRozm* 138v; żeby w kościele Bożym náuká zbáwienna nie zginęłá/ ták iáko v Ruśi przeto zginác muśiáłá. *SkarJedn* 235; *ActReg* 64; *SarnStat* 1238; *KmitaSpit* B3v.

b. *Z podmiotem nieosobowym* (49) : *RejPs* 153, 169; A czoż pośle daley dzálać Co Pan każe muff [!] fię ftać *RejKup* v3v; musiem się obawiać, aby i polska koronna szkody podjęć nie musiała prze jego tak bliskie bycie *Diar* 23; *LubPs* P5; *RejWiz* 117v; Bo choć pod czás prawdá muśi wftępowáć zdrádye/ Przedsię pan Bog pořpolicie prawdę na wirzch kładzie *KochZuz* A3v; twoieć morze/ twoieć gory/ twoyci lud wřzytek/ kiedy ty raczyłz rořkazác gorác muśi wftác ná ine mieyfcé/ á morze muśi być fuche/ á nas fwoią mocą wybáwiłz. *BielKron* 30v; iż gdy wftęgá zginie Pořłowi/ áłbo koniowi podkowá odpádnie w kilkunaście mil muśi być náležioná kiedy rořkażá. *BielKron* 435v, 452; *GórnDworz* Kk5; *RejPos* 29, 221v; *RejZwierc* 62, 258v; *WujJudConf* 181; *ModrzBaz* 141v; *KochPs* 86; *SkarŻyw* 284, 301; *CzechEp* *4; *NiemObr* 169; *ReszPrz* 75; Záfáwy á zápiřowánié fummm ná imionách ftolice nářzýy/ gđzieby bydź muśiáły/ *propter grauem necefsitatem Reipublicae*: tedy nie ináczýy áby były/ iedno ná Séymie Wálnym koronnym *SarnStat* 85, 335, 963; *PowodPr* 77; *KlonFlis* G3v.

W wypowiedzeniach uwydatniających niezwykłość sytuacji (5): A narořkazánie iego muffá fię y wody w/ řpák obráćác y czynić to co on iem rořkaże *RejPs* 152, 152; A ktorzyż żółádek to wytrzyma? by był

wiarę żelazny/ musi się pukać/ by był niewiem iaki/ musi czałem obiemá końcomá vlewác. *WerGość* 226, 226; *GosłCast* 4.

W wypowiedzeniu podrzędnym skutkowym (13): *GlabGad* F; *RejPs* 114v; *RejWiz* 149v; *RejAp* 63, 63v, 166v; *GórnDworz* Ff5v; *RejPos* 75, 221v; *KochPs* 57; Lecz mię złego póety wirłze záleciáły/ Ták iż mi tylko prze śmród włofy śpásć musiáły. *KochFr* 94; lał déłcz nie przełtáiąc/ A ziemiá [...]
Rzék przymnażáła/ ták/ iż morłkié wáły Wylać musiáły. *KochPieś* 31; *GosłCast* 4.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „chcieć” (2): iż gdy będę chciáł ziemiá śie rośpłynác mułi y wślytko zniłłczec co nániey przebywa *RejPs* 110; *CzechEp* 279.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie moc” (2): y opoki á zyemiá trząśc a pádác śie mułiáła/ nie mogąc wytrwác przed oná niewinná łrogółciá oney okrutney męki Páná łwego *RejPos* [105], [105].

c. Z podmiotem bliżej nieokreślonym lub bezpodmiotowe (17) :

»musi« (8): By też więc dułłe przyłóżyć Mułi łkąd inąd dołóżyć *RejRozpr* B4; Acźci y dożywotna też śie trefi czałem/ Ktorey więc musi vzyć też z niedobrym kwálem. *RejWiz* 59, 73v; konie tylko do pów chowáią/ chcáli mieć dobry koń ku rycerłkiewy potrzebie/ mułi go od nas nábyć *BielKron* 255, 431v; *SarnStat* 1126; Zá czym y robotá pijána/ niczemu śie czałem nie godzi/ á przedsię zá nię musi dáć co rołkaże. *PowodPr* 74.

~ *W nawiązaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „trzeba” (1):* V dworá łtać wiele trzebá/ Przemrzec musi picia chlebá/ Aż wyęc pánic z grołzem kłufze/ Nákarimi łwe miłe dułłe *BielKom* G3. ~

»musi(e)li« = *musiano* (2): Abowiem ták byłá chędogá y thák rołkołzna/ iż nigdy śie prołtá wodá nie vmywáła/ iedno iey mułieli z rofy wodę zbierác *BielKron* 178.

~ *W wypowiedzeniu podrzędnym skutkowym (1):* Lokietek/ chocia było Kfiązę známienite/ á iáko záłię był obyczáiw łkázonych ták że go s Krolełtwá zrzucić mułili *MycPrz* II A4v. ~

»musiało się« (1): A to s tey przyczyny/ iż śie tu y wierłzom y textowi łolgowác mułiáło. *LubPs* A5v.

»musiano« (6): wślytki vłtáwy (chocia dobre) Formozá Papiieżá pokáził/ y káplány ktore święcił znowu mułiano święcić *BielKron* 172v, 88v; á on prołł Páná Bogá áby záchorzał/ aby dla bliłkiewy śmierci przyiác go do kłáłztoru mułiano. *SkarŻyw* 332.

~ *W wypowiedzeniu podrzędnym skutkowym (2):* *BielKron* 141; gđż na pogrzebiew corki twej omdlewáła/ iłż cię nieśc mułiano *SkarŻyw* [197].

W nawiązaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „nie moc” (1): Y nie mógl go ináčey z piwnice wywáżyć/ dla przykrego włchodu/ áże go mułiano konwiámi wynosić od tego czałfu. *WerGość* 224. ~

2. Być koniecznym, nieuchronnym, pewnym jako nieuniknione następstwo lub nieodłączny element czegoś; być z góry przeznaczonym na co; „X musi (u)czynić” = (każdy) X podlega działaniu sił wyższych (m. in. przeznaczenia, natury), X nie może zachować się inaczej, takie zachowanie X-a jest konieczne, naturalne; oportet Vulg, PolAnt, Mącz; necesse est Vulg, PolAnt, Cn; necessarium a. necessitas est Cn [w tym: praes (1934), praet (95)] (2335) :

a. Z podmiotem osobowym (lub nieosobowym użytym metonimicznie albo antropomorficznie) (1204) : BierEz B2v, O, R2, S3; OpecŻyw 168, 169v; FalZioł I 24d, V 17b, 31, 91v; Zadnego nie maż dołwiadczenia albo wybierania żony, iedno iaka fie nagodzi mieć mułifz. BielŻyw 109; Matko miła nie trołzczy fie dla mey łmierci ani tey wiary miey abych niemułifł vmrzeć BielŻyw 162, 109; GlabGad E7v, K3; RejPs 73, 100v, 128, 175v; RejRozpr G4, H3; RejJóz C2, O5v, O7; Vmrzecz mułyfz pogodzinie Obietnicza czie nieminie. RejKup Cv, q5, f7; A yużeścye ye ták vćifnęli y vdręczyli [...] iż mułi fye Bog nád wámi/ zá ich wzdychánim y płáczem/ ich krzywdy pomłcić. KromRozm I Bv, L; MurzHist A4v; Záli tych rzeczy niemiál [oportuit] (marg) niemułifł (-) Chrifus cierpieć i wniść do chfály fwoiúi? MurzNT Luc 24/26, Matth 47/10, s. 146 marg, Luc 9/22, Ioann 3/14; KromRozm III F2, F8, K7v, L7; Diar 34 [2 r.], 67; DiarDop 100; BielKom D5v, F; GliczKsiąż F2v, I6, O4v; LubPs K2, K2v marg, N2, N6, O3v marg (10); KrowObr A, B4v, Cv, 20v, 21 (16); Przydzye na cię przygodá/ niełzczeńcie/ chorobá/ Iuż włzytko wdzyęcźnie łpołu mułicie nieść obá. Iużći głowę ociąga/ iuż łyropki wárzy [żona] RejWiz 61; Y gdzież ielt tákí rozum by themu miał łprołtác/ A nie mułifł z wápyeniem ná tych dziwiech zołtác. RejWiz 116v, 27v, 44, 57, 57v, 87v [2 r.] (21); Leop 2.Mach 12/24, Act 27/24, 26, 1.Cor 15/25; RejFig Aa2; BibRadz Lev 26/25, Ier 50/15, Hab 2/7, 4.Esdr 9/12, II 7b marg (8); BielKron 23v, 40v, 209v, 224v, 244v, 413; GrzegRóżn B2v, B3, N3v; KochSat A2, B4; Mącz 50h, 70d, 323b; OrzQuin Aav, Aa4; Prot Bv; SarnUzn D7; SienLek 110, T[tt]; LeovPrzep E4v; RejAp AA6, 35v, 40v, 62, 80 (24); A kto fie nie mułi łmiać/ kiedy owo kto dziwniey niż ludzie/ [...] iákoby kiy połknął tánćuie? GórnDworz E7v, Hv, H6v, H7, X6v, X7 (11); HistRzym 86v; Izali łlepy wiodác łlepego/ nie mułzą obádwa w doł wpáć [nonne ambo in foveam cadent PolAnt Luc 6/39]? RejPos 170; ále iuż wierni záwždy łá pod krolełtwem Páńłkim/ á w opiece iego. A niewierni nędznikowie iuż mułzą przełtác s tą nędzną przekłęthą zyemiá RejPos 332v; A łpráwiedliwy/ ták iáko mu to obiecác raczył/ iż włzędy będzie wyięt s łidłá złołciwego/ [...] á iáko drzewo Páłmowe rołkwitnąć fie mułi w krolełtwie Páná łwego/ á pod łwiętá opieká iego. RejPos 334v, 7v [2 r.], 18v, 23, 29v, 40v (29); HistLan D4v; KuczłKat 385, 390, 435; Bo áć przyrodzenie iuż thákie nołć mułimy iáko nam czás przyniołł/ á iákycy Pan Bog raczył dác RejZwierc 112, A5, 3, 18, 25v, [28³]v (45); BielSpr 21, 24v; KochMon 33; WujJud 75v, 172, L16; RejPosWstaw [21³], [41²], [41²]v [2 r.], [41⁴]; BudBib I 182a marg, Ier 10/19, 4.Esdr 9/12, Eccli 20/12; MycPrz I A4v, II A3v, B4, Dv; Strum Q4v; WierKróc A3v [2 r.], B2v; ktory iłz łię był vrodził/ pod Decret Boży podliełł/ że zá czáłem telz vmrzeć mułifł/ iáko włzyłcy ktorzy łię rodzą. BiałKaz Hv, Gv; BudNT Matth 17/10, Act 17/3, 27/24, 26, 1.Cor 5/10, Apoc 10/11; CzechRozm 60, 102, 113, 184v, 185v (9); Sprobuy w dworłtwie á w męłtwie niechciey ich záczeńpiác/ Bo fie mułifł łam potym bárziuchno vmykác PaprPan L2v, Hv; KarnNap Bv; Bo opułciwłzy rozum/ wzgárdziwłzy práwo Boże y przyrodzone/ co innego łię zołtawa/ iedno że łię przygodam á łádá czemu mułimy dác rzádzić [gubernandos]? ModrzBaz 81, 7, 56v, 63, 68v, 88v; SkarJedn 54, 158, 366; Oczko 7; Oni w łwoie wozy/ y vłáiá w konie: A my w páńłkiéy kłáđmy nádźieię obronie. Oni vpáć mułzą/ á my powłtániemy KochPs 28, 9, 16, 59, 73 [2 r.], 123; Widząc to Cefarż/ Czárom ono przyczytał/ y włofy iey zgłowy ogolić rołkazał. A gdy iá gołá vyrzał/ łmiać łię z niey począł/ mowiác: Iuż dáley mocy mieć nie będziełz/ á to twárde łerce odmienić mułifł SkarŻyw 21, 173, 206, 263, 293, 440, 501, 568; KochTr 17; MWilkHist E2,

Kv; *CzechEp* 52, 53, 62, 80, 142 (9); *NiemObr* 12, 45, 60, 98, 121 (10); *KochFr* 128; *KochPhaen* 16; *ReszList* 165; *WerGość* 214, 224, 227, 236; *KochPieś* 14; Owa tak długo śpiewał muzyk ón vbogi/ Ze musiał mieć na koniec po fwey myśli bogi *KochTarn* 76; *PudlFr* 69; Bożego słowa nikt nie zwalczy/ ále przed nim vftąpić muśi *ArtKanc* K7, A10, M14, O4v; bo dzieląc długo máiętność/ muśi potomek dálfzy przyść do bárzo máley cząłtki *GórnRozm* C4v; ále przecię rzadko ktory bannit fwą śmiercią zginie/ kiedyż tedyż przecię dáć gárdło muśi. *GórnRozm* E3, A2, B3v, C3v, Ev, E4v (11); *KmitaPsal* A5; *ZawJeft* 43; *ActReg* 12, 162; Bo nie to łotr co pije á ma zá co/ ále to co nie ma zá co. [...] bo fie muśi zborgować/ á zátym wiśieć. *GostGosp* 32; Gościom tak wdzięcznym/ przy nich ferce fwoie Otworzyć muśi/ widząc dziatki twoie. *GrochKal* 12; *KochCz* Bv; Bo iednak ten czas kiedyżkolwiek przydzie/ Ze ty wfpomniawfzy ná me powolności/ Muśifz záplákác nie raz od záłości. *KochFrag* 27, 47; *OrzJan* 83, 96, 113; *LatHar* 576, 638; Zeby [człowiek] [...] Rozumu fię trzymáiąc nie nápełnił záłości/ Záczywszy muśiał wpufzczon być w wieczne ciemności. *KořakCath* C4v, C2v; *WujNT* 8, 22, *Matth* 17/10, *Ioann* 4/4, s. 385 (11); *SarnStat* 128, 1271; Niechay iuż co chce będzie/ lepiej fię ochynąć/ Bo choćiay fię poddamy/ przedfię muśim zginąć. *KmitaSpit* B4; A iż w błocie chodzim/ a zmázác fię częłto muśim: ná to mamy naświētíze Sákrámenty náłze/ [...] ábyłmy [...] y proch ten y błoto ferc náłzych ócieráli. *SkarKaz* 638b, 7b, 120b, 242a, 384a, 552a, Oooo2b; *VotSzl* E4v [2 r.]; *CiekPotr* 89; *CzahTr* I4v; *PaxLiz* Bv; *SkarKazSej* 671b, 684a; *ZbylPrzyg* B2v.

Z elipsą bezokolicznika (4): *RejFig* Aa2; *GórnDworz* K4; *RejZwierc* 9v; Kto máiętności oczymá fweimi nie może przyérzeć/ iuż muśi przez flugę: tám trzeba flugi cnotliwego *GostGosp* 1.

W połączeniu z zaimkiem „każdy” [w tym: w podmiocie (64), przy podmiocie (34), przy dopełnieniu (8)] (106): *BierEz* O3v; Bo komu kolwiek iedno/ ony [*Charitee*] chcą podrużyć. Káždy wielkiew wdziętności/ muśi ná fwiećie być. *KlerWes* A2v; *RejJóz* C4; *RejKup* b2, v3v; *MurzNT* 103v; *KromRozm III* B6v; *BielKom* D4v; Acżkolwyekći piłmo fwyadłfy że nye może żaden zá drugyego ćirpyeć/ [...] ále koždy podług żywotá fwego fwoyę włafną fzkodę podeymować musi *GliczKsiąż* F7v; *LubPs* E2, ee4v *marg*; Iż koždy tżłowiek po śmierći/ muśi idz do tżyścá *KrowObr* 75; *RejWiz* 28v, 31, 55, 94 [2 r.], 95v, 184; *RejZwierz* 7v; *BibRadz Ex* 23/27, *Iob* 40/28; *BielKron* 59v; *OrzQuin* Q4v; *RejAp* 125v, 164v; *GórnDworz* E7, P4, V5; *RejPos* A5, 89v, 140, 197, 222 (24); *HistLan* E; *KuczbKat* 60; my co po tym fwiecie do tego kryfu obiecánego wędrujemy/ ieftechmy podobni ku onym co w drogę idą/ [...] A przedfię kochay fie ty iáko chczfz/ dáley w drogę wędrować/ á thám być gdzie potrzebá á gdzie koždy być muśi. *RejZwierc* 170, 12, 32, 45v, 46, 85v (20); *MycPrz* II D; *CzechRozm* 192; *PaprpPan* K4v, Z; *KarnNap* Ev; Y owłzem/ tak wiele [*sqd Salomonow*] pewnego dowodu y rozumu w łobie ma/ iż káždy/ kto dobry rozłádek ma/ pochwálić go muśi [*cogantur*]. *ModrzBaz* 90, 111; Bez tey łtolice iáko członek bez głowy/ koždy wiárę ś. tráćić y vmrzeć w niedowiárłtwie muśi *SkarJedn* 144, A2, 17; *SkarŻyw* 372, 384, 501, 544; *StryjKron* 155; *CzechEp* 317; *CzechEpPorz* **4; *NiemObr* 3; *ReszList* 151; *WerGość* 235; *WerKaz* 301; *ArtKanc* C16v, 17, 87v; *GórnRozm* A4v; *Paprup* F3; *GostGospSieb* +2; *WujNT* Bbbbbbb3v; *SarnStat* 121; *GrabPospR* K4; *Skar* 688a.

W połączeniu z zaimkiem „wszy(s)tek” a. „wszel(a)ki” [w tym: w podmiocie (42), w dopełnieniu (10), przy podmiocie (8), przy dopełnieniu (2)] (62): *BierEz* S2; *OpecŻyw* 103v; *LibLeg* 11/46; *RejPs* 99, 131v; *SeklKat* R2 [2 r.]; *RejRozm* 407; *LubPs* Cv, E2, G2v, X5v, Y4v, ee6v; iż włzyłcy/ ktorzy chcą

pobożnie żyć ná łwiećie/ w Pánie Iezu Kryšťufie/ mułżá przelládowanie y trofki rozmáite ćierpieć. *KrowObr* 154v, 75v; *Ony dziwne przypráwy/ on máiełtat wielki/ Żeby fie zumieć mułiał pátrząc ná to włzelki.* *RejWiz* 36, 21, 38, 88v; *RejZwierz* 135; *GrzegRóżn* E2, G4v; *SarnUzn* D2v; *RejAp* 194; *GórnDworz* L12; *RejPos* 232, 232v, 316v, 350v; *HistLan* F6; co oczymá widziłz włzytko to nie twoie/ á iź álboć to zá żywotá zginie/ álbo iź tego włzytkiego odbieżeć mułiřz. *RejZwierz* 151, 44, 71v, 96v, 128, 130v (13); *WujJudConf* 63v, 150v; *BiałKaz* Gv; *CzechRozm* 101v; *KarnNap* Ev; *ModrzBaz* 76; *CzechEp* 184; *NiemObr* 108, 124; *ReszList* 151; *ArtKanc* S11v; *KołakCath* C3; Bo fię włzyřcy mułimy [oportet] okázáć przed łtolicá Chriřtuřowá *WujNT* 2.Cor 5/10, Bbbbbbb2v; *SarnStat* 454; *SkarKaz* 4b; *GosłCast* 4; *SkarKazSej* 677b.

W połączeniu z wyrazami podkreślającymi pewność lub bezwyjątkowość [w tym: *zawždy* (116), *pewnie* (51), *zawsze* (9), *ustawicznie* (7), *wszędzie* (a. *wszędy*) (5), *iřcie* (4), *śnadź* (4), *w(z)dy(ć)* (4), *owsze(j)ki* (3), *pospolicie* (3), *śnadnie* (2), *wiecznie* (2), *wierę* (2), *zaprawdę* (2), *bez pochyby* (1), *bez wątpienia* (1), *wszystko* (1), *zgoła* (1)] (218): Złáć komorze twoiá łzkołá/ Włzyřcy twoi vcźniowie/ Mułżá być záwždy nędznikowie. *BierEz* S2, Q2; *ForCnR* C4; *FalZioł* IV 9a; *RejPs* 103v, 166v; *RejJóz* C, F5; *RejKup* b2* q3; *KromRozm* III B3; *DiarDop* 114; *GliczKsiąź* 13; *LubPs* B3, B6, Cv, C2, I3v *marg* (11); *KrowObr* 213v [2 r.]; *RejWiz* 8v, 43, 55, 87v, 88 (13); Bo pewnie nazacnieyřzy/ mułi się obłádzić/ Ktory fie da áfektum/ bez rozumu rządzic. *RejZwierz* 50v, 7v, 27v, 58v, 76, 78v, 135; *BielKron* 334v; gdyź záwždy kto iełt Oycem/ mułi mieć Syná/ á okrom Syná nie moźe być Oycem. *GrzegRóżn* Dv, B2v; *OrzQuin* Q4v; *Prot* D4v; *SarnUzn* D2v; tácy łákomi owřzeyki długo żywi być niemogá/ álbo cięłżkie niemocy mieć mułżá. *SienLek* 13; *RejAp* 5v, 42v, 85v, 196v [2 r.], Ff4 [2 r.]; *GórnDworz* P5, T8, X8; *HistRzym* 96; Abowym od wiekow ná thy dwá łtany fwiát iełt rozdzielon/ iź záwždy ieden mułi być vbolřřzy/ á drugi bogáłřzy. *RejPos* 162, 51v, 63, 88, 115v, 128v (53); *RejPosWiecz*² 95v; *GrzegŚm* 35; Bo pátrź kto fie puřci řcielřżká ná błoto ná prołt á omináćby mógl/ pewnie fie vbłóćić mułi. *RejZwierz* 91v, A2, 3 [2 r.], 11, 51 [3 r.], 58v (54); *WujJud* 66, 135; *Strum* N4; Przetoź iuź Bucephalá tego Mořkiewłkiego/ Weźnimyź go zá páná dla wiela dobrego. Turek mułi zániechác wiere o pokućie/ Miemieć teź pohámowác mułi przedłięwźięcie. *WierKróc* A3v; Bo wedle wiáry ich mułi záwždy inřzy być ktory rořkázuie/ á inřzy teź ktory rořkazánie czyni. *CzechRozm* 16, 113, 138v; *PapřPan* A3, D4v, L2v; *KarnNap* Ev; *ModrzBaz* 69; *SkarJedn* 169, 365 [2 r.]; *SkarŻyw* 412; *StryjKron* 279; *CzechEp* 14, 62 [2 r.], 200, 220, 257, 266, 276; *NiemObr* 47; *KochFr* 73; *KochSz* B2v; *WisznTr* 9, 32; *BielSjem* 6; *ArtKanc* 17, Q11v, S7v; *GrochKal* 28; *Phil* S3; *GórnTroas* 38; *SarnStat* 121, 550; łpokoiny włzędźie beřpieczny/ á zuchwáły bać fię włzędźie mułi. *SkarKaz* 316a, 381a; *CzahTr* H2v; *KlonWor ded* **3v [2 r.]; Vbogiř? vbogim być mułiřz záwždy: czemu? Bogactw teraz nie dáią tylko bogátemu. *SzarzRyt* D3v.

W wypowiedzeniach uwydatniających nieuchronność lub konieczność [w tym: z „i” uwydatniającym (20)] (36): *RejPs* 98; *RejRozpr* Ev; *MurzNT* 103v; *LubPs* ee4v *marg*; *KrowObr* A3, 57; Pátrżay kiedy on Iozeph przyřzedł na pokuřy/ A wierz mi iź rzadki w tych kto zbłádzić nie mułi. *RejWiz* 135v, 119v; Bo řnadź y nieprzyaciel mułi to rozeznác. Iź ten pan ná włzem godzyen/ Połpolitey Rzeczy *RejZwierz* 58v; *OrzQuin* K3v; *RejAp* 135v; *RejPos* [236], 248, 264; *HistLan* E; *RejZwierz* B, 77 [2 r.], 95v, 135v, 244v, 246, 257; *CzechRozm* 47v, 163v, 183; *ModrzBaz* 128; *Oczko* 3v; *StryjKron* 270;

KlonŻal A4v; Ale kiedy poczniecie Muzyką Iżermować/ Muśi Iye y Dawidek z Iwoią Arfą Ichowác. *PudlFr* 19; *ArtKanc* O5; *GórnTroas* 60; *KochPij* Cv; *WysKaz* 46; kto tylo pojedynkowe dobre mienie miłuie/ á o poľpolite niedba/ áby fię ze wŕzytkimi wiązał: zginać muśi. Bo żywotá nie máłz/ iedno w Ipolnym ćiele przy wŕzytkich. *SkarKazSej* 676b.

W nawiązaniu do wypowiedzenia podrzędnego podmiotowego, dopełnieniowego, warunkowego lub czasowego (uprzedniego) [w wypowiedzeniach typu: *kto(kolwiek)...*, *musi...*; *jeśli...*, *musi...*; *gdy ...*, *musi... itp.*] (339): *BierEz* B2v, I3, L, Ov, O3v, Sv; *ForCnR* C4; *FalZioł* IV 9a, 58d; (B)owiem by też nagłupŕzy może to rozeznac iź (k)to ma miáłŕze ramiona y barki, to iest kościłte y mięŕliłte, taki też muśi być mocny *GlabGad* P, O5 [2 r.]; *BierRozm* 24 [2 r.]; *KlerWes* A2v; *LibLeg* 11/46; *RejPs* 58v, 87, 136, 166v, 220; *SeklWyzn* g2; Poľzaleć byłmy muśieli Bychmy wŕzytko baczyć mieli *RejJóz* D, C4, F5; *RejKup* b2, f2, 17v; ktoby zaś był ieden z odrzuconych/ muśi być potępien/ acz by téłz daleko mniéi grzechow popełnił. *MurzHist* G4; *MurzNT* 103v; *KromRozm II* b3; *KromRozm III* O7; *Diar* 60; *DiarDop* 114; *BielKom* D4v, E6; *GliczKsiąż* H7v, I3v, L3, L5, L7; *LubPs* Bv, E2, L3v, O3v; *KrowObr* A3 [2 r.], 57 [2 r.], 70, 82, 154v, 187v, 207; Gdy klełzcze oŕłábyeią muśi kowal zmylić/ By fie też Iwym miłterftwem chciał nabárzyey ŕilić. *RejWiz* 119v, 8v, 13v, 27v, 28, 28v (14); bo ktokolwiek żywie/ Vmrzeć muśi *KochZuz* A3v; *RejZwierz* 23v, 25, 28, 50v, 54 (10); Ieśliž chcemy idź do miáłtá tedyć thám od głodu pomrzemy/ á ieśliž też tu zołtániemy przedfię pomrzeć muśiemy [*moriemur*] *BibRadz* 4.Reg 7/4, *Iob* 40/28, I 371b marg; *BielKron* A5, 1v, 261, 412; *GrzegRóżn* Dv, E2, G4, G4v, K3; *OrzQuin* V4v [2 r.], Aa2; Lecz gdyby on [*Bóg*] káždá złość chćiał Piorunem kárác/ Muśiałby fię nátychmiałt o nowy Swiát Itırác. *Prot* B2, A3v; *RejAp* 7v, 32v, 42v, 142, 196v [2 r.], BB6, Ff4; Kto iest ták nędzney myłli/ [...] iźby/ czytáiąc Alexándrowe [...] dzieie/ zápalić fie ku tákoweyże dzielności nie muśiał *GórnDworz* G4v, Cv, C6, D2v, D7, E7 (25); *HistRzym* 49, 51, 96; *RejPos* A5 [2 r.], A5v, 7, 30, 44 (40); *RejPosWiecz*² 95v; *BielSat* N; Lecz bychmy dla obmowiłk w káćiech mieli leżec/ Muśielibyłmy záraz wŕzytkiego odbiezeć. Y pewnieby rozummy náłze porzdewiáły *HistLan* F6, F2; *KuczbKat* 299, 395 marg; *RejZwierc* 3, 4v, 32, 37, 46 (41); *BielSpr* 63; *WujJud* 66, 103, 230; Ktorego iefli kto odłtápi/ wnet zábláđzić muśi/ bo prawdy odłtępuie y żywotá. *WujJudConf* 121, 63v; *RejPosWstaw* [41³]v, [41⁴]v; *BudBib* 2.Mach 12/24; *MycPrz* I A4v, C4v; *CzechRozm* 101v, 107v, 115, 128v, 158v (15); *Paprpán* K4v, L2, T, Z, Bb4v; Bo ktorzy ludźie Iwowlonie á roľpułtnie żywą/ ći muľzą [*oportet*] wiele vtrácác/ y hárdźie rozdávác: á ktorych fię tá wádá trzyma/ niemoże to być/ áby fię też Iákomłtwá niemieli chwyćić. *ModrzBaz* 55v, 8v, 22, 56v [3 r.], 90, 96, 110v, 124; *SkarJedn* 285, 364; *Oczko* 4, 9v; *SkarŻyw* 32, 115, 364, 372, 394, 501 [3 r.], 580; *CzechEp* 23, 96, 161, 164, 242; *NiemObr* 3, 30, 59, 126, 180; *KochFr* 73; *KochMRot* A4v [2 r.]; *WerGość* 215, 225; Dom/ Herby/ Fámilia zginać á zeyść muśi/ kto żony nie ma *WerKaz* 288; *WisznTr* 9; Nuż o rzáđzie domowym/ ktoby co chćiał mowić/ Albo co z dobrym wáłzym tu v was Iłánowić/ Zá Ocean álbo Niepr vćiekácby muśiał *BielSen* 12; *BielSjem* 35; *PudlFr* 19, 30; *ArtKanc* K, Kv, K11, L19, O4v [2 r.]; *GórnRozm* A4v, D2v, E3v, G2, I2v, K, M4v; *GostGosp* 1, 64, 84, 154 [2 r.]; *GrochKal* 28; A ktorzy thego chcą áby fie ich bano/ ći fie też Iámi bać muľzą tychże ktorzy fie ich boią. *Phil* P3, B, O, S2, S3; Co mam czynić/ Gdyž z ich rąk trudno wyniść? Iefli dogodzę ich poźáđliwości/ Muľzę vmrzeć od záłości. Mamli fię im też bronić/ Ach mnie/ trudno fię ŕmierci Ichronić *GrabowSet* B3;

OrzJan 10; KołakCath C3; WujNT Bbbbbbb2v; SarnStat 121, 123, 299, 328; GrabPospR K4; PowodPr 5; CzahTr H2v; GosłCast 4; SkarKazSej 667a, 676b, 684a [2 r.], 688a; KlonFlis C3v, Fv [3 r.].

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie moc” (42), „trudno” (9), „prozno” (2), „darmo” (1), „nie lza” (1) (55): BierEz E3v, N4v; FalZioł V 30, 99; RejPs 132v; RejKup ee7v; KromRozm III C2v; BielKom D4v, G4; GliczKsiąż F7v; LubPs V2; KrowObr 27; RejWiz 55, 88v; RejFig Aa2; BibRadz II 141b marg; aby [chłopi] [...] nic niepoczynáli burzliwie/ bo wtákich burzkach żadnego baczenia niemálfz/ zginie dobry przy złym nie winny przy winnym ćierpieć muśi/ trudno fie wymowić by miał náspráwiedliwífz. BielKron 203; BielKronCies Mmmm3; GrzegRóżn C2v, K4v; DArmo fię zá tą pracą kálfki mam ípodźiewáć/ Bo fię ludzie o prawdę muśzą zázwdy gniewáć. Prot D4v; SienLek 13; GórnDworz L12; RejPos 138, 173, 182, 201v, 217v [2 r.] (11); HistLan E; KuczbKat 330; RejZwierc 5v, 138, 155 [2 r.], 191v, 251; CzechRozm 206; piśze Cicero/ żaden przelożony [!]/ Coby dobrym rozumem nie był przyśtroiony/ Nie może w dobrej ípráwie íwych poddánych rządzić/ Ieśliż íam proftak będzie muśi zázwze błádzic. PaprPan A3; SkarJedn 49; SkarŻyw 412; CzechEp 73; Boć nieza tu nam dłufo być/ muśim fię tám wízyfci ítáwíc/ á z íwych grzechow poczet wdźiáć. ArtKanc S11v; GórnRozm I2v, M4v; GostGosp 1; Od ciáálá wćiec nie mogę/ áni go od íiebie odpędzić: z íobą ię nośic muśzę LatHar 587; WujNT 21, 305; rąk moich [śmierci] żaden wyjśc nie będzie mógl/ bądź czym chcefz/ mnie hołdowáć muśifz. WysKaz 46; [A niemoglybychom byli íami íobie ítąd dopomoc/ ale wiecznie muśielibychom byli wnych zagynáć/ gdybych byli ku nowemu rodu/ przez wodę a Ducha świętego nieprzyfzli UstKóściel 10v].

Przysłowia: Bo íáko mądrzy nápińáli/ íz fie czáły mieniá á my fie theż z nimi zázwdy mienić muśimy/ y kázde ípráwy náfze. RejZwierc 188, A2.

Ktho nie ma co dáć/ muśi v drzwi ítác. BierEz Sv.

Yáko ono mowýá/ íkim nyerządnyf gdyby kto myęfzkał/ ítác fie theż íam muśi nyerządnyf. GliczKsiąż L7.

y íełt owo przypowieśc Ktho z młodu nie wýzáleie/ muśi ná ítárośc. GórnDworz K4.

A kto w dym wlezie pewnie dymem ímierdziec muśi. RejZwierc 91v.

ktho ná koniu ten pod koniem czálfem być muśi RejZwierc 144.

Kogo fie ich wiele boi/ muśi fie theż on wielu bać RejZwierc 145.

A kto ludźmi gárdzi/ muśi też być od ludzi wzgárdzon. RejZwierc 147.

Kto ítárfzego íłucháć niechce/ młódfzemu fię pokłonic muśi. SkarJedn 364.

Dopiero fię náuczýł ífz gdy Pan Bog zágra/ muśi być wefól/ kto íiego muzyki íłuchá. SkarŻyw 580.

Bo ták nápińáno íełt v Sálomoná: Íz kto miłuíe bieśiády/ nędzę klepáć muśi WerGośc 215.

Frazy: »za tym to idzie, íz muśi...« (1): kiedyć tá/ ma ten wýłtęp zá rzecż thák íroga/ á niefłychána/ rzecż pewna/ íz nigdy zgrzełfzyc nie pomyfli. Zá tym to idzie/ íz białagłowá táka/ w wielkiey czći/ v wífzech ludzi być muśi GórnDworz Xv.

»(to) kázdy zeznac (a. przyznac), baczyć, rozumieć muśi« (3 : 1 : 1): RejZwierc 256; CzechRozm 190; PaprPan E4v; Cudzołóftwá/ złódfzieyfłwá/ krzywoprzyśięftwá/ tákie íá wýłtępkí/ o których kázdy rozumieć muśi/ że írogięgo karánia godne [quae nemo non putet acerrimis poenis esse vindicanda]. ModrzBaz 77v; zázczęlá fię tá Societas [...] y ták pędko y ízeroko po wízyftkim świećie

rozmnożyła: iż to każdy baczyć musi/ że łam Pan Bog to ich takie przedsięwzięcie sprawuie *ReszHoz* 138.

»jawna rzecz jest, iż musi...« (1): gdyż iawnna rzecz iest/ iż prawdziwi chwalcy Pánicy/ wedle słow Chriřtułá Páná/ nie ináčzey/ iedno iáko owce w pořzod wilkow mieřkác musieli. *NiemObr* 13.

»musi (to) (przy-, roze-, wy-, ze)znać każdy (człowiek) (a. kto się przypatrzy *itp.*), stan wszelki; któż znać nie musi, to każdy rzec musi« (29 : 1; 1 : 1): że dobra á cnotliwa [żona] ma być/ kořdy to choćby flepem był wyznać musi/ bo po złey y po łotryniey nie *GliczKsięż* P5v; *LubPs* bb5v; *RejWiz* 194v; *ZAprawdę* to *Oxycow*/ czyłte gniazdo zówždy/ A musi mi to zeznać/ bez pochlebstwá káždy. *RejZwierc* 88v, 1, 54, 70; *LeovPrzep* F4v; *RejAp* 143; *RejPos* 65; *BiałKat* 268v; A Iż miedzy wřzyłtkiem cnotami beřpiecznie to káždy rzec musi/ iż to iest napřednieyřza cnotá spráwiedliwořć *RejZwierc* 54, A3v; *WujJudConf* 65, 247v; *MVli* to káždy przyznać *MycPrz* I A2v; *WierKróc* Av; *CzechRozm* 107v, 142v; *PaprPan* D3, L2; *SkarJedn* 358; Owa nie báwiác fię przywodzeniem řwiádectw/ káždy tho pobożny zeznać musi/ iż piřmo ř. ná to iest od Bogá podáne/ ábyřmy z niego napřzod iego łáwego/ Potym teř y Meřyálzá Iežułá řyná iego wmiłowánego poználi *CzechEp* 118, 242, 306; *CzechEpPORz* **3; Co gdy kto poráchuie/ musi mi to przyznać/ iż gdy naznáczniey kwitnęło kroleřtvo P. ledwie náđ piątá częřćią/ rořkázował. *NiemObr* 59, 175; *Phil* B; Y któż nie bęđzie znał/ żeř/ o Boże wieczny/ W pełnieniu obietnic łákkáwych/ řtáteczny? Y któż znać nie musi/ żeř iest spráwiedliwy *GrabowSet* V2v; *KochFrag* 16; *WysKaz* 34.

»nie łza (jedno) (iż) musi *itp.*« (35): *RejPs* 82, 99, 220; *RejWiz* 21; *RejAp* 139, 154; Bo rozumiey iestliž odřtápiřz tákiego Páná á tákiego opiekálniká twoiego/ nielza iuř iedno on ciemny á marny opiekálnik iuř řie thobá opiekác musi. *RejPos* 180v, A5 [3 r.], 7, 7v, 30, 59v [2 r.] (20); A kto nikomu nic winien nie zořtawa/ thego theř nielza iedno wřzyřczy miłowác y wielką mu poćciwořć czynić muřzą. *RejZwierc* 131, 5v, 63v, 71v, 113v, 138 (9).

»(inaczej) nie może być jedno (ale) (iż a. że) musi; musicie..., inak *itp.* nie bęđzie« (6 : 1): *LibLeg* 11/46; *RejPos* 296; Bo iestli řobie wřpomniřz czáły młodořci řwoiey/ [...] nie może być iedno iż zówždy przeřtrářzone řumnienie w řobie znařć muřřz. *RejZwierc* 124, 63v, 128; *OrzJan* 10; *GrabPospR* L3v.

»niepodobna (rzecz), aby nie musiał *itp.*, nie może (być)..., żeby nie musiał *itp.*, ...« (3 : 2): *DiarDop* 111; *BielSpr* 63; *KarnNap* ktv; Bo z tego wtorego řtopniá řaden niemože z řtápić/ żeby nie musiał ciężko vpářć. *ModrzBaz* 65v; Gdyby prořci chłopi czyřtác wmieli Přáłmy Dawidowe włářnie przełožone/ nie podobna áby fię džiwowác nie musieli/ y nie mieli poznác řprořnego y gwałtownego náciągánia řłow Dawidowych *CzechEp* 161.

»pewnie wiedz (a. bądź ist, a. wiemy), bądź pewien, (to) (rzecz) pewna, pewnie, tak pewnie jest, iż (a. że) musi *itp.* ...« (6 : 3 : 1 : 1): *RejAp* 125v, 172v; Ale thy przedřię nięchciey řie wdawác ná tę puřzcżą. Bo pewnie wiedz że řie obłádzić muřřz. *RejPos* 261v, 182, 278v, 301v; Bo ináčzey iestlibyř vpornie řie ná řwoy rozum řáđzac/ thá náuką wřgárdził/ thedy pewnie wiedz/ iż řáđ wieczny ná řobie odnieřć muřřz/ á iřcie duřzę řwá ná wieczne potępienie márnie vtráćić muřřz. *RejPosWiecz*² 95v; *RejZwierc* 51; *WujJudConf* 63v; *KochPs* 52.

»musisz (a. musicie) (przy-, roze-, wy-, ze)znać, odpowiedzieć, pozwolić (a. przyzwolić), rzec (a. wyrzec)« (19 : 4 : 3 : 10): przyřym czyřą pyřham Czo yeřł chwalebnyey y mouycz řřch cryřtus myál

matką od kozdego grzechu nyeuynną/ czyly grzechu poddaną/ rzecz mużyfch yfch myal matką nyeuynną *PatKaz I* 13v; *RejKup* aa2; Wždy mi muśifz tego pozwolić/ iż z teyto Lutrowey/ [...] náuki zá nálfey pámyęci wyele dobrego vroflo. *KromRozm I* L; Tu cię naprzod pytam? Powiedz m iáko dawno tho Koncylium Florenckie było? muśifz odpowiedzieć/ iż niedáwno/ dopierko temu ftho y dziewiętnaście lath *KrowObr* 18; A cofz tedy ten Lotr miał dobrego? muśifz rzec/ iż niemiał nic infzego/ iedno tylko wiárę? *KrowObr* 57, 2, 2v, 27, 57v, 130v (15); *RejZwierc* 48v; *OrzRozm* B4; *RejAp* BB6; *RejPos* 75; *RejZwierc* 235; To mi naprzod wyznác muście/ że wedle ftárey przypowieści: Gdzie zgodá tu Pan Bog/ á gdzie niezgodá tu Czárt pánuie. *WujJud* 127, 56v, 153, 230v; *CzechRozm* 22, 25v, 234v; *PapPan* Q; A ták miły brácie iefli kościoł ták wielką moc ma (ktorą w nim znác muśifz iefli rozum mařz) iřz o łamym piśmie S. ładzi *SkarŻyw* 364; *ReszPrz* 33; *GórnRozm* B3; *PapUp* F3; *OrzJan* 109.

»rad (i) nierad, (choć *a.* aby) nierad, (choć)byř nie chciał *itp.*, musi *itp.* ...« (17 : 5 : 2): *BierEz* L; *RejKup* f2, v3v; *KromRozm III* P5v; *GliczKsiqř* H6; *KrowObr* 2v, 27, 181v, 190v, 195, 199v; *BibRadz* II 141b *marg*; *OrzRozm* B4; *Prot* D4v; *BielSat* B3v; *RejZwierc* 9v, 25v, 130v; *WujJud* 153; Muřzą tedy rádři nie rádři przełozeni řwiátá tego/ złe kárác/ y krew ich przelewác: ále nie vcźniowie Chrifufowi *CzechRozm* 254v, 190, 238; Prżeto muřifz ty byř niechćiał przyznác mi to iż tu iefł wielka řwawola *GórnRozm* B3; *PowodPr* 5.

»(nie) tuszę aby(ř) nie musiał, tuszę iż musisz (*a.* że musiał), jak mnam musisz« (3 : 2 : 4): *RejKup* C; Abowiem co řie tknie mieyfćá tego/ o Abráhámie/ tedy y bez figur ftárych może być řłufznie wyłozone: ále inřzych nie tuřzę/ ábyř y řam nie musiał ták wykłádác *CzechRozm* 30; *PapPan* E3v; nie tuřzę/ áby w řadźie ich vpářć nie musiał I.M.X.K. Poznánřki/ chociař krzepko w murzech řtoi. *CzechEp* 382, 154, 220.

»wątpliwořci nie masz (*a.* nie było), (jedno) iż musi...« (2): bo o tym řadney wątpliwořci nie było/ iż řázdemu możnemu y zacnemu Krolowi/ muřzą y poddáni y podcźás pořtronni řłufzyć *CzechRozm* 192; *GórnRozm* G3v.

»(to pewno) wiem(y), to jest rzecz wiadoma, iż (*a.* że) musi...« (2 : 1): *ListRzeř w.* 13; wiem żeć musi być zá to bárzo po winien/ bo mu nie ledá vcźynnořć okařeřz. *RejZwierc* 97, 256v.

»wierzę, iż musi..., wierz mi (*a.* możesz temu wierzyć) musisz..., nie wierzę, aby nie muřieli...« (2 : 2 : 1): *KrowObr* 70; iákoć řie zákrádnie zá řkorę do kořci/ Iuř wierz mi muřifz chodźić záwždy nař we mdłořci. *RejWiz* 191; *RejZwierc* 155v, 250v; *CzechRozm* 158v.

»muszę (*a.* musimy) (ze)znác (*a.* wyznác, *a.* przyznác, *a.* rozeznać), nazwác, odpowiedzieć, pozwolić« [*szyk zmienny*] (15 : 1 : 1 : 1): *BielŻywGlab* n1b 8; *GliczKsiqř* C5, I3; Bo pátrř co to iefł miłořć co o niey mowimy/ Kářdać s chuři przypada/ ták to znác muřimy. *RejWiz* 37, 21, 38; *RejZwierc* 135; *RejPos* [290]; *BiałKat* 301; *KuczbKat* 275; *RejZwierc* 96v, 255, 258v, 265v; *CzechRozm* 261v; A ia zářię to powiedam/ á zeznác to muřzę/ iře ludzie nigdy nie mogą być ták řwiętořliwi/ áni dořkonále práwi/ áby řię zgołá řadnego wyřtěpku nigdy dopuřćić nie mieli *ModrzBaz* 6; *Ocźko* 29; *KochPij* C3v.

»wszyscy to wyznác, tego pozwolić muszą« (1 : 1): Wifyfcy to wyznác muřfą/ iż imyę tve yeřł wyelkye *LubPs* X; *ModrzBaz* 61.

Zwroty: »musieć przez dzięki« (1): Ale wżák wiefz co ćirpi kiedy w ćiele bywa/ [...] A muśi bárzo boleć nędznicá przedzdyćki. *RejWiz* 159v.

»koniecznie musiać« (7): Iefli Kryftus ptakom kázác rofkazał/ iáko święty Fráncífzek kazał? mufielić to być konietznie/ nie ptacy/ ále w ich poštáwie Dyabli *KrowObr* 145; Bo iáko ondzie gdyćby przeciw trućiznie twey lekarz twoy podał lekárftwo/ á ty byś nim pogárdził záchowan bys od iádu y śmierci nie mógl być/ ále byś koniecznie vmrzeć mufiął *CzechRozm* 206, 77; *KochPs* 96; *CzechEp* 7; *WujNT* 21, *Act* 21/22.

»poniewoli musiać« (2): rofkofzy á boleść/ iż one pośpołu ćłowiekowi nigdy nie przychodzą/ ále gdy ćłowiek iedno s tych przymie/ thedy y drugie poniewoli wziąć muśi *GórnDworz* H8v; *WujJud* 230v.

Szereg: »potrzeba (abo) musiać« (3): *RejZwierc* 170; A ten mus ábo potrzebę znácznie Páweł ś. wyraża tymi śłowy o Chriftuśie mowiac/ [...] *oportet enim ipsum regnare*, boć on krolowác muśi/ ábo/ boć mu krolowác potrzebá/ áżby położył wśzytki nieprzyaćioły iego/ pod nogi iego. *CzechEp* 328, 328.

Szeregi, ktore w jednym członie mają formę osobową czasownika, a w drugim »musieć« + infinitivus tegoż czasownika (14): záco Panu Bogu dnia ośtátetznego odpowiedác/ mufićie y będziećie. *KrowObr* 227; *RejAp* 85v; *RejPos* 159v, 162, 187v, 205, 239, 270; Pan CHrifus ćierpiał/ y my ćłonki ie^{go} ćierpieć muśimy. *KuczbKat* 435 *marg*; *ArtKanc* S7v; *KolakCath* B3v, C3; *SkarKaz* 386b; *GosłCast* 4.

b. Z podmiotem nieosobowym (1073) : *OpecŻyw* 97v, 98; *FalZioł* V 17a, 26v; *FalZiołUng* V 119; Gdiż mu też niekto pouiedział, żebygo wżitci ganili, rzekł, mufić mądroć od niemądrich w hanbie być. *BielŻyw* 73; Bowiem miedzi mnośtwem pokarmow mufi też być roznoć ich natury *GlabGad* G4v, L2; *KłosAlg* A2; *RejPs* 132, 135, 140, 152, 165 (8); *LudWieś* B5v; *RejKup* e5, v3, cc7, dd6; ogárníá wśzytki wybrané [*miłosierdzie boże*] nie mnie/ ani mnie podobné/ mnie potępienie wieczné ogarnąc muśi *MurzHist* F3v; *MurzNT* 86; *KromRozm III* M2; *Diar* 40, 64, 75, 82, 86, 89; *LubPs* B6, B6v, K4v *marg*, N2, Pv (17); *GroicPorz* B; *RejWiz* 28, 118v, 124, 129, 139v; *OrzList* h3v; *BibRadz* *5v, I 466b *marg*, *Matth* 18/7; áby tá zwierzchność Kśięża ktorą widzę/ iż *ex ordinatione diuina* między ludźmi być muśi/ coby nalekńza á naznośnieyfza ludźiom była *OrzRozm* H4; Zadnego ná świećie ięzyká między ludźmi niemáľz/ ktoryby foremności śwey przyrodzoney vtráćić niemusiał w cudzym ięzyku *OrzRozm* P2, B3v, G3v, R; *BielKron* 213, 219v, 466v; *GrzegRóżn* C2v; Wrozných głowach muľzą być rozne obyczaie. *KochSat* [C3]; *Mącz* 207a, 289c; Swiecki śtan zginác muśi/ bes śtanu Duchownégo będąc. *OrzQuin* G2v *marg*, G2v, H3, Q4v, R4v (8); *SienLek* 145, 176; *RejAp* 17, 30, 31v, 63v, 78v (24); *GórnDworz* Z7, Aa5v, Bb7v, Dd8; *GrzepGeom* G3v; A twoię właśną duľzę muśi przeniknąć miecz *RejPos* 28v; Obacz vbogi ćłowiecze/ iż nie iefł żadna thá godziná/ ktoreyby fie nie mufiáło co nád tobą odmienić *RejPos* 133; powiedaiąc nam/ iż záwždy ze złego drzewá muśi być zli owoc. *RejPos* 189v, A2, A4v, 62, 72v, 75v, [77] (36); *RejPosWiecz*³ 96v; *GrzegŚm* 52; *HistLan* B, B4, Fv; *KuczbKat* 60, 175, 195; Acz ták rozumiem iáko kázda rzecz na świećie takze y ty kłiáľzki ľędziego y podľędká o śobie mieć muľzą/ á nie káždemu fie podobác będą *RejZwierc* A2; A iákież tho zdrowie ma być moy miły bráćie? á iákoż fie tu y mieľzek pośpołu y s pánem rozboleć nie muśi? á iákoż fie thu ľákomftwo zámnożyć nie muśi? *RejZwierc* 59; A tu pátrż iáko dobre dľugo pámięthác

lie muśi/ y iáko cnothá cnotliwemu zázwdy iáko iáfna fwiećá przed oczymá lie fwieći *RejZwierc* 100; Także y ziemiá wedle czáfu káždą powinność fwą okazać muśi/ s czáfem lie zázienić/ s czáfem zázóścić/ s czáfem názbyt zágorzeć/ s czáfem názbyt rozmoknąć muśi/ thákże y zmárznąć á ftwárdzieć iáko kość muśi. *RejZwierc* 171v; Iáko inřtrument głupy náltroiony/ Muśi řzpetnie brzmieć/ tákże łeb řzalony. *RejZwierc* 214v, A6, A6v [2 r.], 7, 13, 16v [2 r.] (68); nieprzywykli niewczáfowi/ áni przemorom woienным/ kthore muřą być częřtokroć w wořfcze *BielSpr* 25v, 20v; *WujJud* 5, 57, 85; *WujJudConf* 4v; *RejPosRozpr* cv marg; *RejPosWstaw* [41⁴]v; *MycPrz* IIA3, C4v; wodá będzie ziemię wybijáá/ aż fye vczyni wielka dziurá/ á potym fye Staw muśi przerwáć. *Strum* G2v, I2, [H], H3, K3v, M4v; *BudNT przedm* d3, 1.Cor 11/17[19], 15/53; Ale iż to ieřt niepewna ná vczynki lie fwe řpufzczáć: bo by to muřiáło być nie bes vblizenia y vřzčerbku chwařy BOřey *CzechRozm* 209, 13v, 58, 60, 83, 96 (9); *PaprPan* Cc3v, Ff2v; Co áczkolwiek prawdá ieřt: wřzák že y to řię teř wyznáć muśi [illud confitendum est]/ že wiele řię řtacza bitew okrom wyřtrzelánia dział. *ModrzBaz* 113, 20v, 100v, 106, 107v, 123v, 142v; *SkarJedn* 49, 113, 150, 154, 299 [2 r.], 341; Y rořkolřzyć nářze Niepewne: ále y trořki vřtápić Muřą/ gdy Bog chce/ á czáfy przyniořą. *KochOdpr* Bv, C3; *Oczko* 2, 3v, 5, 5v, 11 [2 r.] (9); *KochPs* 3, 73, 185; *Skarřyw* 305, 412, 498; *KochTr* 22; Y wnet ćię chorágwią zmłóći. Muřąc puřćić wrotá twoie Otworzą lie y pokoie. *MWilkHist* E2v; *StrykKron* A; błáđ błędem/ fáłřz fáłřzem/ gorřkie gorřkim/ řłodkie řłodkim muśi przedřię zořtáć. *CzechEp* 84, *2, 7 marg, 45, 91, 122 (15); *NiemObr* 7, 16, 47 [2 r.], 67, 68 (10); Zbodłář mię/ á ten zářtrzáł twóy nielitostíwy Mnie być pámiętny muśi pókim iedno řywy. *KochFr* 110; *Klonřzal* D; *KochMarsz* 154; *ReszPrz* 73; *ReszList* 154, 184; *WerKaz* 304; *KochPieř* 51; *ArtKanc* P18; á zářz co ná swiećie ieřt/ coby poczátek máięć końcá mieć nie muřiáło? *GórnRozm* A2, A3 [2 r.], C4, D, F4, H2v [2 r.]; Bo w rořterku/ áłbo fárná od řwyc řił rzecz pořpolita vpářć muśi [...] áłbo w nieprzyácielłkię ręce przyřdzie *KochWr* 20, 21, 38; *PaprUp* B, Hv; *ActReg* 26, 185; *GostGosp* 84; *GostGospSieb* +3, +3v; *Phil* P4v; Nie rozum to/ chćieć táieć/ co lie wyřdáć muśi *GórnTroas* 43, 46, 54; Niepodobáć lie złořliwy. A ieřli mu tu nie pláćieřz/ Muśi czás byřdř/ gđzie go řtráćieřz. *KochFrag* 19; co náđ náćieřřřz ráne ćłowieká bárřięy boleć muśi: á ono żoná v drugięgo w gářćie/ córkę gwałcá/ oyczyřná gore *OrzJan* 135, 21; *WyprPl* Cv; *LatHar* 112; *KolakCath* C4; Zginie práwi zakon od kápláná/ [...] Lecz kápláńřtwo zakonu nowego wieczne ieřt/ y trwáć muśi do řkończenia řwiátá: máięć náuczyciełá Ducha ř. *WujNT* 184, *Matth* 18/7, 5. 85, 264, 266 marg, 606 (12); *WysKaz* [23]; *JanNKar* Gv; *SarnStat* *6v, 42, 78, 87, 1151, 1225; *GrabPospR* M; *KmitaSpit* C2; *PowodPr* 70; Bo wněřtrne nářze řpráwy wyřiknąć ná ćiáło muřą. Y nie bylibyřmy ludřmi/ by duřzá řpraw řwoich przez ćiáło nie czyniá. *SkarKaz* 454a, 4a, 40a, 122a, 158a, 208a, 387b [2 r.]; *VotSzl* E3; *GostCast* 70; Czym řię wřzyřká nářurá korony tey mienić/ y zá tym zgináć muśi *SkarKazSej* 694b, 664a, 673a marg, 673b, 676a [2 r.], 696a; *KlonWor* 63; gdy řáđzą zwieřđione Myřli/ cukruię nářbyt rzeczy one/ Ktore y mienić/ y muřą lie přowáć. *SzarzRyt* A2v, B2, B3v.

Z elipsą bezokolicznika (1): Przeto teř y přlod dla niedořtatku pořywienia muři precř. *Falřioł* V 30.

W połáczeniu z zaimkiem „kařdy” [w tym: przy podmioćie (41), w dopełnieniu (19), przy dopełnieniu (7), w podmioćie (2)] (69): *RejPs* 42, 152v; *Rejřóz* N; *Diar* 35, 72; *GliczKřięř* O; *LubPs* M marg, Y3 marg, eeóv marg; Pátrř pilno iż kážda rzecz niřli lie záčzęłá/ Muśi mieć iáki przodek řkáđ lie teř wřđy wřyęłá. *RejWiz* 128, 93, 117v; *RejZwierc* 50v; *BielKron* 26; *RejAp* 31v, 64, 124v, 126, 150, 155;

GórnDworz Y8v; *GrzepGeom* Q3; *RejPos* 37, 197 [2 r.], 204, 206v, 218 (19); Niewiem ná fwiecie by znalazł takiego/ By w łzczęfcu wzył ząwždy wieku łwego. Kąždemu łzczęfcie odmienić łie mułi/ Gdy łie nielzczęfcie o káždy łtan kułi. *RejZwierc* 229v, B2, 19v, 32, 36 [2 r.], 51v [2 r.] (25); *WerKaz* 305; *GórnRozm* B3v; IZ káзде pobieránié/ które bywa zą práwem cudzym álbo ofobliwym/ połpolitą wolność/ iáko do tego podobieńftwo ielł/ obráziłby mułiáło [*communem laederet (ut verisimile est) libertatem JanStat* 60] *SarnStat* 396.

W połączeniu z zaimkiem „wszy(s)tek”, „wszel(a)ki” [w tym: w podmiocie (61), przy podmiocie (36), w dopełnieniu (4), przy dopełnieniu (2)] (103): Włzelka żywa rzecz mułi mieć nie iakie łmyłły, acz nie każda włzitkie *GlabGad* L2; *RejPs* 48 [2 r.]; *RejJóz* M6, P4; *MurzNT* 113v; *DiarDop* 113; Przydzie ten čás że wđdi mułi być koniec włlytkiemu *LubPs* P6v, N2, X4, hh4v; *RejWiz* 10v, 114, 114v, 117v, 152; *BielKron* 205v; *OrzQuin* H3; á łwiát niebo y ziemiá włzytko łie łpádác á odmienić mułi/ á łłowá iego łwięte nigdy odmienione być nie mogą. *RejAp* 42, AA7v, 42, 75v, 125v, 139 (14); *GórnDworz* L12v; Abowiem ząpráwđę powiedam wam/ iż nie przeminie then tho wiek/ áż łie tho włzytko wypełnić mułi. *RejPos* 5; Ale thy iedno wierz á łtoy mocno przy tym co Pan powieda/ gdyż włzytko przemináć mułi/ á łłowá iego nigdy nie przeminá *RejPos* 67v, 39v [2 r.], 48v, 66, [73]v, 104v (29); *HistLan* B3; Bo kto będzie pomniał ná łpráwiedliwość/ włzytko tho w nim vpáść á vłtác mułi. *RejZwierc* 54v, 13, 45v, 49, 54, 58v [2 r.] (22); *WujJud* 146v; *RejPosWstaw* 42; *MycPrz* II Dv; Zálz to nie wielką łłowá Tyranná wziác Panem/ A mułi to włzyłtkim być z wielkim podziwieniem. *WierKróc* A4; *CzechRozm* 187; *KochOdpr* Dv; *KochPs* 96, 174; *CzechEp* 269, 329; *NiemObr* 160, 177; *PudłFr* 10; *ArtKanc* R18v; *ActReg* 160; *GrabowSet* L2; Teć łą łłowá ktorem mowil do was będąc ielłcze z wámi: iż łię mułiáło wypełnić włzytko co nápiłano ielł w zakonie Moyzełzowym/ y w Prorocech/ y w Pálmiech o mnie. *WujNT Luc* 24/44; *SkarKazSej* 672b.

W połączeniu z wyrazami podkreślającymi pewność lub bezwyjątkowość [w tym: ząwždy (168), pewnie (23), w(ż)dy (16), snadnie (13), zawsze (10), ustawicznie (5), iście (4), bez pochyby (4), wszędzie (4), nieomylnie (3), nieochybnie (2), wiecznie (2), wszędy (a. wszędzie) (2), ząprawđę (2), prawie (1), na wieki wiekow (1), wierę (1), zaiste (1)] (262): *BierEz* H; *PatKaz* II 71; *GlabGad* L2v, L7v; *RejŁas* w. 61; *RejPs* 48, 132, 160, 190; *RejRozpr* D3; *RejJóz* H, N, P2; *RejKup* Gv; *Diar* 35; *LubPs* Bv, I marg, K4 marg, M marg, N2 (19); *KrowObr* A, 204v; *RejWiz* 37, 3v, 10v, 44v, 69, 71 (17); *BibRadz* *6; Futile, Nieyáki łtátek álbo naczinie s łzpiczáłtym dnem ktore muły ząwždy ná bok leżeć. *Mącz* 141c; *OrzQuin* Q4v; *Prot* B4v; *SienLek* 173; *RejAp* 1, 5v, 47v, 63v [2 r.], 82v (20); *GórnDworz* Ee6, Ggv, Kk, Kk2v, L12v, L16; A vłtá plugáwe ktore nie łą w łtráży Páńłkiey/ iuż ząwždy záby á páiácy z nich pádác mułzá. *RejPos* 298, 8, 25, 26v, 31, 42v [2 r.] (82); *RejPosWiecz*² 95v; *BiałKat* 126, 166; *GrzegŚm* 52; *HistLan* B3; *KuczbKat* 200; á przytym prętká á nieomylná pomłtá Boża/ która ząwždy zą grzechem iáko chłópiec z mieczem chodzić mułi. *RejZwierc* 59v; Abowiem niyłł włpaniła ząwždy káždego człowieká włzędy y ozdobić y znácznym vczyńić mułi. *RejZwierc* 85v, A2, 3, 3v [2 r.], 7, 12v (60); (marg) Gđdzie ząplátá tám y ząługá być mułi. (–) Boć ząplátá á ząługá (*correlatiua funt*) łpołem ząwždy łtác mułzá: ábowiem ząłudze ząplátá/ á ząpláćie ząługá należy. *WujJud* 112v, 7v, 127, 130, 130v, 133; *WujJudConf* 110; Gdyż ząwždy ciáło przeciw duchowi/ á duch przeciw ciáłu požáda: y ták łie z łobą nie zgázáią/ że ząwždy ieden drugiemu vłtępowác mułi. *CzechRozm*

241; *PaprPan* Hh3; *KarnNap* B2v; ktore gdy fię dobrze ma/ tedyć y członkom krzywdy niemálz/ á gdy fię ciáło nie dobrze ma/ tedyć y członki pewnie iáki niewczás cierpieć muřą *ModrzBaz* 3; że iefliby mężoboyce ná gárdle byli karáni/ muřiałaby Rzeczpořpolita řtráćiwřzy iednego człowieká závády zarazem y drugiego řtráćić *ModrzBaz* 28, 27v, 82v; *Oczko* 4; *CzechEp* *2, 70, 167, 366; *CzechEpPorz* **; *KochFr* 86; *KlonŻal* C3v; *WerGořc* 265; WSzytki rzeczy/ ktore řą/ zgináć pewnie muřą/ Lecz řlawy dobrej wieki nie náruřą. *PudłFr* 10; iefli kárnořci ná wyřtěpné nie mářz/ tám bez pochyby wřzetecznořć/ y řwawola pánowáć: muři *KochWr* 30; *ActReg* 149; Iáko bowiém wřafny pożytek priwatny rořćie z pořpolitégo złego/ ták zářię dobro pořpolité muři pewnie róřć z priwatného złego. *OrzJan* 48; *SarnStat* 1002; *KlonKr* C4; *SkarKaz* 208b.

W wypowiedzeniach uwydatniających nieuchronnořć lub koniecznořć [w tym: z „i” uwydatniającym (6)] (11): Bo iefie tám řnadz y namędrřřemu řpráwy iego przed řtráćhem muřłá pomyřić *RejPs* 160, 46v; *RejWiz* 31; *RejAp* 182; *RejPos* 48v, 220, 0005; Abowiem iefli tego nie będzie [...] (*marg*) Zadne mocy nic nie řą bez Bogá. (–) pewnie by namořnieiřze były mocy nářze/ závády nędznie ořłábieć muřą/ á závády vřtrářzone będą *RejZwierc* 264v, 19v, 214v; by y zgorzáło/ by y w brzuchu beřtyey řtrawione było/ tedy fię wroćić toř [ciáło] á nie inne muři/ á řkázy řadney nápotym nie vřna *SkarKaz* 204b.

W wypowiedzeniach stwierdzających nieuchronnořć wyroków boskich lub przeznaczenia (10): Czo Pan Bog chce muřzy fię řtać. *RejKup* 12v; *MurzHist* O; *RejAp* 42; *RejZwierc* 3, 133v; Bo to muři być co Bog řam powiedział/ iř řerce Człowiecze řkłonne iefł ku złemu z młodořci řwoiey *CzechRozm* 116; Nářz bog na niebie: cokolwiek zámýřli/ Wřzytko řye muři řtać po iego myřli. *KochPs* 174; Ná řiemi řtać iefie muři/ co w niebie vřádzą. *GórnTroas* 61; Niechay to mam z twęy řářki/ řebych nie widziáłá řmierci méy Polixeny/ ni oney pogrzebu/ Gdyř ták bydź muři/ iáko podoba iefie niebu. *GórnTroas* 63; CO raz Bog przeżyřzał/ to iuř bydź muři/ A o to człowiek prózno iefie kuři *KochFrag* 52.

W wypowiedzeniu podrzędnym skutkowym (24): *RejZwierc* 115; wypędzi puchlinę ze wnąřtra/ iř muři řklęřnáć *SienLek* 132v; *RejAp* 126v, 136; *GórnDworz* Bb4v; przyřzedłzy robacy gryzą drzewo ono/ thák iř ábo vřchnáć muři/ ábo nie podawa owocz u řwoiego *RejPos* 204v, 65 [2 r.], 111v, 201v, 202, 221v (10); *RejZwierc* 7, 91v, 132v, 194, 260; *ModrzBaz* 142v; *NiemObr* 128; *KochPieř* 8; *JanNKarKoch* G2.

W nawiązaniu do wypowiedzenia podrzędnego podmiotowego, warunkowego lub czasowego [w wypowiedzeniach typu: kto(kolwiek)..., musi...;jeřli..., musi...; gdy..., musi... itp.] (213): *BierEz* H; *OpecŻyw* 81v; *FalZioł* V 30v; *GlabGad* E3v, L2; *KłosAlg* A2; *RejPs* 48 [3 r.], 87; *Rejřóz* II, M6, P7; *RejKup* 12v, aa7v; *KromRozm I* By; *KromRozm II* q2; *KromRozm III* F8v, N4v; *Diar* 35, 53, 60, 72, 77; *DiarDop* 108; Abowyem yáko keydy kto máteryą yáką dłuęo moczý/ wnet iefie nákázić á nářpłowáć musi *GliczKřięż* E4v; *LubPs* P3, hb4v; *KrowObr* 77 [2 r.]; *RejWiz* 8v, 111v, 114, 117v, 118, 128v [2 r.]; *RejZwierc* 50v; *BibRadz Hebr* 9/16; y toć powiádam/ poki tey wiáry pilnie Krol řtrzedz będzie/ thá cnotá Polřka w nářzym narodźie trwáć muři *OrzRozm* Lv, B3v; *BielKron* 30v; *OrzQuin* G3, Aav, Aa4v; thá mářć gdy ią przykłádac będzieřz/ tákowé rány y czyřćić y goić řye muřą. *SienLek* 161v; Gdy řye koniowi řkorá rozřiada ná piętách áłbo y indźie/ z czego téz więć vřchrámowáć muři *SienLek* 175; *RejAp* AA5v, AA7v, 42, 63v, 64 (13); á ilko vbywa/ ábo przybywa iednego/ tylko

wnet muśi vbyć/ ábo przybyć drugiego/ bo przeciwnie łobie rzeczy/ iedná bez drugiej łtać nie może. *GórnDworz* H8, E8v, I, Ggv [2 r.], Kk, Kk2v, L16; *GrzepGeom* F, Q2v; *RejPos* A3v, 48v, 63, 66, 72v (26); *BiałKat* 166; *GrzegŚm* 52; *HistLan* B3; *KuczbKat* 200; Ale iáko rozność obyczáíow ná fwiát przypádlá/ tákże też zá nimi rozność we wźzem odmienna iuź we wźzem przypáść mułiáá. *RejZwierc* 60, 3, 12v, 14v, 19v, 32 (30); *WujJud* 112v, 127, Nn7; *WujJudConf* 65v; *RejPosWstaw* [41²], [41³], 42; *HistHel* [A2]v; *Strum* H4, 13; *BiałKaz* K4v; *CzechRozm* 26v, 56, 118v, 241, 260, 262; *KarnNap* B2v; *ModrzBaz* 3, 4v, 28, 45v, 82v, 90, 144v; *KochOdpr* Dv; *Oczko* 9; *KochPs* 68, 174; *StryjKron* 380; *CzechEp* *2, 129, 145, 198, 231, 306, 329; *NiemObr* 10, 82, 139, 161; *KochFr* 76; *KochSz* B2; *ReszPrz* 109; *ReszList* 155 [2 r.]; *WerGośc* 228; *WerKaz* 276; *ArtKanc* R18v; poki wilgotność máią fwą przyzwoitą miárę/ fwoy porządek/ poty zdrowie człowiecze kwitnie/ ále łkoro która wilgotność przełáduie/ a z miáry fwey wynidzie/ záras chorobá náłtápić muśi. *GórnRozm* M3v, B3v, C4, Hv [2 r.], Kv, M, M4v; *KochWr* 30 [3 r.]; *ZawJeft* 41; Nie trzebá fię tedy dziwowáć/ iz gdzie wielkie rozumy fá ná dobre/ támtéż ná złe wielkie bydź mułzą *GórnTroas* 4; Lecz náłzych mátek bárziéy łzy człowiek vważa: Któré/ gdzieby ten podrófl/ lácbý fię muśiáły Hoynie *GórnTroas* 51, 4, 61; *KochFrag* 52; Abowiem tu y zapłátę Pan wípomina/ która zá załługá chodził. Bo gdzie ielt zapłátá/ támt y y [!] załługá być muśi. *WujNT* 21, *Hebr* 9/16; *JanNKarC3v*; *SarnStat* 83, 550, 601, 1263; *PowodPr* 71, 72; *SkarKaz* 552b; Lecz iáko w ćiele człowieczym/ gdy záchorzeie głowá/ [...] iuź infze członki rádzić o łobie nie vmieią/ áni mogá: Táktęż w Rzeczypołp: *consequenter* dziać muśi. *VotSzl* A2v; *SkarKazSej* 672b, 674b, 680b, 685a; Bo iefli fię ták vdamy ná to/ iz káždy dla fwego pożytku będzie łupił y gwałtem rozbiáá drugiego: tu fię iuź tym łpofobem muśi rozerwáć przyrodzone ziednoczenie y ztowárzyfzenie ludzkie. *KlonWor ded* **3v, *ded* **3.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje: „nie moc” (41), „trudno” (2), „darmo” (1) (44): *LibLeg* 11/161; *HistAl* D4v; *Diar* 82; Gdyż człowyeck yáko śyáno nye może długo trwáć/ Dni yego yák polny kwyát prętko mułfá miyáć. *LubPs* X4v; *RejWiz* 119; *BielKron* 26; bo Moc z Sądem/ rázem połpołu łtać nie mogá/ muśi iedno po drugim być: *nam virtutes ordinem inter fe, que^m non transgrediunt^{ur}, feruant*. *OrzQuin* S2v; *RejAp* 42, 119v; *GrzepGeom* Q3; *HistRzym* 19v; bo to być nie może/ łyłżáć to/ á wiedzác o tym/ áby cie y záłość/ y łtrách y łumnienie/ rułzyć nie miáło. Záłość cie rułzyć muśi y łumnienie/ gdy wiefz iz thák niewinny á łwięty Pan ćirpi zá złości twoie *RejPos* 107, 49, 180, 244v, [279], 280v (9); A iz łwiát tá márna obłudá ielt ták odmienny/ iz záwždy fię iáko burzliwe morze kołyláć muśi/ á nigdy łpokoinny być nie może *RejZwierc* 150, 2v, 48v, 75v [2 r.], 84 (13); *Strum* H2, P4; *CzechRozm* 83, 179, 261; *SkarŻyw* 238, 374; *WerGośc* 227; *GórnRozm* H2; *Phil* S2; Zgodá tedy około łpraw Rzeczypołp: miedzy nimi łtać nie może/ y biádá być muśi tey Rzeczypołp: o ktorey niezgodni z łobá w wierze rádzá y obmyśláią *SkarKazSej* 684b.

Przysłowia: *MurzNT* 51; Prawdá áćz niechce wynorzyć fię muśi *RejZwierc* 216.

Lecz iáko mądrzy powiadaią iz fię czáły záwždy mienić mułżá/ á my też pewnie z nimi tákże fię mienić muśimy *RejZwierc* A2.

Bo zleś nábył/ zle też zgináć muśi. *RejZwierc* 17.

Bo nie pomoże łzkápie pozłóciłta vzdá/ [...] przedfię záwždy złe złym być muśi/ á dobre dobrym. *RejZwierc* 135v.

iefli Publiká zginie/ Priwatá fákákáć muśi iáko iey zágędą. *RejZwierc* 188.

muśi być kákol miedzy pńzenicą *WujJud* 242.

Bo pomierne rżeczy/ Rzeczpołpolitą twierdzą y záchowuią onę cáłą/ á nie mierne zgubić ią muřą.
GórnRozm M3.

Frazy: »bez [czego] być nie musi« = *musi być [co]* (1): Bo iuż tu bez złey fławy nigdy być nie muśi *RejWiz* 190v.

»inak być nie musi« (1): Bocż już inak bycz niemufy Ze fię oczie niepokuřy Ni Cżarth ni żadne pokuřy *RejKup* p4v.

»tak (a. jako) (to) być, stać się musi(ało)« [*szyk zmienny*] (10 : 1): *RejKup* Gv; Nie gnieway fie thak ci to muři być/ áni może być żadnym obyczáiem odmieniono. *HistAl* D4v; Bo iż fie bez rozfádku tho ná fwiát puřciło/ Toć teraz s fłufznych przyczyn ták fie sftác muřiło. *LubPs* ggv, hh4v; á iżeś był przyiemnym Pánu Bogu/ muřiało ták być áby cie pokuřá fprobowáá. *Leop Tob* 12/13; *OrzRozm* Fv; *Prot* B4v; *HistRzym* 19v; OD pocżátku fwiátá ták tho závády było/ thák iáko tho y dziś widzimy/ y ták závády być muři/ iż prawdá závády kole w oczy kaźdego. *RejPos* 250v; *KochFr* 76; *GórnRozm* A3v.

»to (a. co) musi(ało) być, sstać się, dzieć się, przyřć« [*szyk zmienny*] (34 : 3 : 1 : 1): Y to fzalón kto fie kuři/ Vydź onego co być muři. *BierEz* Lv; *RejKup* e4v; *HistAl* Kv; *GliczKsiqż* L2v; Acżkolwie to być muři áby przychodźiło pogorřenie: á wřákoż biádá temu cżłowiekowi przez kogo pogorřenie przychodzi. *Leop Matth* 18/7; Day miły Boże śmierć piérwéy/ á niźli to w Polřce będzie/ co być muři *OrzQuin* Z2; *GrzepGeom* F; *HistRzym* 128; Abáwim [!] to być muři/ iż wierni nigdy nie mogą być bez pociechy fwoiey/ á niewierni nigdy nye vydą pomřty fwoioy. *RejPos* 26v, 49, 67v, 104v, [105], 271v, 329; *BiałKat* 126; *KuczbKat* 100, 110, 425; *RejZwierc* 166, B2v, 58v, 170v; *BudBib Bar* 5/49; *BudNT Mar* 13/7; *CzechRozm* 23v, 47v, 165, 237v; *ModrzBaz* 113v; *SkarJedn* 348; *SkarŻyw* 131, 196; *CzechEpPorz* **; *NiemObr* 29; *WujNT Matth* 24/6, *Mar* 13/7; *WysKaz*)(3v; *SkarKaz* 208b.

»za [czym] [co] iřć musi« [*szyk zmienny*] (4): poniewař iáko Piáraz liřtu do Hebreow mowi Iż zá odmiáną Ofiárowniká/ muři teź idź y zakonu odmiáná. *CzechRozm* 86v, 56, 193v; *NiemObr* 163.

»to jest rzecz jawna, iż musi...« (1): To iest rzecz iáwna/ iż [...] káźda infulá zátřęfiona być muři/ ácz fie nie ruřy z mieyřcá fwego gdzie ten niefláchetny á fáleřny wiátr zátřęfnie ktorą czeńcią fwiátá tego. *RejAp* 64.

»nie lza (jedno) (iż) musi(ał) itp....« (24): *RejPs* 87, 166v; *RejAp* 75v, 77v; Strách theź nielza iedno iż cie ruřić muři/ fłyřcąc thy frogie przegrořki *RejPos* 107; á iáko to iest frogi grzech to márne łákomřtwo tego fwiátá. Bo to iest rzecz pewna/ iż nielza iedno że musi rozłaczć á rozwieřć kaźdego s tym dobrotliwym Pánem iego: á pewnie tákowy wypářć muři z opieki iego. *RejPos* 218; A ocz chceřz vcźynić moy miły brácie/ bo nielza ábo cie wřdy rádořć/ ábo řtrách ruřycć muři. *RejPos* 223, 72v, 106v, 178v, 265, 265v (13); bo tá [prawdą] závády gorą látác muři iáko orzeł/ á gdzie fie fpuřci nielza iedno iáko orzeł ptakiem ták fie teź oná fławą á pocźciwořcią obłowić muři. *RejZwierc* 50; A Ták táká pořtánowiona myřl cżłowieká rozważnego/ nielza iedno iż závády weřořych cżařów vřzywác muři/ á nigdy fie ni ocz záfřáłowác nie może. *RejZwierc* 88, 57, 82, 113v, 140v; *WerGoř* 227.

»inaczej (*a. inak*) być nie może, (jedno iż) musi..., inaczej rozsądzić tego nie możemy, jedno iż musi..., bez tego być nie mogło, aby nie musiał...« (4 : 1 : 1): żeby tak radzi widzieli dobre, jakoby ich w niwczem ten porządek, o ktorego nazad wrocenie dawno a zawsze prosimy, nie docisnął, co i oni sami i my widz(i)emy, że bez tego by być nie mogło, aby docisnąć nie musiał, gdyby się począł naprawiać. *Diar* 68; *ták iż/ ządwy gdi przybędzie/ ábo vbędzie iednego/ nie może tho ináčzey być/ iedno iż takież musi przybyć ábo vbyć drugiego. GórnDworz* I; *RejPos* 42v; *RejZwierc* 63v, 271; *Lecz ináčzey być niemoże/ práwey drogi odstąpiwłszy/ mieřzác fie wřzyřtko musi. WujJud* 146v.

»(rzecz) pewna (*a. nieomylna*), iż musi..., pewnie (*wiedz a. wiem*), że musi..., żeby byli tego pewni (*a, pewni być możecie*), iż (*a. że*) musi..., pewniem tego, że musi...« (7 : 4 : 2 : 1): *RejAp* 125v; *RejPos* 218, 285; *HistLan* C2v; *Abowiem to ieřt rzecz nieomylna/ iż ciáło człowiecze s tych się czterzech wilgotności rodzić musi/ to ieřt/ ze krwi/ s kolery/ flegmy/ á z melánkoliey. RejZwierc* 3v; *to ieřt rzecz pewna iż mu to ná wielką ławę y ná pociechę y tu y zá żywotá iego y po řmierci ządwy wynić musi. RejZwierc* 135v, 51 v [2 r.], 73v, 141; *HistHel* [A2]v; *CzechRozm* 139; *Lecz pewni tego byđ możecie/ iż iáko zwierzchni Pan gdy przełáduie/ a řtánie fie Tyrannem, přędziuchno Pánřtvo iego vpáść musi: ták populus gdy weźmie wielką władzą/ á řtánie fie Tyrannem, přędziuchno oná iego władza w inřzą formę Rzeczyřpolitey přemienić fie musi GórnRozm* Hv; *WysKaz* ?)(3v.

»prawdać jest iż (*a. że*) musi...« (2): *Prawdác ieřt iż kto fie názyt zábáwił řwiátem tym mizernym/ [...] že themu řmierć musi być řtrářzna y zálóřna. RejZwierc* 167; *WujJud* 130v.

»tak toczyć się musi« (6): *Abowiem iuř fie ták ządwy ář do końcá musi toczyć ten nędzny á omylny řwiát RejPos* [323], [323]; *A ták fie to koło z dawná ná řwiece vřtháwicźnie toczyć musi. RejZwierc* 68v; *czářy y wřzyřtki przypadki řwym porządkiem iuř ář do řkończenia řwiátá ták fie toczyć muřzą RejZwierc* 172, 2v, 40.

»nie trzeba wępić, iż muszą...« (1): *A tu nie trzebá nic wępić iż to mury y brany bárzo mocne być muřzą/ gdzie ieřt řtrař/ zwirzchność a opieká Páńřka. RejAp* I82v.

»wierz mi (iż) musi..., wierzę, iż musi...« (3 : 1): *Gdzyeřzby przez taką gęřtość mogło řłońce párzyć/ Dobrzećby fie ten vkrop wierz mi muřiał řmářzyć. RejWiz* 151; *ábowiem ieřli niełářká ták wiele řłodkie⁸⁰ dáć im mogłá/ coř łářká? wierzę iż im muřiałá dopiro/ thák niepomierńá przynořć rořkořz GórnDworz* C5; *Bo wierz mi iřci fie to řowicie oddác musi/ álboć řzkápy pochromieię/ áboć potym y z gořpodą zgoráię/ ábo cie okrádną. RejZwierc* 27, 97.

Zwroty: »koniecznie musieć« (9): *Bo by fie thego y řlepy (iáko mowię) domácác mógl/ že to z řobą řadńá miářá řtác nie może/ Moyřeřzow mowię/ zakon y Ewánielia wářzá: ále koniecznie iedno drugiemu vřtápić musi. CzechRozm* 83; *żeby fie ták nie řtáło/ co fie koniecznie řtác muřiáło? CzechRozm* 237v, 23v, 179; *CzechEp* *2, 231, 306; *WysKaz* 46; *PowodPr* 72.

»poniewoli a z musu musieć« (1): *ábowiem iż złe/ przeciwe ieřt dobremu/ á dobre złemu/ poniewoli/ á z muřu/ iedno drugie dla they przeciwnořci przyrodzoney wřpierác/ á krzepćzyć musi GórnDworz* H8.

Szereg: »mieć i musieć« (1): *Bo iáko nie zárázem Antychryřt vřořł/ y gory wřziął/ ták teř znienacká niřzczyć ma/ y ář w przyřście páńřkie do końcá zniřzcźony/ y zgłádzony być musi NiemObr* 165.

Szeregi, które w jednym członie mają formę osobową czasownika, a w drugim „musieć” + infinitivus tegoż czasownika (26): PatKaz II 45v, 71; RejKup d8v; KromRozm III B7v, Q2; Nápířz coś widział/ y co fie teraz dzieie/ y co fie potym diać muśi. RejAp [15]; RejPos 31, 223, 316v; BiałKat 253v; Ale ácz oná łławá przodkow W. W. y także y terázeyřza [!] zacnych łthanow W. W. łławnie thrwa y długo trwác muśi. RejZwierc A2; Abowiem pátrřz co fie s thych długich gniewow ná łwiecie dziewáło/ także fie y závářdy diać muśi. RejZwierc 76; iefliby do tego kiedy przyřřło/ iákoř nieomylnie przyřřć muśi/ nie będzieli vznánia twego á miłofierdzia Páná twego RejZwierc 256v, 60, 81; WujJud 121, 127, 127v, 130v, 194v; BiałKaz Fv; CzechRozm 187; A poniewař Pátryárchá Cárogrocki/ ma y mieć muśi łtarłřzego SkarJedn 340; NiemObr 12; Przeto żoná/ gdy fie przytráři (iákoř przytrářić fie w tym iármie muśi) iáki fráłunek/ tedy ma męřá poćiefřác WerKaz 289; JanNKar A3.

c. Z podmiotem bliřej nieokreřlonym lub bezpodmiotowe (58) :

»musi (a. musiało(by))« (51): LubPs S2v; Bo ácz iefł rzecz łtrářřliwa o to fie pokuřřć/ Szácowác ludzkie łpráwy muśi dzwonká ruřřć. RejWiz 2; MycPrz II A3; KochFr 52; Nuřř dzieleniem bráćiey/ maiętnořci po Oycu/ iáko familie wielkie drobnieią y niłczieią/ iáko do vbořřwá przychodřić łynom muśi GórnRozm K3v; Calep 1082a.

~ *W połączaniu z wyrazami podkreřłajácymi pewnořć lub bezwyjątkowořć (4): RejWiz 90; RejZwierc 69v; Bo iefliby ták byłó/ iákoby bes wřzey pochyby muřřáło być: tedydyłmy [errata zmienia: tedyby] fie bárzo ná mniemániu łwym omyłili CzechRozm 212; ModrzBazBud ¶5.*

W nawiązaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „nie moc”, „prožno”, „trudno” (4): Ale fie trudno łprzeciwić. Gdy Pan kaře yuř muřřy być RejKup v3v; RejWiz 90; Mącz 118c; GosłCast 67.

W wypowiedzeniu podrzędnym skutkowym (1): Atho czo kv yey mezi y sina yey mczi łtanv vichowanya yeřth dano yndzyey krom volyey yey mczi rzeczam łřwym łogowacz obraczaya thak yřch na wyelyv yey mczi łkodzyř mvrřy LibLeg 11/187.

Fraza: »(tak) musi być, diać się, stać się« (38 : 1 : 1): Opecřyw 106v; Bielřyw 52; Rejřóz B2v; KromRozm I G3; MurřHist O3v; Diar 84; RejWiz 70v; Ale iefliby kto rozumiał nieuććiwą rzecz być pánnie łwoiey/ iefliby przemináł cřás wydánia/ á ták muři być [et ita oportet fieri]/ co chce tho niechay vcřyni/ nie grzeřřy/ iefli męřá poymie. Leop 1.Cor 7/36; Sic fata tulerunt, et ita in fatis fuit, Muřřáło ták być/ Niemogłó być ynáczey Mącz 118c; Ita res postulat, Tá k rzecz požáda/ to yeřt tá k muři być. Mącz 315b, 113d; RejPos 116, 116v, 234v, 239v, 347; KuczbKat 294; Nie mařł fie cřemu dziwowác/ tá k muři być ná woynie. RejZwierc 27, 69v; Strum E17; BudNT Matth 26/54; CzechRozm 60, 69, 102, 238; ModrzBazBud ¶5; KochOdpr Bv; CzechEp 62, 68, 195; NiemObr 17, 132; PaprUp K4v; ActReg 87; LatHar 577 [2 r.], 694; WujNT Matth 26/54, 1.Cor 7/36; GosłCast 67.

Zwrot: »poniewoli musieć« (1): gdy iuř Bog tego mořnego Tyránná na Krzeřciánřstwo tákim pędem obroćił/ trzebá fie łkác/ áby poniewoli do te^{go} przyřć niemuřřáło/ czy^m ono Pan Bog przegrařa PowodPr 83. ~

»musi się (a. by się musiało))« (7): Standum est epistolis Domiciani, Muři fie przeřtác ná liřciech Domicianowych. Mącz 417c; CzechRozm 138; łatwie we Włofřech wiedźieć/ [..] iákiey kto cnoty [..] ále v nas [..] trudnoby w to potrářić Sęđziemu. A zá tym łpráwiedliwořci ludzkiey omieřřkác by fie muřřáło. GórnRozm H2v, H4v, I.

~ W połączeniu z wyrazem podkreślającym pewność (1): Bo pewnieby ná wielu mufiało fie zbłądzić/
Aby niemiał tych dziwow ieden vmył rządzić. *RejWiz* 114.

W nawiązaniu do wypowiedzenia podrzędnego warunkowego (1): Przetoż WM Panow swych
prosiemy abyście WM [...] radzić raczyli zaraz, folgując czasowi, ktorego więcej by się strawić
musiało, gdyby o każdej [obronie] z osobna namawiano było *Diar* 41. ~

3. Być koniecznym jako konsekwencja logiczna przyjętych założeń; „X musi być (a. (u)czynić)” =
podmiotu mówiący wnosi z danych przesłanek, że cechy (a. zachowanie) X-a są logicznie konieczne [w
tym: *praes* (185), *praet* (35)] (347) : tym obyczajem [czyniąc z nieświętej świętą] panną marya nyebyła
połzwyczajona bo byfmy mufyły rzecz yłz by kyedy w grzechu była *PatKaz III* 94v; *GlabGad* F, N3;
KromRozm I F, F2; *KromRozm II* f, r3; *KromRozm III* B7; Abowiem iefli tak iefł iż niedość wierzyć/
á iż nam wiárá nieiefł pożyteczna/ tedyć tho mufi być fáłz/ co Kryftus powiedział/ ktho vwierzy/
a okrci fię/ będzie zbáwion/ kto niewierzy będzie potępion. *KrowObr* 58; Iefli tak iefł iáko thy
powiedałz/ tedyć Kryftus mufiał dwoiaką wietzerzą íprawowác/ iedną dla księżey [...] á drugą dla
profty ludzi *KrowObr* 184, B2v, 48, 114v, 125, 144 (21); *BielKron* 156, 466v [2 r.], 467; *GrzegRóżn*
B2, B2v, B3, B3v [2 r.], C4 (13); *OrzQuin* Sv, T3, X4 [2 r.]; Kiedy przywłázcżamy Synowi Bożemu
tytuł táki ktory iednemu á prawdziwemu Bogu należy/ izałz zá tym Syn Boży z Oycem íwym nie
muśi być ieden? *SarnUzn* E6v, B2, C5v, C6, C6v, D2 [2 r.] (20); *GórnDworz* D3; Gdyż tedy ten
to kąť [...] iefł profty/ á ón też [...] iefł profty/ poniewáz obá profté fą/ mułzą być łobie równé:
bo wízytki kąty profté/ między łobą fą równé. *GrzepGeom* G3v; ábowiem Cérkiel ná prość łtąpa/ á
Circumferencya nie idzie ná prość/ ále koli: á tak muśi być Circumferencya wíęłsza/ á niż óny fześć
Linij/ które idą ná prość od mieyfćá do mieyfćá po których Cérkiel łtąpał *GrzepGeom* K3v, G, Gv [3
r.], G2, G3, G3v [2 r.] (19); A gdybychmy byli nie zrozumieli/ iákożbychmy byli wierzyć mogli? A
gdiby chmy byli nie wierzyli/ iákożbychmy fie iuż byli Pánu łwoiemu podobác mieli? A thubychmy
iuż mufieli fie byli obroćić w niewdzięczne łtworzenie á w przekłęty narod v Páná łwoiego. *RejPos*
142v, 39v; á iefliż náturá Bołka Chryftułá Páná iefł w Kościele chrześciáńłkim bytnościá łwoią/
iákoż iefł, *Mátth*: 28: tedyć y człowieczeńka náturá być muśi. bo gdyby tho nie było/ rozdzielony
wnetby muśiał być Chryftus. *BiałKat* 328v, 111, 328v; A bowiem kiedyby on Duch przez Proroki
mowiący o Kryftuśie/ był Kryftus Syn Boży/ tedyby dwa Kryftułowie Synowie Boży mufieli być/
świádcząc ieden o drugim *GrzegŚm* 65, 35, 63; *KuczbKat* 180; *RejZwierc* 9v, 190; To fie y Ewángeliey
záprzec muśicie/ iefli obiáwienia Duchow nie dopułzcżacie *WujJud* 204v, 7, 53v, 64v, 103, 105v
(16); *BiałKaz* F2; A ieflić tám kułzono Chriřtułá/ tedyć też iuż tám muśiał być *CzechRozm* 31; tedyby
y tak/ ořtác fie to nie mogłó. (–) A czemu nie? (–) Zeby fie zá tym wniwecz obroćić mufiály/ ony
włzyłtki zacne prorocłwá iego o Mefyáłzu *CzechRozm* 218v, 13v, 15 [2 r.], 15v, 16 [2 r.], 16v [2
r.] (51); A poniewáz odłtąpienie głowy od członkow śmierć iefł: muśiałby kościoł vmrzeć á zginác
ná ziemi (co iefł rzecz niepodobna) gdyby Papiefz zbłądzić ábo odłtąpic miał. *SkarJedn* 161, 37,
74, 102; *Oczko* 4v, 6v; Ale gdyby tego roku był Gedimin zábity/ iák Miechouius piłze/ tedyćby
iego Kronika mufiála być łobie przeciwna/ álboby Gedymin mufiał po łmierci walczyć w włáłney
łwey ołobie zmartwych włtawłzy *StryjKron* 380, 380; bo kto w mnieyłzym błádzi/ iáko X. K. okołó
piłatá w Kátechiźmie: ten y w wíęłszym bez błédu być nie może. Y tego nie vydzie żeby łam łobie

nie musiał być przeciwny. *CzechEp* 96; Iż iefli fię Anioł pokázował, á ten fię zwał Bogiem/ tedy to dla tego czynił/ iż w nim musiał być fyn Boży. *CzechEp* 213; Chybáby zaś ták X. K. wierzył z infzymi niezbożnikami/ żeby tám człowieczeństwo nie wftąpiło. Iákoż niewiem żeby ták nie musiał wierzyć/ gdyż mowi iż tenże wftąpił/ ktory był zftąpił *CzechEp* 345; PierwŹe położenie wątpliwości nie ma/ [...] Wtore też ieft prawdziwe: [...] prawdziwe tedy musi być y zámknienie. *CzechEp* 359, 8, 64, 71, 82 [2 r.], 112 (37); *NiemObr* 30, 34 [2 r.], 47 [2 r.], 74, 106 (15); Ze ná fwoy właŹny wyraz Bóg ftworzył człowieká. Zkąd mozem to rozumieć/ że im kto cudnieyfzy/ Tym nieiáko być musi Bogu podobnieyfzy. *KochDz* 106; *ReszPrz* 109; *ReszList* 183; *GórnRozm* Bv; *WujNT* 140, 314, 428, 582; Iefliż tedy P. Bog grzechy ná onym Źwiećie odpufzcza y oczyfzcza/ potrzebá tego/ áby ie gđziekolwiek oczyfzczał/ [...] Przeto musi być mieyfce iákie w przyŹłym żywoćie/ gđzie Pan Bog odpufzcza/ álbo oczyfzcza grzechy niektore. *WysKaz* 37, 20, 37; Iefli tedy po dźiŹ dzień w nowym zakonie tákie iego kápłánŹstwo trwa/ od Aaroná y MoyzeŹzowych kápłanow przenieŹione: tedy y ofiárá iego trwáć musi. boby wieczne kápłánŹstwo iego było prozne/ gdyby ofiáry nie miał. *SkarKaz* 156b; gdy pomysłili/ iż początek wŹytkiego Bog ktory wŹytko ftworzył/ musiał mieć wielki rozum y mądrość. *SkarKaz* 486b, 119b, 156b [2 r.], 157a [2 r.], 157b, 382a; *SkarKazSej* 690b.

Z elipsą bezokolicznika (1): Ale to/ goráca woda z źiemie idźie/ tedy musi być ogieñ co iá tám grzeie? pewnie że musi *Oczko* 4v.

W połączeniu z wyrazami podkreŹajácymi pewnoŹ, bezwyjátkowoŹ [w tym: pewnie (5), wđdy (4), zawđdy (3), bez pochyby (2), Źlusznie (1), zaiste (1)] (16): *GlabGad* L7v; *RejWiz* 116; Iefli tedy rózné té Wiáry fá/ pewnieć też Kápłáni tych Wiar międy fobá róznymi być muŹá. *OrzQuin* V3v; iefli ieft więtfzy y nawyfŹy Ociec/ tedy iuz musi być bez pochyby Syn mnieyfzy y nizŹy? *SarnUzn* H3v; *GrzegŹm* 21; Ale iż wiemy pewnie iż Bog ieft/ tedy wđdy czokolwiek iefth/ wđdyć musi mieć iftnoŹ iáká *RejZwierz* 9, 13; *BudNT przedm* b2v; *CzechRozm* 185v, 264; Bo iefli rzecz przykra/ człowieká iednego proznuiącego kármić: á wŹytek dom iefzcze przykrzeyŹa: záiŹte náder dokuczna być musi cále woŹko proznuiące chowáć. *ModrzBaz* 117v; *NiemObr* 76, 111; *WujNT* 52; Bo Abráhám nie ieft práwym Abráhámem bez ciáá. duŹá Abráhámowa nie ieft człowiekiem bez ciáá Abráhámowego. Iefli tedy Abráhám żyie/ pewnie y ciáło mieć musi. bo bez ciáá práwym człowiekiem Abráhám nie będzie. *SkarKaz* 208b, 636a;

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „chcieć” [typ: gdzie by (kto by, jesliby) chciał..., tedyby musiał...] (7): Bo gdzieby to kto wedle litery chciał o gorze Sioñkiewy wykłádáć: tedyby ták rozumieć musiał/ że nigdziey chwálcy Bożych prawdziwych nie miáło być/ iedno ná gorze oney. *CzechRozm* 114; Y ktoby teraz przykłády ftárego TeŹtámentu woyny dowodźić chciał/ tákże pomŹty y zábijánia: tedyby ten musiał też obrzeŹki/ y wiela żon/ y rozvodu dowodźić y wŹywáć *CzechRozm* 252, 144, 146, 157, 186, 199.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(nie)moc” [typ: iż nie może..., musi..., jesliby mógł..., musiałby,..] (5): *BudNT przedm* b2v; *CzechRozm* 73v; Aiefliby też to na tego Bogá przedwiecznego fyná/ Bogu oycu rownego przyŹ mogło: tedyby zaráz y na lámeo Bogá oycá przyŹ też tákże musiało. *CzechEp* 225; *Phil* D3; Co iż fię o potępionych rozumieć nie może/ musi fię rozumieć o tych ktorzy byli w czyŹcu. *WujNT* 403.

W charakterystycznych połączeniach: *gdyby... tedy (ć) musi itp. (10), iż... tedy(ć) (9), jeśli(ż)(e) (jeslić)... tedy(ć) (54), kiedy ... tedy(ć) (3), ponieważ... tedy(ć) (8).*

Frazy: »(tedy) (to) musi być, iż (a. że),..« [szyk zmienny] (10): *KuczbaKat* 60, 100, 175, 260, 315; *BialKaz* [2 r.]; taki wywod czynią. Wiará Chriftyánka Bogá iednego wyznawa: á fyn y duch święty ieft też Bog iáko y ociec: tedyć to muśi być/ iż Oćiec Syn y Duch święty/ fą ieden Bog. *CzechRozm* 13, 106; Iełliby nie był Pan IEZVS iednym Bogiem z Oycem: nie byłaby to prawdá/ iż kto zná Syná/ zna y Oycá. Muśi być iż różnice żadney między ich náturą Bozką nie máłz. *SkarKaz* 548b.

»za tym (a. czym) (to) (nie) idzie (a, szłoby), że(by) (a. iż) musi(ał) itp. ...; za [czym] to idzie, że muszą...; stąd jasnie to idzie, że musi...« [szyk zmienny] (9 : 1 : 1): *Pirwŷy tedy owoc zły s tey náuki pochodzi zá thym podaniem/ Abowiem zá nią tho idzie/ że bez ochylenia trzech bogow mułzą łobie vbudowác. SarnUzn* G8v; *GórnDworz* L17v; *WujJud* 175v; *Powiedziałem/ iż to nie idzie zá tym/ żeby ten/ któryby był od Bogá poślány muśiał pierwey być w niebie CzechRozm* 32v, 32v; *NiemObr* 48, 111, 138, 162; *ReszPrz* 16; *pokazawŷy potrzebę dołyc vczynienia/ tudziełz też że ieft grzech powłzedni/ iż łtąd náder iálnie to idzie/ że Czyściec być muśi WysKaz* 32.

»(za tym (a. czym)) (to a. ono) iść musi(ałoby), że (a. iż)...« (14): *Abowiem kiedy to ieft rzecz pewna iż Pan Bog ieft wŷzechmogący/ tedy też przyść zá tym y ono muśi/ ábyłmy rozumieli że sie wŷłyłtki rzeczy zá rołkazánim iego sftály. KuczbaKat* 400; *BialKaz* F, Fv; *CzechRozm* 29, 30, 110v, 185, 185v, 227v; *ModrzBaz* 69v; *CzechEp* 33, 185; *NiemObr* 138, 162.

»nie lza jedno musieli« (1): *A iefli ten początek mądrości łtrácieli/ nielza iedno początku łzaloności nábyć mułieli. RejAp* 120v.

»nie może być inaczej, jedno iż musi...« (1): *A ktho łie łtráchu áni żadney przygody nie boi/ iuż złey myłli nigdy być nie może. A kto iuż złey myłli być nie może/ iuż nie może być ináczey/ iedno iż záwždy wełółych á bełpiecznych czálów vżywác muśi. RejZwierc* 13.

»rzecz pewna musi być, że...« (1): *tedyć gdy chłéb dawał/ á mowil: To ieft ciáło moje kthóre zá was bęđzie wydáné: rzecz pewna muśi być/ że w chlebie obyczáiem od náłzého rozumu táiemnym/ włáfná bytność/ y łftotę włáfná: ciála łwego/ ónego: [...] Apołtołóm dawał. BialKat* 268v.

»pewna (a. jawna, a. podobna) rzecz (jest), pewna to jest (a. pewnie to być musi), pewnie, że (a. iż) musi(ał) itp. ...« (4 : 3 : 1): *bo to rozum pokázuie/ iż iákowego kto łobie przyaciela obrał/ s kim zá iednego żywie/ tákowy y łam być muśi: Iełli złego/ á nikczemnego/ to y łam bez chyby ieft taki: Iełli thez zálię dobrego/ bącznego/ mądrego/ rzecz pewna że thož w nim muśi łie náydowác. GórnDworz* M; *BudNT przedm* c4; *Y* pewna to ieft/ iż iefliby nowy Tełtáment dla tákich niezgod/ ktore łie zda w łobie mieć/ miał być odrzucony/ tedyby łie y łtáry odrzućić muśiał *CzechRozm* 148, 209; *Oczko* 4v; *WujNT przedm* 11; *Przetóž* podobna rzecz, że y łan muśiał z Fránciiéy tu do nas przyść. *SarnStat* 283; *SkarKaz* 208b.

»tedy się to jasnie znaczy, iż musiał...« (1): *Bo iefliby łie też ty nie vkazály/ tedy łie też to iálnie znáczv iż tám wiará iuż mułiála być łucha á vmárła/ gdyž owocow żadnych s łiebie nie vkazála. RejAp* 173v.

»tym(że) obyczajem (a. sposobem) musi(ał) itp...« (10): *KromRozm I* C3v; *Iełli też ták ieft/ iż Fráncifzek Ewánieliey łtrzegł wedłóg łitery/ tedyć tym obyłzáiem muśi być w piekle. Abowiem*

święty Páweł powieda: Iż literá zábija *KrowObr* 144, 18v, 19, 142, 155; *BielKron* 196; *GrzegRóżn* B2v; bo dziś rychley ieden niecnotą/ niż cznotą wrofcie. Odpowiedział pan Myfzkow. Niemow tego w. m. ábowiem tym fpoľobem muřlieli by tego wieku wfzytcy pánowie/ zli być Czo ich iefth na fwiecie/ częgo vchoway Boże. *GórnDworz* L2v; ále ktorzi okoľo tego fpor tákim fpoľobem wiodą/ tymże fpoľobem y zakon Boży/ y wfzytki vcźciwe náuki/ á do vcźciwego życia drogi muřzą gánic. *ModrzBaz* 9.

»radzi nieradzi muszą (a. musimy)« [szyk zmienny] (3): *OrzQuin* F3; Abo iefli o lámym Kriřtufie Dawid mowi/ tedy temu muřzą rádzi nierádzi pozwolić tytuľu tego *Altifsimus*. *SarnUzn* D7; *NiemObr* 139.

»wátpić w tym nie trzeba, że musieli« (1): Wátpić w tym nie trzebá/ że iefli nas z ftárádawná Láchy nie zwano/ tedyzmy przedsię ná to mieyřce przezwiřko iákié infźe mieć muřlieli *KochCz* B2v.

Zwroty: »koniecznie musieć« [szyk zmienny] (10): Czyli oboie křięgi prawdźiwe fą? Lecz to być niemoże/ muři wfdy koniecznie wiednych być prawdá á wdругich omyľká *BudNT przedm* b2v; Abowiem iefliby człowiek/ iáki iefť łam w łobie z przyrodzenia řwego/ móğł to kroľstwo poznáć/ [...] tedyby koniecznie/ ábo to kroľstwo duchownym nie byľo/ ábo on muřiałby nie być ćieleřnym Adámá pierwfzszego řynem. *CzechRozm* 185, 65v, 144, 198, 214, 276 (3); *WujNT* 403.

»z potrzeby musieć« (4): Poniewaľz tedy że vcźynki ich nierozdźielne rowne y iednákie fą/ w řprawách Boľkich. Tedić zátim řpotrzeby iřć muři/ żeć ich iefť iedná iřnořć Boľka. *BiaľKaz* F, F [2 r.], Fv.

Szereg: »ma i musi« (1): Zá czym idźie/ iź gdzie fię táká iednořć/ zgodá ftátecznořć/ vřtáwicźnořć ná káźdym mieyřcu/ káźdego czáľu/ y wieku nayduie/ tám ma być y muři być ten to ieden ktorego řzukamy kořćioľ Boży/ y chrzeřćijáńfki. *ReszPrz* 16.

Szereg, który w jednym członie ma formę osobową czasownika, a w drugim „musieć” + infinitivus tegoż czasownika (1): Bo/ ábo to koniecznie muři być/ iź oni Bogá nie ználi/ áni do niego przychodzili: ábo iefli przychodzili/ tedy przez kogo infźego przychodzić muřlieli: co teź nie może być *CzechRozm* 23v.

4. *Być zobowiązany do czegoś, mieć coś do spełnienia; czynić coś lub podlegać czemuś dlatego, żeby być w zgodzie z prawem, obyczajami, sumieniem lub rozumem; „X musi (tak) (u)czynić (a. (taki) być)” = X powinien, godzi mu się (tak) (u)czynić (a. (takim) być)), (takie) zachowanie (a. cechy) X- a są oczekiwane przez innych; oportet Vulg, PolAnt, Mącz, Cn; debere Vulg, Mącz; cogi Vulg; necesse est Mącz; licet Cn [w tym: praes (469), praet (51)] (564) :*

a. *Z podmiotem osobowym* (470) : Rzekł Xánt/ iefli páni krzywá/ Muřić być řpalona żywá *BierEz* D3, C, F3, G3, Nv; *OpecŻyw* 17, 33v, 36v, 50, 63; O gdyřczy doktorouye {řzwyączy} uyznauayá řyą bycz nyedořtateczny ku uypyřanyu otwym począczyu, a tedy ya muřchá myľczecz głupy *PatKaz II* 19v; *BierRozm* 23; *LibLeg* 10/121v; *RejPs* 47, 66, 96v, 107, 147, 188; *ComCrac* 18v; Bo pan muři řtrzedz twey krzywdy Aby iey niľkáď niemiaľ nigdy Ale pána nikt nieřtrzeże *RejRozpr* E4v, D4v; *ConPiotr* 32; *SeklWyzn* G [2 r.]; Ale gdyź nie w naľzey moci řzczęćie poľozono Muřim przyąć z dobrá wolą czo przyniefie ono *Rejřóz* I7v, A5, C8, F3v, K5, Mv, M5; y mowią przyřięgłem muřze to vcźinic *SeklKat* F2, F2, F2v, H2, Z2; *RejRozm* 408; *RejKup* d3v, t4, bb5; *MurzNT* 28v; *KromRozm*

II f4, g2v, m2v; Wyęcey mušimy fluchác bogá niŹli luďzi. *KromRozm III* M, D2v, G, Ov, P4; *Diar* 23, 36, 61, 88; *GliczKsięz* C5; CZęftokroć mye nágrawali yełfcze od młodošći/ Co zeznác mušy Izraél s ferdeczney ślczyrošći *LubPs* cc6v; Zacnye cye wyznác mušę Pánye w dušy w cyele/ Zeš mi hoyney łálki twey tu okazał wiele *LubPs* ffv, F2v, Hv, M, Pv, R4 (16); był ten łpołob przyfyęgi/ iż ten ktory miał przyfyęgác/ mušiał rospalone Źelázo/ wyięte s pošrzod węgla gorájącego w ręce brác *GroicPorz* z4, B, r4 [2 r.], r4v, f2, t3v, hh4v; przyfięę ná was niedawno wymyłlił y włthawił/ ktora thymi flowy tznac mušicie/ kiedy ná Bifkupštwo wftępuiecie. *KrowObr* 127v; My ćcić mušimy Grob Pánłki. ktory iełt Zbáwienie/ Zywoth/ y poćieszenie. *KrowObr* 175v, B4, 74v, 132; Oná [*Wenus*] iáko poczęłá iuŹ niechay Źwiát Źydzzi. Ale ia [*Pallas*] Źwiętą prawdą mušę lie obchodzić/ Iákom zwykłá/ bo niehcę ni w czym Źwiátu Źzkodzić. *RejWiz* 85v; Abychmy teŹ nákoniec y tym nie wierzyli/ Tedy mušimy wierzyć pewnie Mozefšzowi/ GdyŹ on ták iáko wiemy/ Pánłkie Źłowá mowi. *RejWiz* 119, 3, 39v, 45, 111, 116 (12); PoniewałŹ Źe kupiŹ te rolą z rak niewiałty/ mušisz poiác Ruth zá Źonę *Leop Ruth* 4/5; Powiedzieli ktho do więŹzenia/ do więŹzenia poydzie: zábijeli ktho mieczein/ mušy teŹ łam być mieczem zábit. *Leop Apoc* 13/10, *Lev* 24/20, *Ioann* 9/4; Piłárze mogá mieć podpilki dla piłania/ A wšákŹe łami mušą liedziec przy ładzie y ná wypifiech z kłiąg lię podpilowác. *UstPraw* C2v, H2v; *LeszczRzecz* A5; WłóŹywłzy nań koronę/ y wnet go [*syna*] Źciác kazał. Rzekł/ Źe cie koronuię iáko fortunnego/ Ale cie karác mušę/ iáko Źwowlonego. *RejZwierz* 9; WiełŹ Źe káŹdy cnotliwy/ ftrzegác łtanu Źwego/ Mušy záwŹdy połufzen bywác páná Źwego. *RejZwierz* 32v, 9, 64; *BibRadz* 1.*Mach* 6/57; s kád rołtyrk y rozruch [...] międy łtanem Duchownym á Swieckim iełth/ o czym Krol rádźic mušy/ poniewaŹ on iełt/ *Cleri et plebis mediator OrzRozm* H3v, E4, Fv [2 r.], Gv, P4v, T4v; w Egipcie y w Perfyey krole zwano Magi/ iż mušy być krol ich gwiazdarz/ mądry/ y vczony. *BielKron* 138; iáko był obyczay v Źydow/ iż lie s párá gołębi połoznicá káŹda mušiałá okázác *BielKron* 138; przeto v nich [*Źydów*] mušy pod gárdłem káŹdy Tálmutowi wierzyć. *BielKron* 159v, 15, 21v, 36v, 37v [2 r.], 43 (28); *GrzegRóżn* B3; Sufficere tibi debet, Mušisz na tym przełtác. *Mącz* 116b; Non modo facta sed etiam dicta omnia praestantia nobis sunt, Nie tylko ná vczynki ále teŹ ná káŹde naymnieyŹe Źłowo mušimy odpowieć dáć. *Mącz* 419b, 71c; by nie było Stárołty/ mušiałby Krol łam ręką Źwą/ Spráwiedliwošći Źwiętey dofyć czynić: bo zwłáŹczá Krolom przykazano iełt/ *Maleficos non paciatis uiuere super terram. OrzQuin* X3, S2, X3 [3 r.], Z; TułŹę Źe tu PROteus o tym dármu plecie. Ale łwey powinnošci mušy czynić dofyć *Prot* C2v; *SarnUzn* B4; *SienLek* 57, *Vuu*2v; *RejAp* AA4, 89v, 107v, 194, Ff2v; [*dworzanin*] mušy być dobrym iezdcem *GórnDworz* E2v; NieboŹe łtradny/ mušisz pánu bogu zá włzytko dziekowác/ á iuŹ ná iednym oku przełtác/ iełlic ie ielŹcŹe pan bog záchowác będzie raczył *GórnDworz* R7v; á łą teŹ drugie [*rzeczy*]/ ktore męŹczyznie przyłtoia/ á białgłowá owłŹeki lie ich wyłtrzegác mušy. *GórnDworz* V7v, E2v, F5, I2v, N3v, P7v (21); bo ktoŹ tey boginey przyłlugował/ mušiał w czyłtošci żyć *HistRzym* 17v; Záilte towarzyŹe moi iuŹ włzyłtkie táiemnice rycerzowe powiedzieli á przetoŹ y ia mušę powiedziec prawdę y powiedział włzyłtko *HistRzym* 74v, 15, 77; IákoŹ teŹ záfię then zádrzeć nie mušy/ ktho lie śmie waŹyć łmác ábo wywrácác Źwiętą wołá iego á zakon Źwięty iego. *RejPos* 256v, 18v [3 r.], 38, 64v [2 r.], 87, 122 (20); *RejPosWiecz*² 93; *RejPosWiecz*³ [97]v; *BiałKat* 13v; *BielSat* D2, H2, L3; *HistLan* Dv, F2v; *KuczbKat* 255, 300, 370, 380, 435 [2 r.]; *RejZwierc* 94v, 31, 72, 94, 94v [4 r.], 146v (15); *WujJud* 132, 146v, 242v; *WujJudConf* 72;

BudBib Bar 6/38; *HistHel* D2v; *MycPrz* I C3v, II A3; Tám od tákiéy łztuki mušifz dác robotnikowi po 24. złot. *Strum Ev*; *BudNT przedm* a2v, *Iudae* 3/3, *Apoc* 11/5; *CzechRozm* Av, 99, 105, 254v; TEgo tu wřpomnieć muřę bo ieřt godzyen tego *PapřPan* Ee4; Iá oyczyznę miluiąc Krolá zábić muřę/ A w tym was wyřwobodzić s tey niewoley tuřę. *PapřPan* Ggv, G, G4, Ee3; Pořpolicie się to zachowuie/ iż ktoryby rzemieřnik zábił plá/ ten rzemiořlá muři przeřtác robić [*is artem exercere desineret*] *ModřzBaz* 6v; Tych obyczáiow wieleby vřtáło/ kiedyby kařdy licřbę muřiał czynić y z czáfu řtrawionego/ y zřeczy od řiebie vczynionych. *ModřzBaz* 83; Będzie muřiał kařdy řtáwić fię z kořmi/ zbroiá/ y wřzelkiem woiennym nacřzyniem/ pirwey niřli poćiągnie w drogę *ModřzBaz* 116v, 43, 56, 89v, 108v, 120v [2 r.] (13); *SkarJedn* 290, D4v, d7; *KochOdpr* B4v; *Oczko* 6v; Tego moc wyznawamy: temu / co řywiemy/ Y cokolwiekeřmy řá/ przypifác muřiemy. *KochPs* 99, 178, 188, 208; *Skarřyw* 71, 141, 196, 244, 299 (8); A w to pátrzay/ co vřzło ręku złéy przygody: řyřkiem człowiek zwác muři/ w czym nie popadł řzkody. *KochTr* 24; [Boře] Ty wieřz řádeř/ myřł/ y chęć moię do pokoiu/ [...] lecz řudu bronić muřę twego/ Dokąd mi řiř/ y gárdłá bedzie řřtawác mego *StryjKron* 522, 288; A iřem řzekł iż fię teř z řtárymi patřelámi nie zgdaza/ tedy y to tu nákrótce pokazác muřę/ chociař fię iuř y to przedtym nie w iedney rzeřzy pokazowáło/ y potym pokazowác będzie. *CzechEp* 195, 126, 255, 277, 369; iáko řřad nowy wykrętarz (bo go ták prawdřiwie názwác muřę) *Turrian* nieiáki/ zá Piotřem dowodu řřywa *NiemObr* 37, 47, 66, 120, 176; *KochFr* 34, 74, 84; *KochMarsz* 154; *ReszPrz* 51; *WerGořc* 258; *WisznTr* 27; *BielSjem* 23, 25; *KochPieř* 45; *KochTarn* 73; bá dřiwnéc mi owé řłowá byřly Nářzého káznodřieie: Lecz wierzyć muřiemy/ Co od nářzych Kářłanow w Kořćiele řřyřzemy. *PudłFr* 44, 25; *ArtKanc* K15, Q13; *BielRozm* 26; We Włóřzech/ we Fránciey/ gdy kto y nie máłá řumnę vkrádnie/ niezáwřdy o to gárdłem karřá/ [...] ále ná drodze pořpolitey/ gdy by kto řřęłář ieden wřiáł [!] komu gwałtem/ gárdło o to dác muři *GórnRozm* G4, G4, L; *PapřUp* A2, E2v, F4 [2 r.], G3v, G4v, I2; á potrzebę twoię Oycze miřy vczynięř/ ktorá ty řćiřniony řlubem twym czynić muřifz. *ZawJeřt* 42, 27, 41; Ieřli mam tam iachac albo do Zamchu albo do Lezaiska niech wiem rychło bo muřę zas wřamosciu bydř na Cwartale *ActReg* 93, 89, 141, 185; Furcifer – Lotřzik ktori dłaniecznoti iakiey muřiał na řzi nořicz widly miařto řřubienice *Calep* 443a; *GostGosp* 2; *GrabowSet* Q2v, R4v; *KochFrag* 48; *WyprPl* A2; *LatHar* 372, 723, 733; *JanNKar* D2v; *WujNT* 361; Od řkazánia do wysřžego řędzięgo odwołác řie káždému wolno: á kto tego po Dekřécie nie vczyni, iuř řkazánium řędzięgo dořyc czynić muři. *SarnStat* 806, 421, 454, 587, 606, 626 (14); *KmitaSpit* C4; Nie wiem czym fię dzieie/ iż nie pomaga im pořellřtwo twoie y wołanie moię. [...] Mowić z Prorokiem Micheařzem muřę: Nieřtety mnie/ ná złym czás tráfił *SkarKaz*)(3; Kto nieřmiertelnořć duřze wierzy/ ten y ciáłá zmartwychřtánie wierzyć muři. bo to pořpołu chodzi. *SkarKaz* 384b, 311a, 315a, 456b; *CzahTr* C4v, I4v; *GostCast* 43; *PaxLiz* D4; TE prošbę y to záklinánie wielkiego řługi Bořego Apořřolá Chryřřufowego/ muřim z ochotá przyimowác/ ieřřifmy Chřřeřćijánie *SkarKazSej* 671a, 676b, 682a, 690b; *KlonFlis* F, Fv, F3 [2 r.]; A kiedy twoie bydlę vczyni w czym řřkodę/ Muřifz ie wydac: ábo vczynić nagrodę. *KlonWor* 25, 15, 66, 74 [2 r.]; *ZbyłPrzyg* Bv.

Z elipsą bezokolicznika (4): *Diar* 27; O moy dobrotliwy Pánye do cyebyeć ya muřęř/ Gdyřeř ty řam wyweřć racřył s pyekłá moyę duřęř *LubPs* H; Kiedy nářzy meřowie was bić nie vmieięř/ Muřimy my: á oni domá niechay řięięř. *BielSjem* 20; *ActReg* 165.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie godzi się”, „(nie) przystoi” (6): *RejPs* 103; A iż ten iest obyczay we Włofzech że mężátkom mężczizni łłużą/ á v nas to nie przyštoi/ przeto wżytkiego tego muliałem nie włożyć/ gdzie powiada *del amor vero et falso GórnDworz* B4; á wżdyć mi fie nie godzi tego ná łtronę zárzuć co mam z łálki iego/ wżdyć fie przedlię ták łtarác mułzę/ ábych vżywał tego. *RejPos* [219]v; *RejZwierc* 31; Ták ci fie wymawiaią wálzy Sędziowie/ mułzę práwi ták ładzić/ iáko łtrony z łobą łpor wiodą/ á pytác fie łtron nie godzi mi fie. *GórnRozm* F3; Zábic mi fie go [ciała] nie godzi/ znośic ie mułzę. *LatHar* 587.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(nie) mieć” (3): A Krol IM jeśliże co z tym nieprzyjaciołem swem zacząć ma, jakuz słusznie musi i juz się tym innym chrzescijańskim panom ogłosił, czasu do tego mieć nie może. *Diar* 27; *KuczbKat* 240; *SarnStat* 1298.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie moc”, „trudno” (6): *RejKup* y6; *BielKom* F7; gdyż to pewnie wiemy/ że z god ná gody nie możemy iść/ y owłzem przez wielkie trudności/ ták iáko piłmá powiadaią/ musimy wniśc do krolestwá twego. *RejPos* 314; *CzechRozm* 23v; *SkarŻyw* 574; musiłz nam odpuścic w téy mierze/ [...] A mnie łlužnie nie możelz mieć zá okrutného *GórnTroas* 41.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(nie) winien”, „powinien” (3): *UstPraw* H2v; *OrzRozm* G; Dobrze/ niech im Máchábeyłkie księgi piłmem nie będą (iáko v Katholikow łą y będą ná wieki) wżdy ie zá. hiłtoryą przyiac/ mułżą/ á wierzyc im ták iáko Liwiulzowi y łuftynowi y innym Pogáńłkim hiłtoryom/ winni łą. *SkarKaz* 382a.

Frazy: »nie lza jedno (iż) muszę itp. ...« (13): Nelza iedno mułzę vłtáwicznie wylławiác miłofierdzie twoie moy pánie *RejPs* 131, 103v, 205, 206v; A což iegli przydzie nieprzyiaciel á rozgrodzi płoty [...] á łtroż nie będzie łtrzegł á nie będzie wołal ná nieprzyiacielá onego/ [...] nielza iedno iż ia łzkody łwey mułzę pátrzyć z ręku łtrozá onego. *RejPos* 123; iż Pan powieda Nielza iedno iż fie mułzę zlitowác nád nimi/ gdyż ná they trudney á ciężkiey drodze łą mizernych żywotow łwoicli/ áby nie połtáli idącz á pytaiac fie do domu łwego. *RejPos* 183, 101v, 231v, 262; *RejZwierc* 10, 30v, 41, 79.

»precz muszę« (3): *RejKup* n3v; A ták cie iuz Bog zegnay/ bo ia też precz mułżę/ Bo gdy cie s tym zołtawię/ iuzci nie źle tułżę. *RejWiz* 43, 193.

»muszę (a. musimy) (to) (przy-, wy-, ze)znać, rzec, powiedziec« = *illud fateamur necesse est Modrz* [szyk zmienny] (24 : 2 : 1): *RejPs* 145; *RejJóz* D8; Mułe to znać do tey chwile Obchodzył fie łemna myle. *RejKup* d5v, r5v; *Diar* 39; Mułżę thu rzec s Świętym Páwłem/ o nieprzyiaciele krzyzá Pána Kryłtułowego/ ktorých koniec iest zátroczenie. *KrowObr* 77v; *RejWiz* 138; *BibRadz* *4v; *Necesse est ut illi acceptam feramus victoriae palmam, Dármoć to musim fie k temu znać że on yełt prziciną zwicięłtwá Mącz* 121c; *MVłżęc* łam w prawdzie znać/ iżci mi to nieprzyłtáło/ w dáwac łye w rzecz thákową/ ktora nie mému łtanowi/ ále ludziom vczonym przyłtála *SienLek* 193; *GórnDworz* C4; *RejPos* 288 [2 r.]; Alem iednák powiną miłość po nich vznał/ Ze mi oto w tey moiey iuz zefłzey łtárości/ Mułżę znać iákie czynią w domoch łwych wczelności. *HistLan* E2, E2; *CzechRozm* 188, 216; *ModrzBaz* 129; *KochPieś* 14; *ArtKanc* 118; *GórnTroas* 24; *OrzJan* 120; *SkarKaz* 204a; *CzahTr* B, K3; *GosłCast* 35; *PudłDydo* A3v.

»radzi nieradzi musimy...« (1): O nie nowinác wam o złych rzeczách myślic. (–) Ták iáko y wam złe rzeczy czynic nowiná nie iest: o ktorých myślic my rádzi nie rádzi musimy. *OrzRozm* B.

»muszę prawdę rzec, mowić, powiedzieć« [szyk zmienny] (6 : 2 : 1): *ForCnR* C2v; Bociem mużę prawdę powiedzieć/ przez obczy ięzyk podczalem w obcze ręcze pańftwa zachodziły *FalZiołUng* V 119v; Tway ci grzech będzie gołpodże Gdyć mu tą rzecz łep ogłodze Bo iście prawdę rzec mużę Ofzalis niewinną dużę *RejJóz* D5; Bom ia ieft nato łtworzona By przes mię prawda mowiona. [...] A tak prawdę mowyc mużę Acz niemalo wfedy łkułę. *RejKup* d8v, e3, 17, 17v, r6; *RejWiz* 79.

»tak rzec muszę (a. musimy)« [szyk zmienny] (6): *RejKup* g4, o7; á Mołkiewłki lud też ieft Ruś/ [...] mużę rzec męłtwem y biegłością przewyżzią *MycPrz* II C4v, II [B3]; Alec moy mily Panowie bracia y nas ci theż zetak mużę rzec Bogu niezal *PaprUp* E; *KlonWor* 75.

Zwoty: »musieć koniecznie« [szyk zmienny] (2): *CzechEp* 34; Y koniecznie tak czytać muśimy. Bo iakoż inaczey mamy czynić pewne powołanie náfze iedno przez dobre vczynki? *WujNT* 810.

»musieć z powinności« (1): Nierozumiem czo mam czynić Mam ly mowyc albo mylczeć. Lecz łnać mułą łpowinności Abych iey czynila dołoczy. *RejKup* g2v.

»zgoła musieć« (1): tedy iuż dálej niewiem co bym miał przeciw temu wzywaniu Chriřtá Pána mowić: bo bym tu iuż zgoła muśiał dąć prawdzie mieyłce *CzechRozm* 202v.

Szereg: »mieć i musieć« (2): ktorego łye mocnye dźyerzeń mamy y muśimy *KromRozm III* C6; *SarnUzn* C8v.

Szeregi, które w jednym członie mają formę osobową czasownika, a w drugim – „musieć” + infinitivus tegoż czasownika (2): aby takowa naffa czeladz nam na przifłte czasi połłuffnieiřła y powolnieiřła beła, niemniei wierna, y bycz musi *ListRzeż* w. 16; iż przydzie do thego/ że łie będziem iteż muśimy krzćić znowu/ ponieważełmy okrczeni w infzey wierze *SarnUzn* H5v.

b. *Z podmiotem nieosobowym* (60) : *PatKaz III* 136v; *KromRozm II* rv; *KromRozm III* F6v, Iv; *Diar* 44; *LubPs* R3v; Włzakże iż to ieft wedle Prává/ tak muśi być trzymano. *GroicPorz* bb; *RejWiz* 39; Profząc o łprawiedliwość/ ku krzywdzie gotowey. Która kázda z vrzędu muśi być ładzona *RejZwierz* 27v; *BibRadz Lev* 15/17, II 7a marg; á iefłize łtála łye kiedy zá mnie wtárczká iáka w ziemię twą [...] toć przyczytano być muśi niezczęściu onemu ktore po ludźioch á nie po derewie chodzi. *OrzRozm* R4, Q4v; A iefłi był tak vbogi iż nie mógl doftać tak tego wiele/ tedy miałto bárána y owce ofiárował parę Gołębiąt albo Sinogárlie [...], ále ine drugie rzeczy mułiály być/ to ieft/ oley/ báran/ y mąká/ bo przez to człowiek bywał v nich [Żydow] oczyścion. *BielKron* 37; *OrzQuin* V2; *RejAp* 133v; SZczęłciuo tho Wálzey Krolewłkiey Miłości przyczyść łie muśi Naiáłnieyłzy/ á Miłościwy Krołu/ iż zá żadnego Polłkiego krolá thák wiele vczonych ludzi w Polłfcze nie było/ iáko zá pánowania W. K. M. *GórnDworz* A2, Aa8v; y iákoż niemoże požádác onego zbáwiennego łpołobu/ wedle ktorego żywot Chriřćijáńłkiego człowieká łtołowany być muśi? *KuczbKat* 395; Iuż dekret Páńłki tuż zá piętami chodzi/ iż kto rozleie krew człowieczą muśi też pewnie záłię krew iego być rozlaná. *RejZwierc* 72, 55v, 76v; *Strum* M4; *CzechRozm* 128v, 232v, 243; Powiedziá/ że to muśi być łłácheckiego łtanu ludźiom/ y ich máiętnościám pozwolono [*Dandum id aiunt nobilitati et opibus suis*]/ áby łię łtroyniey niź połpolłtwo vbieráii. *ModrzBaz* 50, 64v; *SkarJedn* 279; włzakże iż wiele tych ieft/ ktorzyby łię podobno tego przez łię łami domyřliłi [*lege*: nie domyřliłi]: tedy tym folguiąc/ mużą łię iefzczę y infze łwiádectwá łłowá Bożego tu przytoczyć. *CzechEp* 20, 138, 202, 358; mieli okołó łiebie/ łenat Rzymłki/ ktorego łię w rzeczách potrzebnych dokłádáli/ ále przedię włzytko tak muśiáło być/ iáko

Celárzowie chćieli *NiemObr* 100; iż poľpolitéy vřtápić potrzebie Swoiá włafna rzecz muři *KochPam* 82; *PapřUp* G2v; *ActReg* 7; *LatHar* 189; *SarnStat* *4, 863; *PowodPr* 69; Prawdźiwa ofiárá muři mieć tę pięć łztuk [...] (*marg*) Prawdźiwa ofiárá ma pięć łztuk. (–) *SkarKaz* 157a, 453a; *VotSzl* E2; Co řie ták z ćierpliwořćiá káľzcźek wytrwać muři/ Choć ták wielká doleęłořć łerce me dźiř duři. *CzahTr* B4; *SkarKazSej* 697a.

W nawiąźaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „mieć” (1): Zápprawdę wielką łławá y czeřć od nas nędźnych iemu być ma/ y záwřdzy od nas łie dzyáć muři *LubPs* Z4.

W nawiąźaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „nie moc” (2): Powiedzieli mu: To nie może być/ bo inřze baczenie muři być na złęgo/ á inřze na dobrego. *RejZwierc* 55, 101.

W nawiąźaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „trzeba” (1): wczym się wm poczuwać trzeba bo musi prawo prawem isc kozdemu *ActReg* 163.

Frazy: »nie lza jedno musi...« (1): powiedziáł wnet Pan prorokom iego: Iż gdy tho thák ten zły kroł [!] vcźyńił/ nielza iedno muři łie sřtáć pomřtá nád ludem tym *RejPos* 50v.

»prawda się znać, rzecz muři« [*szyk zmienny*] (3 : 2): *KromRozm III* D7; *RejAp* 61; *KochOdpr* C; bo y tym ktorzy łye nam iáwnie nieprzyacióły łtáwiá (prawdá łye rzecz muři) odeprzć nie moźemy *KochWr* 20; *KochFrag* 48.

»to się wyznać (*a. przyznać*) musi« (2): tedyć teź y to łię wyznać muři [*fatendum est*]/ że od cnoty y od męřtwá dáłecy łá. *ModřBaz* 62v; *Oczko* 5.

Zwrot: »koniecznie musieć« (1): Bo łię te łłowá koniecznie/ nie o Oycu/ ále o Synu rozumieć muřá *WujNT* 828.

Szereg, który w jednym członie ma formę osobowá czasownika, a w drugim – „musieć” + infinitivus tegoź czasownika (1): O muřzył czy to bycz y był przenayczyřłzy zyvotb w którym to bořtwo otoczyuálo yako wnyebye *PatKaz II* 47.

c. Z podmiotem bliźej nieokreřłonym lub bezpodmiotowe (34) :

»musi, musiało« = *naleźy, godzi się* (18 : 4): *RejKup* k4v, 15; Poydzyecie potym do Ruři/ Boć wđdy łwe náwiedzić muři/ Zwłáľzcźá do zyemie przemyřłkiey/ Slácty z dawná towářyřłkiey *BielKom* A3v; *RejWiz* 21; *Mqcz* 282d; *RejZwierc* 234v; bo im więřza Robotá/ muři iá teź droźéy pláćić. *Strum* E2, E17, E17v; *KochPs* 133; *GórnTroas* 46; Abowiém kiedyby *poena talionis* łzłá w tym Páńřtwie, tedyby ręká zá rękę głowá zá głowę, ząb zá ząb muřiało iřdź, iáko práwo Moyzélzowé vczy *SarnStat* 715, 849, 1273; *SkarKaz* 158a; *PaxLiz* E2v.

~ *W nawiąźaniu do wypowiedzeń, w których występuje „trudno” (2):* *RejKup* Aav; Ach mię/ mowić trudno/ muři milczeć/ pomázaná gębę mam/ y miedzy tákimi mieřzłkam. *SkarKaz* 277b.

*Frazy: »tak być musiało« [*szyk zmienny*] (3):* *GrzegřM* 16; Przed łię łkazał przeciwo iemu/ bo thák s práwá być muřiało. *RejZwierc* 100; i tak muřiało bic iako kazał y chcial/ iaki *Decret* y *Rade* poľlal, *Dixit et facta* łunt. *PapřUp* 14.

»tak musi mowić« (1): Ale iż grzechy Węgierrłkiey źiemie (bo ták muři mowić) bárzo były z brzegow wylały *ModřBaz* 127v. ~

»musi się, musiało się« (9 : 1): *Obviare oportet huic rei, Muři łie tey rzeczy zábieźeć. Mqcz* 492c, 78b; *CzechRozm* 215v; Lecz iż nie onas idźie ále o prawdę zátłumioná/ żeby do końcá zágłádzona

nie była: tedy fię y ná to krotko odpowiedzieć muśi. *CzechEp* 407, 344; Ná niektórych mieyfcách więcey fię lenłowi niżli łłowom dogądzać muśiało. *WujNT przedm* 20 marg; *SarnStat* 1304.

~ *Frazy*: »tak się mowić musi« (1): Węgierką ziemię/ kto Turkóm przyładził/ ieno Cefarzá Kárłá Wielkiego/ z Fráncuřkim Królem Fránciřzkiem mórd bráterfki? ták fie bowiem mówić muśi *OrzJan* 28.

»znać się musi« (1): Ale znać fię muśi / iż łwey rzeczy pokątniej [!] niedufali *SkarJedn* 29.

Zwrot: »koniecznie się musi« (1): ináčzey zás w greckim nowym teřtámenie: Ieřzče/ ináčzey w łácinřkim: tedy fie koniecznie o tym zwąpćić muśi/ áby to Mátheuřz w Nowym Teřtámenie piáć miał. *CzechRozm* 125v. ~

»musiano« (2): Czyli łnac ná on czás takie czáły były/ iż wřzytko ná iednego wołá zdáwáć muřiano [ut omnia ad arbitrium unius fuerint conferenda]/ przećiw ktoremu żaden bez karánia niemogł mowić? *ModrzBaz* 132v; *SkarKaz* 84b.

5. *Bardzo chcieć, nie móc się oprzeć własnym zachciankom, starać się je zaspokoić za wszelką cenę; być bardzo chcianym, pożądanym; „X musi (u)czynić (a. być)” = X bardzo chce (u)czynić (a. być); ktoś chce, żeby X (u)czynił(a. był); necesse habere Vulg [w tym: praes (44), praet (6)] (50) :*

a. *Z podmiotem osobowym (lub nieosobowym użytym antropomorficznie) (32) :* *BierEz* H4; owá on nie ochotny/ a wřzeteczny/ ij tuławy: ien wřzędy muśi być/ zową gij Dokonaniję *ForCnR* E2; Czart rad jř łprawami jda ana Pawła narzeka/ jř muřyał Kupcza ořtrzeć. *RejKup* x7v, n8; że teź áczby tego żadna nyewola nyebyła/ potrzebá nie przinagłá/ przedfię mamká do dzyceyęcyá musi być *GliczKsięz* D2, E5; A przeto ia nie przepuřczę vřtam łwym zmlczęć tego/ Muřę mowić w vtrapieniu ducha mego nędznego *LubPs* hh6v; *KrowObr* 26v, 132; *RejWiz* 73, 135; *Leop Luc* 14/18; *OrzList* b3; *SienLek* 12v; á drudzy fie łmiali/ zwłázczá kiedy ná zamek tho przyřzło/ bo Krol I. M. o wřzytkim wiedzieć muřiał/ y miał niemáłá bieřiáde *GórnDworz* S6; przećiwieć fie rořkazániu w. m. nie przyřtoi. To iedno łobie obwárowáć v Ich Miłóści muřę/ áby nie czekáli odemnie wřzytkiego tego/ [...] ále to telko ia powiem *GórnDworz* Eev; *RejPos* 157; *RejZwierc* 31, 63v, 190v; A ták cię ku temu więcey przywodźić niechcę: ábyś mi tę rzecz ieřzče więcey obiáľniáć miał. Ale fie iednák y o tym pytáć muřę/ co mię dolega/ y wátpliwość czyni *CzechRozm* 251v; *ReszPrz* 44; „nie mogę teraz ieřć, bom się zagrzał, muszę się truneczkiem ochłodzić.” *ZapMaz II G* 97/89; Bo kiedy fię náchyli wřzytkie nogi widáć/ Czemu ták niewřtydliwa/ muřę iey wnet łpytáć. *ZbylPrzyg* A2v, A2v.

W wypowiedzeniach uwydatniających wielką chęć [w tym: by + inf, tedy musi... (4), by miał..., tedy musi... (1)] (6): by teź łukniá zařtawić/ tedy fię muři w łwięto vpyć *SeklKat* G3; By Więć fáłřzu przyłóżyć tedy muśi nábyć. *RejWiz* 31v, 72; *BielSat* B3; *KochPam* 82; *BielRozm* 12.

Przysłowie: á łzyroko rozbili ty kramy iego. A iuź tám/ iáko łá przypowieřci niektórych y vmářły muśi mi to dáć *RejAp* 152.

b. *Z podmiotem nieosobowym (17) :* *BierEz* R2v; *KrowObr* 84; *RejWiz* 69; *BielSat* C3v, C4; że nie znaydzieř iuź dziř ledá ná bieřiedzie/ iedno káźda potráwá muśi przysć iáko Káľztelanká/ áľbo łámotrzecia áľbo łámoczwářta. *RejZwierc* 59; Azáľz nie náwiefza kolnierzow Liřich páchołkom ná łzyi/ á w tyle báran dyřzy: ázaľz gdzie wziáć tu wziáć łzubá kunia być nie muśi/ a w káľecie przedfię cyrographow z minutámi peľno. *RejZwierc* 66v, 31 [2 r.]; Ieden fie nád drugiego przekłáda ná łtroie/

Muśi mieć koń Turecki/ pozłocište zbroie. *BielRozm* 21 [*idem BielSat* C3v], 21; Osmią fię chce wieść, y to nie ládá iákimi [...] Woz muśi być z poklatem włófkim ná xtált broźzku [...] Srebrne gałki muźą być, írebrne v sley przęcki. *CiekPotr* [30]; Brdá łłodka/ ktorey gdy łołos zakuśi/ Leptác ią muśi. *KlonFlis* G2v.

W wypowiedzeniach uwydatniających wielką chęć [w tym: by + inf, musi... (3)] (3): BielKom G3v; A czałem by więc ná to y przyłtáwić kmieciá/ Muśi kázda potráwá iuż być lámotrzeciá. *RejWiz* 15; A gdy co dla dobrego póspolitego vczynić: wnet ciężzko y trudno/ [...] Lecz dla pompy y feymow/ [...] y dla okazáłości y pychy: by y wiołkami przypláćić/ tedy być muśi. *SkarKazSej* 705a.

c. *Z podmiotem bliżej nieokreślonym lub bezpodmiotowe* »musi« (1) : Ná pułmifki y liczbę niezwyčajną potraw/ muśi stáwáć/ byle fię pokázáć/ á márności czći y łławy ludzkiey/ która zá nie nie łtoi/ nábywáć. *SkarKazSej* 705a.

6. *Być potrzebnym, wymaganym; być niezbędnym; potrzebować, nie móc obejść się bez czego; „X musi (u)czynić (a. być)” = trzeba, żeby X (u)czynił (a. był), niech X (u)czyni, dobrze by było, gdyby X (u)czynił; jeśli X nie uczyni (a. nie będzie), zamierzony cel nie zostanie osiągnięty; oportet Vulg, PolAnt, Mącz, Calep, Cn; opus est Mącz [w tym: praes (657), praet (32)] (809) :*

a. *Z podmiotem osobowym (lub nieosobowym użytym antropomorficznie albo metonimicznie) (574) :* A ięłá orłowi rádźić/ Iákoby miał żołwiá dobyć. Wźiáwłzy wzgorę lećieć znim muśiłz/ A ná ten kamień go łpuściłz *BierEz* M4; Aleć ten chłop łłow niechce dbáć/ Muźę też źiela łkołztowáć. I poczał więc tám trawę rwáć: A nań táko wzgorę miotáć *BierEz* Sv, Dv, E3v, G4v, N4, O (9); Mułicie łie zázwdy modłitz a nieułtawatz *OpecŻyw* 53v, 62, 69; *ForCnR* Dv; *PatKaz III* 88v; *FalZioł I* 20a, [115²]b, II 14d, V 34 [4 r.]; Mułić pan inakłzy niż lud być, będzielić iednaki zanic go łobie ludzie wáżyć niebędá. *BielŻyw* 85; *GlabGad* K3; *RejRozpr* H2v; *LudWieś* B3v; *LibLeg* 11/160v; Mułfeć drobnieyłse o pułczać Boć by fię łprzikrzyłó łłuchać Iedno to czo Głównieyłłsego Iuż pomnie Dołtoynołcz yego. *RejKup* bb5v, e3, 12v, t8, x4v, Yv, ee2; *HistAl* C4v; łtrochą dobrych muśiem do nieba iść/ nie zwielką hordą ani bogáčzmi zapamietáłemi ktoręm trudniéi do boga niłz wielbrádowni przes igielną dźiurę *MurzNT* 28v, 13v; Yákoż łye tego powłłfecbnego kołcyolá dopytáć mamy? Mułyelibyłmy włłyłtek łwyát zchodźić/ á włłędy łye wywyádowáć/ yáko dźyerżá *KromRozm III* E5v, Bv, B7v, Gv *marg*, L8 [2 r.]; *Diar* 22; *BielKom* A2v, Fv, F4; ktorých przyłádów áćz bych chcyáł porułłyc/ ná tem myeyłcu zányecháć mułfe/ bo ná inłłym mam wolá/ gdy o małżeńłtwyie piłáć będe/ gdzye tego włłyłtkyego dołóże. *GliczKsiąż* B7; *LubPs* N2, Y3; *GroicPorz* mm; *KrowObr* 132v; *RejWiz* 102v, 113; *Leop Luc* 19/5; Rzeczefz/ iź wiárá widzę ten przybytek Páná Kryłtułá: Prawde mowilz/ ále muśilz mi pokázáć ku wierze y oku moiemu/ widome iákie *tabernaculum*, Bom ia iest *homo uenundatus sub peccato* *OrzList* e2v, a4v; *RejZwierz* 40; *BibRadz Lev* 26/10; nie vczynicie nam nic/ álbo Krole potráćicie/ álbo nam pokoy dáć muśicie. *OrzRozm* F4; A coź czynić wźdyć Práwá muśiemy w Polłzce mieć. *OrzRozm* T3, B2v, Gv, Q; *BielKron* 64v, 247, 261v [2 r.], 319v, 335 (10); *GrzegRóżn* L4; A coź kiedy źle kázá? To Sąd nie méy głowy [...] Kościol to muśi łáđźić/ który iáko żywo Vznawał/ co w téy mierze prołto á co krzywo. *KochZg* A3v; Praemeditari oportet quae mihi dicenda sunt, Mułfe łie rozmyłłić co mam mówić. *Mącz* 213a; Syrus estprehendendus, atque adhortandus mihi, Mułze Syrułá przed fię przizwáć y nápomionáć. *Mącz* 221a, 42a, b [2 r.], 63d,

86a, 137c, 151a (19); *OrzQuin* Tv; niektórzy z Połłów piérwzych/ podobno prawdą przymużeni/ pozwalając tego/ iż Koronator Królewski Káplán być musi *OrzQuin* V3, F, H4, S3, Aa4v; Dobra Exekucja/ ále mowi frogo/ Włzędzie Hetmáná mużá [*lege*: muszą] kupić bárzo drogo. *Prot* B4; *SarnUzn* H5v; A ielić bielmo ná oczu ma [*koń*]/ thák mu ie zgániác muśifz: Weźmi glišt ziemnych [...] á vpal [...] á tym bielmo pořypuy. *SienLek* 165v, 63, 75, 126v, 157v, 169v [2 r.] (13); powiem co mi fie widzi y o tych drugich ięzykach. Ale mużę trořzkę wyřzey poczác. *GórnDworz* F4v; W káždy iney rzeczy [...] náuká/ y miřtrz náleść fie może/ ále czo fie thycze trefności/ wtey iáko náuki/ thák y miřtrzá nie mářz áni było: bo fie s tym człowiek vrodzić musi *GórnDworz* N7v, N6v, N8v, T5v, V8v, Dd4; ia tey vřtáwy zdzierzeć niemogę/ bo ná káždy dzień mużę mieć ořm pieniędzy/ kthorych niemogę nábyć krom roboty. *HistRzym* 49v, 57, 128; *RejPos* A3v, 6, 150v, 161, 167 (10); *RejPosWiecz*² 95v; *BielSat* C2; *GrzegŚm* A3; tedy mu pánowie powiedáli/ Iż muśifz miłościwy krolu dobywřzy miářtá tego. mocno ie opráwić/ bo ielth nam ná wielkiew przekázie. *RejZwierc.* 45; A gdychmy fie iuż o práwdzie námowili/ tu iuż muřimy řtałość do niey przyřtořowác/ bo ty dwie pánie z iednego domu idą/ máło nie řá łobie ciotczone rodzone. *RejZwierc* 85, 27, 59v, 113v, 189v, 263; *BielSpr* 16; *WujJud* 39v, 102v, 118v, 121v, 203v, 252v; *WujJudConf* 29v, 74; *Strum* B3v, D, Dv, N, O3 (8); *BudNT przedm* bv, *Hebr* 9/24, 11/11; *CzechRozm* 23v, 228, 230, 235, 253v, 255, 265v; *PaprPan* IIv, S2v; *KarnNap* A4, B3v; IMO ořobę řędźiego mużá być dwie ořobie v řádu [*duae in iudicio personae necessario requiruntur*]/ tego kto řkárzy y kto odpor czyni. *ModrzBaz* 94, 74v, 81v, 99v, 138v; ieden [*namiestnik Chrystusa*] być nawyřřly/ dla zgodney náuki y řpráwy y porzákdu/ musi *SkarJedn* 42; ták kto řię od Bogá pořtem czyni/ musi teř znák iáki y dowodny credens mieć. Bo mu nikt zgořá vwierzyć nie ma/ áni winien ielř. *SkarJedn* 46, 48, 62, 82, 83, 87 (10); *KochOdpr* Cv; iedno łobie ztych dwu obieray: abo ořiáry Weřćie Boginiewy czynić muśifz/ ábo cię do domu nierzákdnego ná iáwná řromotę y vřrátę pánieńřtwá twego pořřę *SkarŻyw* 69; Oycze wielebny/ rodzicy moi wielce mię miřuią: ná tę drogę z tobą wiem pewnie iřz řię nie vprořę: muřiem táiemnie vyřć á im nic niepowiádać. *SkarŻyw* 133; wroćić řię do Egiptu muřiem/ y iuř łobie wodzá obierzem. á gdzie tá ziemiá ořływáiąca mlekiem y miodem? otoř naszáwiodł zdraycá. *SkarŻyw* 483, 335; *StryjKron* 288, 527; *CzechEp* 170, 257, 279, 332; *NiemObr* 6, 30, 44; *KochFr* 88, 109; *KlonŻal* C4, E3v, E4; Oracž řię řam od řiebie řaden nie náuczy/ ále řię tego od oracžá včyć muři. *ReszPrz* 101, 38, 47; *ReszList* 185; *WisznTr* 28; *BielSen* 6; *BielSjem* 30; *KochPam* 83; *GórnRozm* L3; *PaprUp* D4v [2 r.], E2, G, G4; *ActReg* 79, 85, 104, 135, 170; *GostGospSieb* +4; *Phil* G4; *WyprPl* A4v, Bv, B3v; *LatHar* 110; Pierwey niřli był Abráhmá/ ia ielřtem. Co ták rozumieć muřiem/ mali co być k rzeczy: Prawdę mowię/ izem Abráhmá widziáł. *WujNT* 342, 163; Przy czym y to przypomnieć muřę, że řłowá onęgo řaczyć źle vřzywamy: bierzemy ie bowiēm zá zřączánię, co byđż nie może. *JanNKar* H4; *SarnStat* 268, 1225; *GrabPospR* K3v, M3 [2 r.]; SAm przyrodzony rozum vkázuie/ iż ná řłużbę Bożá/ ludzie w ćiele mielřkáięc/ mieyřce ořobne mieć muřá. *SkarKaz* 453a; řaden krol řłowem nie zvyćięży/ ále wořřká mieć musi. A řłowo Bożę mocne/ řámo czyni co chce. *SkarKaz* 485b, 45b, 241b, 383a, 453b, 606a, 637b; *VotSzl* E2; *CiekPotr* 2, 73; *PaxLiz* E3v, E4; Iáblřko gdy zwierzchu řię přowác pocznie/ wykroić řię zgniołość może/ iż potřwa. ále gdy mewnřtrz [!] gnić y přowác řię pocznie: wřzyřtko záráz porzucić

muśiŃz/ y o ziemię vderzyć. *SkarKazSej* 674a; Ieden kántor tákt dáváć muśi. *SkarKazSej* 676b *marg*, 672a, 676a, b, 694b *marg*, 698a.

Z elipsą bezokolicznika (5): *SeklKat* A4; *KromRozm II* i2; *GroicPorzRej* C3v; Ale ná taką chorobę/ kthorą łam czárt łpráwuie/ iuż żadnego zyela w ogrodzyech nie naydzye. Nielza iedno muśiŃz do tego Doktorá/ przed ktorim muŃzą ołłábieć zázwdy ty chytre figle a ty záraŃki á wymyŃly iego. *RejPos* 205; *WisznTr* 18.

Ze zdaniem celowym (39): Y iáŃ łobie táko rádzic/ MuŃzę iá pierwey vprzedzić: Aby mię ten nie ołzoczył/ A tákbych włodárftwo ftrácił. *BierEz* A3v, E3, O; *RejKup* r2v; *KromRozm I* I3v; *BielKom* G4; w ktorey ábyć dobrze poŃużył/ muśi twoie liŃty czytác/ [...] nieiedny kfyegi w Práwie przegłędác *GroicPorz* f; A iż ták ieft/ krotkoć to vkázác muŃzę/ ábyś fie nieboże dokąd iefttze dychałz vznał/ vpámieŃtał/ y pokuthował *KrowObr* 184v; MuŃiemy zápomniec wŃzythkich náŃzych rzeczy ábychmy thym lepiej wezwánie náŃze niebieŃkie rozmyŃłáli. *BibRadz II* 44c *marg*; *OrzRozm V2*; Ale áby fie doŃyć sŃtáło tytułowi tych kŃiág dzyeiov rozmáitych od poczátku Ńwiátá/ muŃim przydác á nápiŃác łpoŃob łzalenŃtwa ludzi proŃtych PogáńŃkich *BielKron* 20; *GrzegRóżn* E4; Lufcus, et Luscitiosus, Który niedoyŃrzy dobrze/ MdŃy wzrok ma/ á dla tego muśi mrugać oczimá áby tym lepiej mógl widzieć. *Mqcz* 200b; *GórnDworz* D5, E2v, Mm; *HistRzym* 128 [2 r.]; Iáko tu y łam niŃzey o łobie powieda/ iŃ muśi być Ńyn człowieczy ná drzewie podnieŃion/ iŃ kto vwierzy weń áby nie zgináŃ *RejPos* 152v, 183, 231v; *RejPosWiecz*³ 98; *BiałKat* 11; *KuczbKat* 200, 205 [2 r.], 340; *RejZwierc* 245; *BielSpr* 71v; *WujJud* 174; *BudBib* C3; *CzechRozm* 155v [2 r.]; ktorziby nietylko vczeni/ ále teŃ y wielkimi cnotámi ozdobieni być muśieli/ áby mogli y chćieli łpráwiedliwość káŃdemu czynic *ModrzBaz* 91; *PudłFr* 26; *ActReg* 85; *WujNT* 585; *SkarKazSej* 694b; A iefliześ Frycz ábo Szyper nowy/ Iuż fię tu muśiŃz vczyć inŃzey mowy. Byś nie wziáŃ łzablá v Nogatu bráćie/ Bo to zła ná ćię. *KlonFlis* F.

W wypowiedzeniach warunkowych lub skutkowych rozpoczynających się od „aż(by)” (10): *RejZwierc* 140v; *GórnDworz* Hhv; *RejPos* 153v; *RejZwierc* 33v; iŃ ináczey iego chorobá nie moŃe być vleczoná áŃ łádlem muŃzę być námázan co natłuftŃzego człowieká. *BielSpr* 49; *NiemObr* 141; *ArtKanc* E4v; *GórnRozm* Gv; nigdy nie brzáknie dzwonek, áŃ go muśi Kto poćiágnác. *CiekPotr* 76; Drzewiey mię ty nie przeŃtániefz fráńcie przeŃłádowác/ ÁŃ fię muśiŃz podárkowi memu obrádowáe. *KlonWor* 1v.

W połączeniu z przysłówkami wskazującymi na uprzedniość [w tym: (na)pi(e)rwej (35), naprzod (5), drzewiej (1), przedtym (1), z przodku (1)] (43): *BierEz* A3v; *GlabGad* E2v; *KromRozm I* L; *BibRadz* 2.Tim 2/6; *OrzRozm* N3; *GrzegRóżn* B3v; *OrzQuin* E4v, H3; vwierćze to weŃpołek á [...] ná piegi przykłáday: ále drzewiey muśiŃz płeć odmiękczyć *SienLek* 79, 25, 70v; *GórnDworz* Mm; *GrzepGeom* A3v; *HistRzym* 66, 104; *RejPosWiecz*³ 98; *BiałKat* 148v; *KuczbKat* 145, 205, 390 [2 r.]; *BielSpr* 58; *WujJud* 204v; *WujJudConf* 83v, 102; *CzechRozm* 173v; pewna iŃta rzecz ieft/ kto práwego y łzczerego łłowá BoŃego prágnie/ pierwey dom ten w ktorym znáią Bogá poznác muśi. *SkarJedn* 8, 7 [2 r.]; á vnas táki obyczáy: Pierwey muśi dni czterdzieáci náŃzemu fię zakonowi przypátrowác ten/ ktory do nas wŃtápic chce/ toŃz dopiero golenie náŃze bierze. *SkarŃzyw* 134; *CzechEp* 8, 137, 416; *ReszPrz* 56; *WujNT* 98 [2 r.], 585; *SkarKaz* 122b [4 r.]; *GosłCast* 43; Iáko tá trzećia ręká/ y na ktorym mieyŃlou w tym ćiele łtánie/ y iáko iá w nie wpráwicie? Muśicie pierwey to ćiáło zabic *SkarKaz* 682b.

W wypowiedzeniach uwydatniających niemożliwość lub dużą trudność (15): Y iakoż bych ią muiał być też tey / niecznoty Bych miał kiedy przepomnieć tey pańskiej dobroty *RejJóz* L2, D3v; *OrzRozm* N3; Wieleby ich záprawdę muiała (czego Pánie Boże vchoway)/ polec/ niżli by im tho kto miał gwałtownie z ręku wydrzeć *BielKron* [332²]v, 75v; *Górndworz* I8; A człowiek by rozumnym będąc bronić fie nie miał/ ábo też zaś y obrazić tego ktoby go rozdrażnił? muiałćiby fie pniem iákim/ [...] łtać/ tożby dopiero/ mógł to wżyftko coś ty mowił wykonać/ ále ináčzey trudno. *CzechRozm* 242; A chociaż tho ná głowie widzisz siwe włofy/ Muśi być názbyt mężny co mi go vpłofzy *Paprpán* K2, P2v; Záprawdęć żelázne ferce muśi być/ ktoreby wták wleło złego weyrzawfzy nie zdrygáło fię/ wfpomniawfzy woynę *ModrzBaz* 108; Y muśiałby być bárzo ślepy/ y náder głupi/ ktoryby fię tego nie domyślił; y ktoryby tego nie widział *CzechEp* 350, 122, 137, 261; *SkarKazSej* 694b.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(nie)chcieć” [w tym: *jesli (gdy) chce(sz)...*, *musi(sz)...* (68), *kto (ktory) chce...*, *musi...* (53), *musi(sz)...*, *jesli nie chce(sz)...* (7), *gdyby chciał...*, *musi(alby)...* (9)] (137): *FalZioł* II 3b; *BielŻyw* 65; *GlabGad* E2v, K5v; *BierRozm* 11; *RejRozpr* A3v, E2v; *SeklWyzn* Gv; *RejKup* CC6, dd2v; *MurzHist* P2 [2 r.]; *MurzNT* 8v; *MurzOrt* B; Muśisz tu obáczyc rozność przykazána/ chcefzli nye błádzic. [...] (–) Wyłoz mi to. *KromRozm II* k2, i2, i4v; *KromRozm III* A2, B2v; jeślibyśmy chcieli co nowego stanowić, tedy sjem być musi, na ktory posłow potrzeba. *DiarDop* 114; *GliczKsiąż* M8v [2 r.]; *GroicPorz* aa4; *KrowObr* 91; *RejWiz* 31v, 49v, 102; *UstPraw* Hv; *OrzRozm* K3v [2 r.]; *Mącz* 324a, 468a; nie téy consequencyey nie vczynisz: muśisz álbo Káplána Rzymfkiego w Polfzce mieć/ iefli ty Królestwem Polfkę zowiefz: álbo iefliże Káplána Rzymfkiego w Polfzce mieć niechcefz/ muśisz Polfki Królestwem nie zwáć. *OrzQuin* Aa4v, E, Tv, X2v; *SarnUzn* B; *SienLek* 25, 70v, 157v, 183, 184; *RejAp* 79, 181v; A będzieli on niefláhcic chciał mieć dobre mnimánie/ będzie muiał wielkim łtáraniem/ y zá długim czálem dochodzić thego: czego ow drugi záraz doftal/ tylko tym lámym/ iż fie fláhcicem vrodził. *Górndworz* D4, M5 [2 r.], N6, S4v, Cc4v, Cc5 [2 r.] (14); *GrzepGeom* A3v; *HistRzym* 3v, 96, 104, 111v; *RejPos* [279]; *BialKat* 148v; *KuczbKat* 155; Pánie muśicie przykupić/ Sukná/ chcecieli dobrze mieć/ Boć bárzo wáfka delia/ Ledwo ią oblokę y ią. *RejZwierc* 234v, 17, 89, 122, 183, [207] (9); *RejZwiercPodw* 183v; *BielSpr* b3,58; Myć żadnych vftaw ludzkich Bożey wolej przeciwnych/ [...] áni trzymamy/ áni trzymáć chcemy/ ále Kościoła flucháć muśimy/ iefliże niechcemy być iáko pogánie y iáwnogrzelzni. *WujJud* 107, 172v; *WujJudConf* 83v; Kiedybyś chciał mieć Groblą ná wzwyż łokci siedm: muśisz wymierzyć Zakład łokci Dwádziesciá y dwa *Strum* D3v, N4v, O2v, O3, Qv; Y owfzem to rychley poznáć muśisz/ iefli prawdziwym flugá Bożym chcefz być/ żeś dáleko wiecey winien czynić/ niż vczynić mozefz *CzechRozm* 212v, 61 [2 r.], 228; Záifte/ kto w tákies wielkies wládzies Rzeczpoftolitá dobrze rzádzić chce/ temu niedofyc iefł czciá á doftoynościá drugies przechodzić/ ále też roftropnościá/ y infzemi cnotámi/ muśi [debet] nád drugies wiele mieć. *ModrzBaz* [16], 8v, 61 [2 r.], 69v, 98, 107v, 112; *SkarJedn* 7, 46; *KochOdpr* Dv; *SkarŻyw* 16, 134; *CzechEp* 32, 346; Będąli chcieć wláfnie odpowiedić/ muśią przez powfzechny Kościoł wżyftkę gromádę ludzi/ ktorzy fię z nimi/ ná iedno nabożeńftwo zgadzáią/ rozumieć. *NiemObr* 174, 4, 11, 27, 28 [2 r.], 141, 150; *WisznTr* 18; Chcemyli z Kryftem w niebie z Pánem fwym przebywáć/ muśimy fromocenia dla niego vżywáć. *ArtKanc* 120, B12, K, Kv, N3v, O4; Kto chce áby wieżę wysiedziáł głownik á folgi od vrzędu nie miał/ muśi lám z

nim siedzieć. *GórnRozm Cv marg*, 13v, 14; *KochProp* 15; Panna Barbara nakoszu, chce li mieć męża musi insze^{so} szukac *ActReg* 130, 135; *OrzJan* 48 [2 r.]; *JanNKar* C3v; *SarnStat* *6; y na poddane tak oftre wędzidło włożył/ iż ich posłufzni być y w pokoiu y rządzić fię zachować/ iefli zbawienie mieć chcą/ mułzą. *SkarKaz* 206b; kto chce ze złości Wítac/ wiele musi vznac fráfunku tefkności. We złym téż trwac/ poćiąga zá łobą złé wiecznie *GosłCast* 26, 43; *PaxLiz Cv*; *SkarKazSej* 672b; *KlonFlis Fv*; *KlonWor* 79.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „mieć” (23): *OpecŻyw* [80]v; *FalZioł V* 101; A zgromádzenye kázde mali yedno być/ musi czym być zyednocone. *KromRozm III G*; A mąmli ya kogo posluffen być/ musi mi rofkázowac. *KromRozm III H5*, Gv, H6; *DiarDop* 113; á kto ma męłkie począc łobie/ musi nie prágnac nád nieprzyacielem mieć gory/ ále [...] s tkakowąż bronią iáko y on/ ftáwić fie ná plácu *GórnDworz Ev*, D8, E6v, T8, X2, Kk, Kk7; á przetoż ná przodku náfzego żywotá mułim począc od krztu/ zátym mamy iác przez ine fwiątości w tym fwiećie. *HistRzym* 104v; *KuczbKat* 416; Ale což po wielu słow? musiałbych [oporteret] z nowu wielkie kfięgi piác/ gdybym drugie rzeczy do te^{so} potrzebne miał wyliczac ábo przypominac. *ModrzBaz* 142 v; wedla ich glozy/ Piotr S. ftopieñ iáki nád inne mieć musi/iefli porzákkiem ma być od innych różny. *SkarJedn* 74; *Oczko* 28; *CzechEp* 261; *NiemObr* 75; *CzechRozm* 178v; *GórnRozm Gv*.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(nie) moc” (32), „trudno” (8), „prozno” (3), „darmo” (1) (44): Nie mozełz tu nie wychytrzyć/ Musiłz fie z inąd opátrzyć. *BierEz* Q4, E4; *FalZioł V* 34, 34v; *RejRozpr Dv*; *RejKup z2v*; *MurzNT Luc* 13/33; *DiarDop* 101; *KrowObr* 90,119v; *OrzList b3v* [2 r.], niemogą być rowni łobie [...] bo gdzie rząd ieft/ tám musi być pierwłzy/ musi téż być y wtory/ bo inák rząd trwac niemoże. *OrzRozm D3v*, D3v [2 r.]; *BielKron* 56v, 224v; Co trudno człowiek poiac ma zproftey rozmowy/ Mułi tam przy tim łam być/ i nałtawic głowy. *KochSat* [C2]; *SienLek* 174v, 183; *GórnDworz F8*, Gg5; *RejPos* 89, 148v, 151v, 167v; *BielSat Gv*; O trudno ty mnie małz łobie miły Antipater vczynic y przyaciela y pochlebce/ musiłz ná iednym przeltac. *RejZwierc* 43v, 17, 242v; *BielSpr* 49; Ią stąd muszę odjachać na swoj zamek dawny, Bo nie będę mógł patzac na syna miłego z Menelaem w tym polu zbrojnie czyniącego *KochMon* 30; *WujJud* 28v; *Strum Ov*; *CzechRozm* 242; że nikt nic otrzymac niemoże/ czegoby mocą niemusiał dołtac [quod non viribus praestare possit] *ModrzBaz* 141; *SkarJedn* 30 [2 r.], 41, 79; *ArtKanc* E4v; *GrabPospR M2*; *SkarKazSej* 672b, 673a.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(po)trzeba” (13), „potrzebowac” (1) (14): *RejKup* 13v, t6; *MurzHist H3*; *BielKom E3*; *SienLek* 174; *GórnDworz F8*; *Strum A3*; TVby mi trzebá dobrze ná tho fie rozmyłlac/ Y bárzo dlugo mułzę o tym w głowie kryłlac/ Niż będę mógł wypilac zacne łprawy iego/ Bo tu głowá tak baczna/ nie piorá moiego. *PaprPan X3*; *SkarJedn* 7; Skárbu wielkiego kościolowi trzebá/ [...] Przeto tymi Synogárdlicami tego nieodpráwiłz Mátko niepokalána/ musiłz tego/ ktorego teraz mile cáłuielz y obłápielz/ pod krzyżem záłostíá oplákac. *SkarŻyw* 112; *CzechEp* 207; Wízakoż iáko ludziom w ciemnym gmáchu zámkniony^m/ [...] potrzebá/ áby mieli otworzone okná/ [...] Tak rownie/ z tymi ludźmi połtepowac musiemy/ ktorzy Ią w wielkich ciemnościách/ omylnego mniemania *NiemObr* 68; y to łamo znákkiem ieft niewoley/ iż tak

wielką zgraię dla obrony/ fwey chować mułżą/ czego nie byłoby iem potrzeba/ gdyby tu prawdziwa Wolność była *GórnRozm* A4v, K3.

Przysłowie: Dawna to ielt przypowieść/ chcelz mieć co dobrého/ Muśifz piérwey doświadczać/ iście wiele złého. *GostCast* 43.

Frazy: »nie może być inaczej (a. inak) jedno (iż) musisz...« (3): A tak fprawuyćie rychło co macie fprawować/ álbo mi roboćie nie przekażayćie. Oni rzekli: Nie może być inaczej iedno mułifz fnami iechać. *BielKron* 319; *OrzQuin* K2v; *RejZwierc* A3v.

»nie lza jedno musi *itp*, ...« (10): *RejPs* 176v; Ale iż czego rozum ogának nie może/ oczy oglądác nie mogą/ thego nielza iedno wiarą podeprzeć muśimy *RejPos* 148v, 75, 167v, 183, 205, 282 (8); Nielza iedno kto fie chce o fwey fławie pytać/ Muśi fie tego źrzebcá kędy może chwytać. *RejZwierc* 183.

Zwroty: »koniecznie musieć« (2): *CzechRozm* 178v; Koniecznie mułżę obchodzić święto nádchodzące w Hieruzálem *WujNT* 473 *marg*.

»z potrzeby musieć« (1): Ná co ácz iuż przedemną bárzo dobrze/ chociaż bárzo krotko/ odpowiedział P. Ian Niemoiowfki: iednak toż [errata zmienia: też] y ia z potrzeby przydác nieco mułżę. *CzechEp* 383.

»bez wątpienia musieć« (1): then Dworzánin/ kthory páná dołkonálym w cnotach vczynić ma/ fam dołkonálzým niż on/ bez wątpienia być muśi *GórnDworz* Kk.

b. *Z podmiotem nieosobowym* (129) : *MetrKor* 37/2; Też to małz doświadczone lekarzftwo/ [...] w aptecze mułi być vcziniono *FalZioł* V 76v, I 155d, V 68; Czemu ptaci mleka nie miewaią. (–) Bowiem mułifzby też mieć cice kthore by im wadziły ku lataniu. *GlabGad* H5v; *KromRozm* III G; Co fye iefzcze bárzo rzadko przytrafia/ muśi być fpor o wielką rzecz/ iż by fye táka przifylegá trafić miałá *GroicPorz* z3v; *KrowObr* 54; Bychmy od inych źwirzát byli rozeznáni. A to iedno rozumem muśi fie okázác/ Bo bez tego/ każdego może wołem názwác. *RejWiz* 17v, 50v, 117v; Nie będzieć to Krolu/ w tym cię fłuchác niebędziemy/ muśić to być inák *OrzRozm* L4, S2v; á iż ielt członek wnątrzný/ muśi przez znák obaczaná być chorobá iego. *SienLek* 95v; themu fadzelowi nieday fye goić zá długi čás/ ábowiem ropą wyniść muśi/ tho co cie wewnątrz łupáło. *SienLek* 130; ále iż fye tám inymi rzeczámí zábieżáło/ w przyfzłym Rozdziale o thym mowá być muśi. *SienLek* 158, 57, 171v; Koń ku bitwie náftroiony muśi być tłufty/ pyłźnie fta páiácy/ á vbrány. *RejAp* 79v, 45v, 85, 88; *GórnDworz* Gg5v; *KuczbKat* 330; *RejZwierc* 28, 188v, 240; *BielSpr* 53v; Abowie^m znák muśi być záfwiże znáiomfzy/ niżli tá rzecz którą známionuie/ á którą przezeń poznác chcemy: przez nieznáiomý nie nie poznamy. *WujJud* 130v, 30, 103; *RejPosRozpr* c4; *RejPosWstaw* [143⁴]; *Strum* D, E2, E3v, [H]; *BudNT Hebr* 9/21; Ale iżby długo było we wfzyftkim zacžność iego nád Moyżefzá pokázowác: boby fie wfzyftko píłmo muśiáło zbiegác: przeto ią to opułzczám *CzechRozm* 106v, 141; *SkarJedn* 101 [2 r.], 162; *SkarŻyw* 28; *StryjKron* 288; (procz tego co fię w pierwfzych książkách odrzucáło/ y co fię dla przedłużenia rzeczy opuśić muśi) *CzechEp* 103, 9, 151, 202, 211, 230, 236; *KochFr* 24, 93; *GórnRozm* A2, H2v, K3v; *Paprup* K2; *ActReg* 7, 19, 149; *GostGosp* 154; O mój drogi/ iuż teraz myśl wfpaniála oná/ Y wrodzona męžność bydź muśi opułczoná. Tę myśl wziąć przydzie/ którąć fczęścié twe podáie/ A pokornie wfłápić złému co náftáie. *GórnTroas* 38; Iuż twa teraz pod ławę muśi

iść żałobá/ Chce cie Pirrhus łam Woyłká Gréckiego ozdoba GórnTroas 58; JanNKar C3v, E, E3v [2 r.], F4v, Gv; Które rzeczy dla łkrócenia mułzą tu bydź opułczone, boby łie bárzo to *volumen* rozłzérzyło SarnStat 1224, 85, 135, 613, 1226; PowodPr 81; SkarKaz 4a, 347a, 348a; (*marg*) W rządzie półpółtwa krolikowie być mułżą. (-) Táki rząd *popularitatis* mułi przecię mieć łwoie kroliki. SkarKazSej 694b, 676b, 701b.

Z elipsą bezokolicznika (2): Stąd czuie każdy członek łwoie dotykanie. Ale przedię do głowy po rozładek mułi/ Bo pewnie bez tey zbładzi RejWiz 120; bo łie pohamowac tą łwawola Potenta ow zlich mułi/ ytak muły ze tego wietznie wazic łie drudzy niebeda łmieli zatzinac nad wola włzitkich łtanow PaprUp K2.

Ze zdaniem celowym (9): wykladaiałz łey z wielką żalostí píma prorotzkie/ [...] mowiątz: Iż mułłą bytz píma napelniony/ aby prorocy w práwdzie byli nalezieni. OpecŻyw [79]; gdyż tak wiele rzeczy się nazbierało, iże długi czas na nie musi być, aby się odprawiły. Diar 92; GrzegRóżn F3v; CzechRozm 215v; GórnRozm N; WujNT 1.Cor 11/19; JanNKarGórn H, Hv; Ołtrzeyłze práwá ná grzechy być mułżą: áby dla trochy złych/ y niełpokoynych/ włzytko łię krolełtwo nie wáłtliło SkarKazSej 701b.

W połączeniu z przysłóvkami wskazującymi na uprzedniość [w tym: pi(e)rwej (5), naprzod (1)] (6): FalZioł V 63v; DiarDop 108; iáko y drzewo pierwey mułi być dobre/ niłłli owoce dobre s łiebie pokaże KrowObr 59; GrzegRóżn F3v; Abowiem żaden grzech áni żaden vpadek człowieczy nigdy żadnemu przypáść nie może/ áż łie pirwey mułi záczać w záplugáwionym łercu łego. RejPos 266, 270v.

W wypowiedzeniu uwydatniającym niemożliwość (1): dołyc łest nam wierzyć nieomyłnym obietnicam á łlubom ták mocnym Pána łwego/ ktore niźliby łie odmienić miáły/ mułiałby łie pirwey włzytek łwiát odmienić á w niwecz obroćić/ ták iáko to nam łest pímmem vtwardzono. RejPos 270v.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „chcieć” (2): A łície kto kogo chce czčić Mułi łie dziś mielłfek poćić RejRozpr G3; GórnDworz Ee2.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „mieć” (8): Ale mali yeden á zgodny rząd być y trwáć/ mułi yeden nawyłłłły vrząd być/ od ktorego by włyłtkye łne pochop myáły KromRozm III F8, G2; OrzRozm F4; GórnDworz G4; A gdyby przes łofy miáły być the rzeczy łpráwówáne/ thedyby mułiały być w każdym rodzái u w każdym łtanie/ [...] gdiż każdy z nas ma łednąką moc do Elekcłey MycPrz II C3v; CzechRozm 120v; Ponieważ przeto łedno musi być práwidło łpráwłedlıwołłci/ [...] á ma być włtáwłczne y wıeczne: tedyć teź to zá tem łdzie/ że práwá ktore łą dobre łednákie być máią. ModrzBaz 100v; NiemObr 69.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(nie) moc” (8), „trudno” (2), „próżno” (1) (11): Bo to jest natura każdego wielkiego budowania, iż zarazem trudno upáść ma, muszą się łciany pirwey rysowác, z swych compages występowác, dopiero padnie. DiarDop 108; BielKom A, Av; Wiedz pewnie łżec wıará prózna nie może być/ Mułi łię to przygodzić do zbáwıenne⁸⁰ budowánia: przeto y to mułi być z plácu iáko gnoy y rum łzkodlıwy wyrzucono. CzechEp 151; PudłFr 11; A łnadź mogłoby łię do tego przywıełć/ łżby żadna Sefsio prózna nie byłá. Ale iákom powiedział/ mułiałby na Seymie nie

bywać łądy *GórnRozm* M4; y zielone á furowe drwá/ długo fię fufzyć mułzą/ y zaráz fię zápalić nie mogą. *LatHar* 249.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „(po)trzeba” (3): ále nye tylko ku małżeństwu trzebá pożytku/ musi też być pocźciwość/ boć pożytek bez pocźciwości/ nye yeft pożytek. *GliczKsiqż Qv; CzechEp* 386; *ActReg* 149.

Frazy: »(na to a. dlatego) musi być baczenie, bacność« [*szyk zmienny*] (3 : 1): na to wżyftko musi być baczenie/ á zwłazczá w ty drogie latá/ kiedy chłop nie może zárobić y na ftráwę. *Strum* E2; y dla tego musi być baczenie. To theż miéy ná baczeniu dobrym *Strum* E2v, E, E2.

»nie lza jedno iż musi« (4): *RejAp* AA2v; A gdzie fię wniefie w rzeczy niepodobne/ iż im rozum fproftać nie może/ tedy nielza iedno iż tego wiará podpirác musi *RejPos* 63, 124v; *RejZwierc* 182.

Zwrot: »koniecznie musieć« (1): Co koniecznie musi być w kościele *WujNT* 461.

Szereg, który w jednym członie ma formę osobową czasownika, a w drugim „musieć” + infinitivus tegoż czasownika (1): [*takie ustawy*] [...] wedle czáfu y potrzeby mułłą być y bywáją odmyenyone *KromRozm II* bv.

c. Z podmiotem bliżej nieokreślonym lub bezpodmiotowe (106) :

»musi, musiał« = *trzeba (trzeba było), należy (należało)* (83): á thy wodki rady fię każą/ bo fię pod nimi wiele plugaftwa vftawa á przeto ie mufi częfto czyścić *FalZioł* II 2b; Aleby taki worek muiał namyflnie vtkać/ ktoryby był wełną przetkany *FalZioł* III 42c; Bywa też taka vrina z zaziębienia mechierza/ iż częfto z nią mufi chodzić, iedno potroffsze. *FalZioł* V 3, I 149a, II 2d, III 20a, 23b, V 63, 67v; Tatarskim panom mufi podarze dać. [*cf* Bowiem ku paniętom Tatarskim nieflufa przez podarza przyftępu czynić. *MiechGlab* 18] *MiechGlab* **6; *Diar* 41; *RejFig* Aav, Bb8v, Ee; VRzędniku młóć owies/ mamy mieć gránice/ Boć więc musi dobrze czćić/ tám ty fzybienice. *RejZwierc* 101; ále drudzy przeciw temu byli mowiac/ iż tám złe przebywánie/ y ciálna drogá miedzy ieziory/ ták iż musi po iednym koniu iechác ieden zá drugim. *BielKron* 227, 117, 456v; Oportet, Impersonale, Musi/ Ieft potrzebá. Ma być. *Mqcz* 266a, 136d, 239d, 279b, 294a, [388]b (9); Ale ku goieniu musi inéy máści goiácéy przykłądác *SienLek* 130v, 96, 107v, 145v; *HistRzym* 111 v; *RejPos* 101v, 234; Dobrzy s fwey cnoty przestawáią zli być/ Ze złego musi áz tho kijem wybić. *RejZwierc* 215v, 18v; *BielSpr* 24v [2 r.]; A iefli by fye téz w Stáwie nie chćiały dobrze mnożyć: Thedy by ie musiał lądzić. *Strum* Qv, L, N3; *PudlFr* 30; Doiédzwa do Krákowá/ boć musi ftárgowác/ Wprzód koniá ćwiczoného: rzeczy drobné potem Spráwim v rzemieflników *WyprPl* A3v, C4; *SarnStat* *6, 1277; oflábione [*ciało*] ktore fobą nie władnie/ nośić ie iáko drewno musi/ lámó fię y beftyom y robáctwu nie odeymie. *SkarKaz* 205a; *CiekPotr* 45; *GosłCast* 62.

~ *Z elipsą bezokolicznika (1):* A chocia y więc y nakład gdzie ná co vczynią/ Coby workiem opráwił v nas musi fkrzynią. *RejZwierc* 248v.

Ze zdaniem celowym (4): *FalZioł* IV 23b; *Mqcz* 415a; ZEby fię tu nie przedłużyło, musi to ná potym odłożyć. *SarnStat* 1278, 1262.

W połączeniu z przysłówkami wskazującymi na uprzedniość (6): Ty drugie rzeczy nie fą tak grizące. Ale wždy iednak grizą/ ale ie mufi pierwey fpalic/ á tak też będą mocniejszye ku grizieniu *FalZioł* V

100v, IV 29d, 35c; *BielKron* 53v; Y każe łłudze żeby mu ołtrogi przypiął: łługá powie/ pánie zlec/ boty pirwey muśi obuć *GórnDworz* P3; *BielSpr* 58v.

W wypowiedzeniach warunkowych rozpoczynających się od „aż(e)” (4): Mnodzyćiem tácy bywáią/ Ná łłowá nic nie dziáláią: Aże ie muśi przypędzic/ A iáko ołły kijem bić. *BierEz* I; Thrudno go zabić/ aże mu głowę pierwey mufi vciąć/ bo ieft barzo moczne zwierzę y okrutne *FalZioł* IV 35c; iż tám wody s trudnością dołtác/ aż kopác muśi głębokó/ y to fie nie wźędzie vkaże. *BielKron* 456; *SienLek* 48v.

W nawiązaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „chcieć” (1): Chciałliby mieć mocz tę która gorzkość y kálanie czyni/ mufiál by tho inźem miłtherfthwem łprawic *FalZioł* II 2e.

W nawiązaniu do wypowiedzenia, w którym występuje „mieć” (1): Tak mufi być rozliczono z tych rzeczy/ y nimiłz powietrze ma być łprawiano, *FalZioł* V 69v.

W nawiązaniu do wypowiedzeń, w których występuje „nie może” (4), „trudno” (4), „trudny” (2), „z trudnością” (1) (11): *FalZioł* IV 35b, c; *RejWiz* 22v; *RejZwierz* 38; *BielKron* 287, 433, 456; *SienLek* 48v, 127; Ale iuż trudno ty pokrzywy wypleć/ mufiálby ie motyką mocno wykopác. *RejZwierc* 34v; bo Okręth żadny nie może przyść do brzegá/ muśi go w máłych łzkáphach álbo w łodziách doieżdżác y odieżdżác. *BielSpr* 45.

W nawiązaniu do wypowiedzenia, w których występuje „(po)trzeba” (8): *RejKup* r4v; Ale pirwey o tym złotym runie trzebá wiedzyeć/ o ktorym wiele á rozmáicie piłzą/ przeto o nim muśi pirwey nápiłác/ według Diodorufá. *BielKron* 53v; muśi tákiego [szalonego] łtrzedz/ álbo zwiázác/ á nie trzebá iemu nie wierzyć choćiaby łkromnie prośił áby ij pułzczono *SienLek* 52v; *KuczbKat* 210; *BielKron* 24v, 62v; iż temu wźytkiemu ieft prawdá łłowá Bożego/ y ludzkie też zdánie ná odpor/ tedy z nim muśi forá z dworá: á inźy potrzebá będzie prawdziwy pokázác. *CzechEp* 231; *Calep* [734]a.

Fraza: »nie lza (inaczej) jedno (iż) musi« (3): *RejWiz* 102v; Ale iż náłze przyrodzenie iefth ták zgwałcone/ iż fie zówždy rychley ku gorłzemu niżli ku lepłzemu ciągnie/ nielza iedno ágárykiem dębowym co trzy látá rołł/ a korrozywą żelázną co ná łzyi álbo ná nogach brzáká pohámowác go muśi. *RejZwierc* [722]; *GórnRozm* K2. ~

»musi się« (17): *RejZwierz* 38v; *GrzegRóżn* C4v; Camino luculento utendum, Muśi fie przy kominie przy czistym ogniu liádác. *Mącz* 201 a; oportet huic rei remedium invenire aliquod, Muśi fie tey rzeczy yáko zábieżeć. *Mącz* 212c; Venia sit, Muśi fie y tego y owego przezyrzyć. *Mącz* 480a, 42a, 75a, 191e, 494b; *RejAp* 20; Acz máło przed thym y o tey zacney pániey o pániey łzárey pyłze nieco fie włpomináło/ ále dla łequenfu á dla porzákdu iáko to iedno zá drugim idzie/ y tu fie o niey przythoczyc muśi. *RejZwierc* 68v; *CzechEp* 123; A wráciác fię do obrony od Tátar/ czym inem zábieżećby fię muśiáło złemu/ nie tą zá kwárciáne pieniádze/ łtrażá vgrániczná *GórnRozm* D3v; *GostGosp* 90; *LatHar* 188; *JanNKar* E3.

~ *Ze zdaniem celowym* (1): Czáfem fię tedy łpowiedz táką czynic muśi z powinności/ áby fię iedney z onych czterech/ teráz dotknionych/ przefzkod rozgrzełzenia/ co nalepiey zábieżáło *LatHar* 131. ~

»musiano« (6): *BielKron* 331; kiedy go kániá porwáłá miáłto kurczęciá/ y nie prędzey go puściłá/ aż ná nię długo wołác mufiáno. *GórnDworz* Q8v; *WujJud* 167; *MycPrz* I B; Wielki lud ná kazánium

fwym miewał: ták iŝ dla ćiŝzby kázálnicę zá nim noŝić/ á tám ią ftáwiác gdzieby vćiŝniony niebył muŝiano. *SkarŻyw* 372, 226.

7. *Być bardzo prawdopodobnym*; „X musi być (a. czynić) ” = podmiot mówiący z bardzo dużym prawdopodobieństwem wnosi z danych przesłanek o cechach (a. zachowaniu) X-a; oportet Mącz [w tym: praes (99), praet (89)] (197) :

a. Z podmiotem osobowym (lub nieosobowym użytym antropomorficznie albo metonimicznie) (123) : Bá brácie pŝie gładką maŝ ŝierŝć/ Muŝiŝ ty mieć doŝtátek ieŝć *BierEz* Rv; A muŝić być nie żonáty/ Gdy táko biega przed chárty. Bowiem by ŝie był ożenił/ Ledác by go pies vgonił. *BierEz* S, E2v, P3; *OpecŻyw* 33v; *GlabGad* L5; *LibLeg* 9/51v, 11/85; thowarżiŝtwa nyeŝzna powiada ze oth Cracowa niedaleko muŝchili bicz *LibMal* 1543/68; *SeklKat* K4v; *RejRozm* 401; Muŝy mieć nozdrze przeŝtrone Bo czuie na wŝytkie ŝtrone. *RejKup* 15v; Wnethem ya poŝznał yŝ muŝfał Pycz yakyŝ trąnk czo go ruŝfał *RejKup* q2, i3, m7v, q2, t4v, x3v; *KromRozm I* A3; *MurzHist* Gv; *KromRozm II* d3v; *Diar* 67; *BielKom* G6; *RejWiz* 85,111; *Leop Ex* 2/6, *Act* 28/4; *RejFig* Cc6v, Dd7; *RejZwierz* 30v, 42; Rátuymy tego młodzięcá niewiem kto ieŝt/ muŝi to być mąż oŝobliwy *BielKron* 312v,17, 342v; *Mącz* 266a; Ty nowá woynę wŝczynafz/ á bárzo ŝię kuŝiŝ O nie rowne/ boię ŝię/ że vŝtápić muŝiŝ. *ProtBaz* E2; *RejAp* 73; rozumieiac iŝ támten/ ták bárzo tego prágnąc/ á niemogąc kthemu przyŝć muŝiał ŝie obrázić *GórnDworz* K7v; á myŝliá ŝobie/ że to nie ledá kto być muŝi/ ktho tákowá zbłaŝnił białągłowę *GórnDworz* M8v, Fv, M, N5v; y on goŝpodarz mowił o Pánu/ iŝ to muŝi być nie práwy Prorok/ gdyŝ niewie co tho ieŝt zá niewiáftá. *RejPos* 309, 12v, 26, [36], 57v, 85v (16); *BiałKat* 371; Ktorzy ŝtąd biorą dowod duŝz wymyŝlonycb/ muŝzá nieczytác mieyŝcá tego v Páwłá *Grzegŝm* 52; *HistLan* F2; *RejZwierc* 39v, 48v, 75, 189, 199; Co by to był zá Heman niemamy nie pewnego/ chybá to/ iŝ muŝiał być muzyk biegly. *BudBib* I 311d marg; *Strum* B3; *BudNT przedm* c3; *CzechRozm* 62, 154v; Mnimam że on Mars ŝrogi w rodzye im być muŝi/ Bo ŝie więc o nierowne rad kaŝdy z nich kuŝi. *PaprPan* Aa, D3, Aa4; Muŝieli [oportuit] ći ludźie/ ktorzi [!] takie práwá ták rozne/ á z ŝobą niezgodne ŝtánowili/ rodzić ŝię iedni na wŝohod ŝłóncá/ drudzy ná zachod ŝłóncá. *ModrzBaz* 100; *SkarŻyw* 546; *StryjKron* 56; *CzechEp* 177, 220, 262 [2 r.]; *ReszList* 178; *ActReg* 114; *WyprPl* A2; *RybGęŝli* B2; toŝ mieyŝce ták pŝuie y nicuie mowiac: Iŝ Ian S. muŝiał być nápiŝác; A ŝłowo było Boże/ nie Bogiem. *WujNT* 305, przedm 7; *PowodPr* 16.

W połączeniu z wyrazami podkreślającymi przypuszczenie lub pewność [w tym: podobno (13), pewnie (8), iŝcie (2), zaprawdę (2), snadź (1), wŝdym (1), zaiste (1)] (28): *OpecŻyw* 33v; *RejRozpr* A2v; *RejJóz* M7v; *RejKup* h5; *GliczKsiqz* M5; *KrowObr* 145v; Ale tu v was widzę kogoŝ nowotnego/ A pewnie to muŝi być nie s kráiu náŝzego. *RejWiz* 75, 109; *RejFig* Bb3; *RejZwierz* 24v; *BielKron* 464; *GórnDworz* Dd3; Záiŝte to muŝi być zły Anyoł/ bo ten mieŝzcánin wŝyŝtko dobre nam vczynił/ á on mu kubek vkrádl *HistRzym* 28v; Y coŝ to wŝdy ŝá ludzye/ iŝ ŝá w tákiey obronie á w tákim beŝpieczeńŝtwie ŝwiátá tego/ iŝcie muŝi być ręká Boża nád nimi? *RejPos* 295; *RejZwierc* 41v, 52v, 175v, 269v; *CzechRozm* 159v; Muŝiał podobno I. M. z inŝzego oyca powŝtác niŝ inŝzy wŝyŝcy przez Noe^{go} z Adámá. *CzechEp* 59, 59 [2 r.], 127, 149, 168, 196; *WujNT* 263; *CiekPotr* 66.

Frazy: »nie lza jedno iŝ musi« (2): A ták y ten ŝwięty poŝeł nielza iedno iŝ bárzo wdzyęcŝnym muŝiał być ná on czás wŝytkim narodom onym. *RejPos* 298, 102v.

»nie może to być iż musi« (1): Przecz tak małz śmętną pośthawę gdyż nie choruiełz? Nie możeć to być iż mułifz mieć w łercu coś złęgo [*Non est hoc nisi malum cordis*] *BibRadz* 2.*Esdr* 2/2.

»podobno że musi« (1): kazał gi przywieść bliżey do łiebie/ y pytał go: Iż podobno że ty muśifz być łzpieg iáki. *RejZwierc* 135.

»zaprawdę, iże musi« (1): O záprawdę/ iże to bydz muśi fyn Boży. *SiebRozmyśl* H4v.

»znać iż musiał« (2): iż iednych łámych dziewek pobrali dwádzieściá tyłięcy/ po thych znać iż mułiał lud wielki wynidz łnimi w niewolá. *BielKron* 365v; *CzechEp* 411.

b. *Z podmiotem nieosobowym* (65) : *BierEz* P3v; *FalZioł* IV 28c; yłł poslow nyeslye, przes przyczyny nyeyesth tbo Czesarz movyl, mvłzy abo nyedofthathek nany bycz, Albo nyelzmye przed Radamy, Albo wfdy yaka przyczyna themv yełth, ya themv nyevyerzá aby on zapamyanthal dobrodzyeysthwa mego. *LibLeg* 7/98v; *RejJóz* C5v; *RejKup* I; *DiarDop* 102; *BielKom* Fv; *RejWiz* 131v, 147, 177v; *RejFig* Cc6; *BibRadz* I 10d marg; *BielKron* 104, 317, 445; *Mqcz* 313b; *Prot* C2; Ale iáka tho muśi być dołtoyność á powagá thych duchow Páńłkich? Oto łyłzyłz od Ianá łwłętego/ iż włęknáwłzy łie łákıey powagi Anyoła onęgo mułiał vpáść ná koláná łwoie *RejAp* 159v; A gdy włpomnimy łobie o wielkołci Anyołow [...] tu możemy rozumieć iżci łám muśi być ołiádołć niemáła/ á wielkiego przełtrzeńłtwá potrzebuie. *RejAp* 182; Tu iuz ten [*czeski*] ięzyk dobrze obłitłzy/ niż náłz być muśi/ á tho łtąd iż dawnıey w nim píłmo niż w náłzym. *GórnDworz* F5; *HistRzym* 67v; zrozumiáwłzy temu/ iż łie coś dziwne⁸⁰ á nie ziemłkiego ná łwıecie mułiáło národzić/ łzukáli go z dáry á z vpominki *RejPos* 19v, 6, 35, 35v, 111v, 234, 272; Powiedziáł mu poborcá: Woycie wielka łám wieł/ muśi łám być wıęcey łanow. *RejZwierc* 39, 37v, 168v, 267v; *BudBib Iob* 15/11, I 455b marg; *BudNT przedm* c7v; To łię mowıć musiało [*hoc dicendum erat*]/ dla przewrotnych (iáko mnimam) niektorych łudzi rozłádkow *ModrzBaz* 96; Namılłze/ iam łię zdumiáłá Y włzyłtkam práwıe łtruchłáłá. Nie mogę łię z mieyłcá rułzyć Muśi tu coś łtráłznego być. *MWilKHist* H; *CzechEp* 370; *NiemObr* 160; *GrochKal* 13; *PudłDydo* B2v.

W połączeniu z wyrazami podkreślającymi przypuszczenie lub pewnoś [w tym: podobno (5), pewno (3), wždy (3), iłcie (1), jużci (1), snadz (1), wierę (1), zaiste (1)] (16): dłuęoz wždy tak w tym błędzıe mam być Snadz mułi być czos złęgo niechcze nikt powiedzięć *RejJóz* G7, K5v; *KromRozm II* v3v; *GliczKsiąz* B2; *RejWiz* 7v; *BibRadz* I 3b marg; *OrzRozm* E3; á iuz chćiał [*Attila*] ołłtápić/ ále vyrzáł áno łie boćiani z gniádem y z dziećmi z miáłtá precz wynáłzáiá/ obaczyl iż tho nie dářmo / pewno łám głod wielki mułi być/ łtey wiełdzđby nieołłtępuiáć Akwileiá wźiáł *BielKron* 298v; iż my Polacy/ niemamy łwego włáłnego vbioru: ácz podobno/ mułiał być pirwej / ále nam omierzł *GórnDworz* L6v, Cc7v; *RejPos* 321v; *RejZwierc* 18v, 82v, 188; *BudBib* B4; *Oczko* 6.

Frazy: »musiało być, iż..., musi być co w tym« (2 : 1): Non pol temere est quod tu tam times, Muśi owłzeki co być w tym yz łie łák boyıłz. *Mqcz* 442c, 250a; *StryjKron* 94.

»nie lza jedno musi...« (1): Bowiem rułłenie twoie zmięłcá namiełce nielza iedno mułi mieć pocztu przynamnię łto tyłięcy y wiele tyłięcy angiołow *RejPs* 98.

»podobna rzecz, że musiał...« (1): Przotóz podobna rzecz/ że y Lan mułiał z Fráncyey tu do nas przyść *GrzepGeom* Lv.

»znać, iż (że) musi itp. ...« (3): *RejJóz* B8v; coś iest miły bracie/ Bo znąc iż iákiś przeftách muíal przypásć ná cie. *RejWiz* 170v, 158v.

c. Z podmiotem bliżej nieokreślonym lub bezpodmiotowe (9) :

»musi« (7):

~ *W połączeniu z wyrazem podkreślającym pewność (1):* A pewnie gdy ták idzyefz s trwożliwą poftawą/ Iście też ták musi być/ iż z niecudną íprawą. *RejWiz* 159.

Fraza: »musibyć (iż...)« (7): *RejWiz* 159; *PaprPan* O; Smiele íobie/ coś rokuíá Muíi być Iezuía czuiá. *MWilkHist* Ev; *PudlFr* 31, 63; Ach śmierć nam tego musi bydz záyzzzáá, Ze go ták prędko zpozzrod nas porwáá. *KlonKr* F3v; Nie iest pewne ná tego íótrá podobieńftwo; Muíi być iż ten zdraycá vmie czárnoksíęftwo. *KlonWor* 22. ~

»musi się« (1): Maneri impersonale, [...] Id si est in Italia fortasse manebitur, Iefli ták yest musi fie przizoftác we wíołzech. *Mącz* 207a.

»musiano« (1):

~ *W połączeniu z wyrazem podkreślającym pewność (1):* Y Krol I. M. iáł mowić/ Wierę the pfy okarmić muíiano/ iż niedźwiedziá brác niechczá *GórnDworz* R8v. ~

II. W funkcji semantycznej: Wymuszać co, przymuszać do czego [co] (2) : na którym by chcieli usprawiedliwić się sprawiedliwym, żałobliwym i płacziwym skargam naszym, albo okazać niesłuszność skarg naszych [...] ktore muszą jawne skargi a płacze nasze. *Diar* 49.

musić do czego (1): kto Pápugę álbo ptáftwo leśne do fów wymawiánia/ Páná íwoiego znánia/ y pozdrawiánia/ musi y ípoíabia? *GostGospSieb* +2v.

[*musić ku czemu:* Gdy go [*wilka*] musi ku zárćiu zdawná głód zebrány. *VergKoch* 245.]

Formacje współrdzenne: przymusić; przymuszać; przymuszować.

Cf MUSZENIE, MUSZONY